

Трошоци од семејно насилство врз жените во Република Македонија

Обид за пресметка на трошоците за 2006

Уредник на содржината: Јорданка Ганчева

Превод од англиски: Христина Секулоска, Бобан Талевски

Членови на тимот и автори:

Јорданка Ганчева

Павлина Петрова

Христина Секулоска

Катерина Стојановиќ – Алексоска

Обединетите нации за името на државата условно ја користат референцата „Поранешна Југословенска Република Македонија“. Поради едноставност, во извештајот земјата е именувана како „Р. Македонија“.

Оваа публикација беше овозможена со поддршка од Развојниот Фонд за Жени на Обединетите Нации (УНИФЕМ) под покровителство на неговата регионална програма „*Gender-Responsive Budgeting in South East Europe: Advancing Gender Equality and Democratic Governance through Increased Transparency and Accountability* “. Имплементацијата на програмата е финансирана од страна на Австриската Агенција за развојна соработка и соработка со Источна Европа, и Министерството за надворешни работи на Финска.

Мислењата што се овде изразени им припаѓаат на авторите и не ги одразуваат ставовите на УНИФЕМ, Обединетите Нации или други придружни организации.

Кратенки:

ГИ	Група за интервенции
ГИМД	Главен инспектор за малолетничка деликвенција
ЕУ	Европска унија
ЗС	Закон за семејството
ЗСЗ	Закон за социјалната заштита
ИМД	Инспектор за малолетничка деликвенција
ЈО	Јавно обвинителство
КДН	Книга за дневни настани
ЛП	Лице за прихват
МЛ	Матичен лекар
МВР	Министерство за внатрешни работи
МКД	Македонски денари
МТСП	Министерство за труд и социјална политика
НВЖ	Насилство врз жените
НВО	Невладина организација
РМ	Република Македонија
СЕС	Социјално-економски статус
СН	Семејно насилство
СНВЖ	Семејно насилство врз жените
УНИФЕМ	Развоен фонд за жени на Обединетите нации
УЦ	Ургентен центар
ЦСР	Центар за социјална работа

СОДРЖИНА

Вовед	10
I. Методологија и дефиниции на студијата	11
I.1. Дефиниции.....	11
I.1.1. Дефиниција за семејно насилство врз жените.....	11
I.1.2. Дефиниција за трошоци.....	12
I.2. Опис на методологијата	12
II. Методолошки предизвици и ограничувања	15
III. Краток преглед на законодавството, владините политики и буџетската алокација поврзани со семејното насилство врз жените во Република Македонија	16
III.1. Семејното насилство врз жените во македонското законодавство.....	17
III.2. Владини стратегии и акциони планови за борба против семејното НВЖ.....	24
III.3. Буџетско финансирање на борбата со семејното НВЖ.....	27
III.4. Краток заклучок	28
IV. Институционален одзив и проценка на трошоците произлезени од семејното насилство врз жените за полицијата, правосудниот и социјалниот систем. Финансиски средства потрошени од страна на невладиниот сектор.	28
IV.1. Трошоци од СНВЖ на полицискиот систем	29
IV.2. Трошоци од СНВЖ на јавното обвинителство	40
IV.3. Трошоци од СНВЖ на судовите.....	43
IV.4. Трошоци од СНВЖ на системот за социјална заштита	50
IV.5. Здравствени трошоци од семејно насилство врз жените.....	55
IV.6. Трошоци од државниот буџет за проекти на НВО	56
V. Невладини трошоци – трошоци на НВО-и и самата жртва	56
V.1. Трошоци платени од и преку невладини организации.....	56
V.2. Трошоци сносени од самите жртви.....	57
VI. Резултати од проценката	63
VII. Непланирани резултати, заклучоци и препораки	65
Користена литература	68

Прилог бр.1 - Светското искуство во мерење на трошоците произлезени од насилството врз жените.....	70
Австралиски студии за економските трошоци од семејното насилство.....	71
Студии за трошоци од НВЖ во САД.....	81
Студии за трошоци од НВЖ во Обединето Кралство	85
Трошоци од насилство врз жените во Шведска	87
Трошоци од насилство врз жените во Финска	88
Трошоци од насилство врз жените во Швајцарија	89
Студии за трошоци од НВЖ во Канада	90
Студии за трошоци од НВЖ во земјите во развој.....	92
Заклучоци	93
Прилог бр.2 – Мапи за барање помош и институционален одзив	94
Прилог бр.3 – Проценки.....	103

Благодарности

Тимот кој ја изработи студијата, изразува особена благодарност:

- До сите социјални работници, доктори, судии, јавни обвинители и полициски службеници, и жртвите кои го споделија своето искуство и забелешки со тимот;
- До сите државни службеници и службениците од невладините организации кои ги пополнија нашите прашалници;
- До Деби Бадлендер и Асја Варбанова, координатор на УНИФЕМ проектот *Родово Буџетирање*, за нивните извонредно вредни коментари и поддршката која ја дадоа во текот на спроведувањето на целиот проект;
- До Дејвид Јан Дејвидсон, кој волонтираше во лекторирање на англиската верзија.

Резиме

Семејното насилство врз жените (СНВЖ) е проблем распространет низ целиот свет и е застапен во сите социјални класи, раси, религии и на сите образовни нивоа како во земјите во развој така и во високо развиените земји. Генерално, се смета за прашање од областа на човековите права, но истовремено се разгледува и како здравствено и економско прашање.

Првите познати обиди за проценка на економските трошоци од семејното насилство врз жените се од доцните 80-ти, кога, откако се заклучи дека СНВЖ е директно нарушување на фундаменталните човекови права со сериозно негативно влијание врз здравјето на жените, застапниците на жените ја оформија идеата за проценка на трошокот од семејното насилство врз жените – како за единката, така и за општеството во целост. Со разгледување на проблемот од економски аспект се обезбеди ново, доста моќно гледиште на правните, здравствените и останатите последици предизвикани од насилството врз жените со што се доби повод за инсистирање за преземање на поригорозни мерки.

Како што е забележано во публикацијата на УНИФЕМ под наслов *Ни минута повеќе: Крај на Насилството врз Жените*: „Нема дилема дека првенствено, насилството врз жените претставува нарушување на човековите права, но мерењето на трошоците кои произлегуваат од истото е моќен начин за побивање на владините тези дека искоренувањето на насилството не е итен проблем.“

Проблемот на семејното насилство врз жените беше предмет на неколку проекти и студии во Р. Македонија; сепак, ниту една од нив не се обиде да направи пресметка на финансиските трошоци од насилството, како што се трошоците за обезбедување медицински третман, за сместување во засолништа, отсуства од работа, потрошено време од страна на полицијата, судовите и правниот систем за справување со проблемот, како и паричните средства потрошени од страна на донаторите за обезбедување директни услуги за жртвите, за кампањи за подигање на јавната свест, итн.

Оваа пресметка на трошоците од насилството претставува прв обид за проценка на трошоците од семејно насилство врз жените во Р. Македонија.¹ Целта на проектот не е ниту да се подобри методологијата за пресметка на трошоците од насилството, ниту пак да се направи точна пресметка на потрошените пари во справување со проблемот на СНВЖ во земјата. Тој повеќе има за цел да направи првични проценки користејќи ги постоечките методи, нагласувајќи го самото постоење на трошоците и нивната приближна големина.

Студијата обезбедува идеја и модел за проценка на трошоците од СНВЖ и ги дефинира видовите податоци потребни за самата проценка. Таа ги пресметува како трошоците на кои е изложена државата, така и трошоците на кои се изложени невладините организации при обезбедување на услуги за жените жртви на СН и на оние кои им помагаат.

При самата имплементација, проектот се соочи со сериозен недостаток од податоци, како резултат на што беа обезбедени вредни информации за постоечките недостатоци од податоци и се истакна потребата од сериозно подобрување на методите за прибирање и обработка на статистичките податоци за ова прашање.

Оваа пресметка на трошоците од насилството процени дека трошоците од СНВЖ за 2006 година за полицијата, правосудниот и социјалниот систем како и за невладиниот сектор изнесуваат помеѓу 26,360,181 МКД и 34,424,994 МКД.² Проценката за полицијата, правосудниот и социјалниот систем ги опфаќа главно трошоците за персоналот, за превоз и амортизација на возилата, како и некои основни административни трошоци –

¹ Направен во рамки на проектот: *Мерење на трошоците од семејно насилство врз жените во Р. Македонија*, финансиран од страна на УНИФЕМ

² 425,183 ЕУР и 553,711 ЕУР

комуникација, печатење, копирање, итн. Проценката за невладиниот сектор ги опфаќа трошоците за доставените директни услуги на жртвите, кампањи за подигање на јавната свест, обуки и потпомагање на креирањето политики.

Најголем е уделот на трошоците направени од страна на НВО секторот (10,986,487 МКД), по нив следат трошоците во социјалниот систем (8,105,439 - 11,681,212 МКД), полицијата (4,852,335 - 7,699,225 МКД), судовите (2,182,190 - 3,575,670) и јавното обвинителство (253,730 - 482,400).

Важно е да се истакне дека трошоците кои се проценети во рамки на студијата се само врвот на сантата мраз. Проценката е прилично конзервативна со оглед на тоа дека истата не ги вклучува трошоците направени во здравствениот сектор, трошоците за мониторинг и креирање на политики на Министерството за труд и социјална политика, трошоците сносени од самите жртви, како и низа трошоци кои се немерливи или за кои не постои достапна информација, како што се времето и средствата потрошени на жртви кои ги посетиле институциите, но не поднеле официјална пријава, времето и ресурсите потрошени за доставување на обвинетите на судска седница, трошоците за одржување на судските простории, трошоци за обжалени случаи, итн.

Исто така, студијата направи проценка на **трошоците за комплетен одзив од страна на институциите, кои би настанале доколку сите жени кои страдаат од семејно насилство побараат и добијат помош. Земајќи го предвид фактот за ограниченоста на податоците, проценетиот износ е помеѓу 15,309,619,744 МКД и 18,489,835,645 МКД во зависност од времето потрошено по случај.**³ Повторно, оваа сума не ги вклучува трошоците за медицинска грижа по жртва и е помеѓу 537 и 581 пати поголема од проценетите постојни буџетски средства потрошени за справување со проблемот. **Тивкото страдање на жртвите и не пријавување на насилството им „заштедува“ на Владата и НВО секторот средства во висина од 15,283,259,563 МКД и 18,455,410,651 МКД⁴, но ова заштедување е на сметка на здравјето, благосостојбата и безбедноста на многу голем број жени.**

Краткиот преглед на локалното законодавство покажа дека се поставени правни темели за борба против семејното НВЖ во Р. Македонија. Семејното насилство е веќе опфатено од страна на *Кривичниот законик*, *Законот за семејството* и системот за социјална заштита. Сега, битно е правните мерки да бидат ефективно применети во пракса преку развивање на детални процедури за нивното функционирање. Исто така, не треба да се заборава дека за имплементирање на правната рамка и стратегиите за справување со проблемите произлезени од СН, потребна е соодветна буџетска поддршка.

Студијата покажа дека СН не претставува само тешко прекршување на женските човекови права но, исто така предизвикува високи трошоци. Поголем дел од овие трошоци не можат да бидат проценети и се на товар на жртвите што ги прави трошоците „скриени“ од општеството и од државата. Во моментот, директните трошоци кои се на товар на државата не се толку високи, главно поради фактот што многу жртви не пријавуваат насилство и не бараат помош од државните институции или пак кога бараат помош истата не е адекватно обезбедена. Полициските статистики покажуваат дека бројот на пријавени случаи во последниве години се зголемил. Без оглед на тоа, жените жртви сеуште се соочуваат со бројни препреки при „прекинување на молкот“.

Без оглед на степенот на пријавеност на семејното насилство, државата има обврска да ги обезбеди неопходните институционални структури и структури за поддршка, поткрепени со соодветни финансиски средства, со цел да ги охрабри жените во потполност да ги искористуваат своите права за живот без СН и да добиваат квалитетна поддршка. Исто така, владата треба да му даде приоритет на инвестирањето во изнаоѓање мерки за **превенција** од семејното насилство, вклучително подготовка на родово сензибилни

³ 248,532,788 ЕУР – 300,159,670 ЕУР

⁴ 248,104,863 ЕУР – 299,600,822 ЕУР

учебни програми против насилството во образовните институции. Трошоците за овие превентивни мерки не се вклучени во пресметките на овој извештај. Сепак, поголеми превентивни трошоци би резултирале со намалување на СНВЖ, а оттука и со редуцирање на трошоците поврзани со услугите вклучени во пресметките на овој извештај.

Исто така, студијата ги истакнува и останатите полиња каде треба да биде зајакнат институционалниот одзив. Се препорачува координиран и мулти-дисциплинарен пристап при адресирање на проблемот, подобрување на статистиките за СНВЖ, периодично спроведување на студии за проценка на трошоците од СН, со цел добивање репер за соодветно буџетирање, и во суштина по транспарентни јавни буџети, со цел јавноста да добие увид за големината и приоритетите во финансирањето на заштитата од семејно насилство.

Вовед

Семејното насилство врз жените (СНВЖ) е проблем распространет низ целиот свет и е застапен во сите социјални класи, раси, религии и на сите образовни нивоа како во земјите во развој така и во високо развиените земји. Генерално се смета за прашање од областа на човековите права, но истовремено се разгледува и како здравствено и економско прашање.

Првите познати обиди за проценка на економските трошоци од семејното насилство врз жените се од доцните 80-ти, кога, откако се заклучи дека СНВЖ е директно нарушување на фундаменталните човекови права со сериозно негативно влијание врз здравјето на жените, застапниците на жените ја оформија идеата за проценка на трошокот од семејното насилство врз жените – како за единката, така и за општеството во целост. Со разгледување на проблемот од економски аспект се обезбеди ново, доста моќно гледиште на правните, здравствените и останатите последици предизвикани од насилството врз жените, со што се доби повод за инсистирање за преземање на поригорозни мерки.

Како што е забележано во публикацијата на УНИФЕМ под наслов *Ни минута повеќе: Крај на Насилството врз Жените*: „Нема дилема дека првенствено, насилството врз жените претставува нарушување на човековите права, но мерењето на трошоците кои произлегуваат од истото е моќен начин за побивање на владините тези дека искоренувањето на насилството не е итен проблем.“ Како што забележал еден застапник „Јавните трошоци од приватно страдање го прават проблемот сечија грижа.“⁵

Проблемот на СНВЖ беше предмет на неколку проекти и студии во Р. Македонија; сепак, ниту еден од нив не се обиде да направи пресметка на финансиските трошоци од насилството, како што се трошоците за обезбедување медицински третман, за сместување во засолништа, отсуство од работа, потрошено време од страна на полицијата, судовите и правниот систем за справување со проблемот и паричните средства потрошени од страна на донаторите за обезбедување директни услуги за жртвите, за кампањи за подигање на јавната свест, итн.

Овој извештај ги содржи резултатите од првиот обид за пресметка на трошоците од семејно насилство врз жените во Р. Македонија.⁶ Истражувачката методологија и анализата на податоците беа изготвени од страна на Институтот за Истражување на Економски Политики во Скопје; а теренските информации беа прибрани од страна на две од најактивните женски НВО-и во Р. Македонија – Здружението за еманципација, солидарност и еднаквост на жените во Република Македонија - ЕСЕ и Акција Здруженска.

Целта на проектот не е ниту да се подобри методологијата за пресметка на трошоците од насилство, ниту пак да се направи точна пресметка на потрошените пари во справување со проблемот на СНВЖ во земјата. Тој повеќе има за цел да направи првични проценки користејќи ги постоечките методи, нагласувајќи го самото постоење на трошоците и нивната приближна големина. Потребни се многу подлабински истражувања и анализи на сите разгледани системи со цел да се изготви многу пореална проценка.

Студијата обезбедува идеја и модел за проценка на трошоците од СНВЖ и ги дефинира потребните податоци за самата проценка. Таа ги пресметува како трошоците на кои е изложена државата, така и трошоците на кои се изложени невладините организации при обезбедување на услуги за жените жртви на СНВЖ и на оние кои им помагаат.

⁵ http://www.unifem.org/resources/item_detail.php?ProductID=7, стр. 67

⁶ Направен во рамки на проектот: *Мерење на трошоците од семејно насилство врз жените во Р. Македонија*, финансиран од страна на УНИФЕМ.

При самата имплементација проектот се соочи со сериозен недостаток од податоци со што беа обезбедени вредни информации за постоечките недостатоци од податоци и се истакна потребата од сериозно подобрување на методите за прибирање и обработка на статистичките податоци за ова прашање.

Студијата може да биде корисна како упатство за пресметка на направените трошоци и трошоците потребни за подобро буџетирање, но и како прирачник за жртвите на СН за постоечките услуги кои ги обезбедува државата.

Извештајот се состои од 7 поглавја чија цел е претставување на проценка на збир трошоци од семејно насилство врз жените во Р. Македонија за 2006 година и истакнување на постоењето на цела низа немерливи трошоци.

Во првото поглавје од студијата се претставени дефинициите и методологијата. Во второто поглавје се претставени методолошките предизвици и ограниченоста на податоците. Третото поглавје го претставува правното и политичкото опкружување во кое се случува насилството и правните опции за соодветен одговор на проблемот од страна на институциите. Четвртото поглавје содржи опис на процедурите и проценка на збир од трошоци направени во рамки на полицијата, правосудниот и социјалниот систем при справување со проблемот на СНВЖ во 2006 година. Државата не е единствена која ги сноси трошоците од семејното насилство врз жените. Исто така, дел од трошоците паѓаат на товар на самите жртви, нивните семејства, пријателите, работодавците и невладините организации, финансирани од јавни или приватни донатори и истите се претставени во петтото поглавје. Шестото поглавје претставува преглед на резултатите од проценката. Нашите заклучоци и препораки базирани на студиските наоди се претставени во седмото поглавје.

Овој извештај содржи и три прилози. Прилогот бр.1 претставува преглед на светското искуство во мерењето на трошоците од СНВЖ, кој сметаме дека е многу корисно и вредно дополние на овој извештај. Прилогот бр.2 содржи мапи за барање помош и институционален одзив за полицијата, јавното обвинителство, судскиот, социјалниот и здравствениот систем. Прилогот бр.3 ги претставува проценките направени во рамки на студијата.

I. Методологија и дефиниции на студијата

I.1. Дефиниции

I.1.1. Дефиниција за семејно насилство врз жените

*Декларацијата за Елиминација на Насилството врз Жените на Обединетите Нации*⁷ го дефинира насилството врз жените како:

*Било кој акт на родово-базирано насилство кое резултира, или е веројатно да резултира со, физичка, сексуална или психолошка штета или страдање на жените, вклучувајќи закана за таквите акти, присилба или противправно лишување од слобода, без разлика дали се случиле во приватниот или во јавниот живот.*⁸

Членот 2 од Декларацијата додава дефиниција за семејно насилство врз жените:

Физичко, сексуално и психолошко насилство кое настапило во семејството, вклучувајќи тепање, сексуално злоставување на женските деца во домот, сватовско насилство, силување од страна на сопругникот, генитално осакатување и останати

⁷ UN Declaration on the Elimination of Violence against Women

⁸ Декларација на Обединетите Нации за Елиминација на Насилството врз Жените, член 1

традиционални практики штетни за жените, не-сопругничко насилство и насилство поврзано со експлоатација.

Засега не постои унифицирана правна дефиниција за семејно насилство во Р. Македонија. Всушност, моментално постојат две правни дефиниции во македонските закони – едната е од *Законот за семејството* и другата од *Кривичниот законик*.⁹

Според *Законот за семејството*:

За семејно насилство се смета однесување на член од семејството кој со примена на сила, закана и заплашување врши телесни повреди, емоционална или сексуална злоупотреба и материјално, сексуално или работно искористување на друг член на семејството.

Законот назначува дека горенаведените акции се сметаат за семејно насилство доколку се сторени: од и врз сегашниот или поранешниот, брачен или вонбрачен партнер или друг тип на партнер со кој се живее или се живеело во заедница или со кој се има заедничко дете; помеѓу браќа и сестри, полу браќа и полу сестри; врз дете; врз постари членови на семејството; врз членови на семејството чија деловна способност е делумно или целосно одземена.¹⁰

Според македонскиот *Кривичен законик* за семејно насилство се смета:

*Малтретирање, грубо навредување, загрозување на сигурноста, телесно повредување, полово или друго психичко или физичко насилство со кое се предизвикува чувство на несигурност, загрозување или страв, спрема брачен другар, родителите или децата или други лица кои живеат во брачна или вонбрачна заедница или заедничко домаќинство, како и спрема поранешен брачен другар или лица кои имаат заедничко дете или се наоѓаат во блиски лични односи.*¹¹

Сите членови на семејството без оглед на нивниот пол и возраст можат да бидат жртви на семејно насилство, кое е главно (но не само) извршувано од мажи. Сепак, оваа студија се однесува само на мерење на трошоците од насилство извршено од мажи врз жени во рамки на постоечка или поранешна брачна или вонбрачна врска.

Оттука, за целите на студијата го дефиниравме семејното насилство врз жените како:

Физичко, психолошко и сексуално насилство извршено од мажи врз жени во рамки на постоечка или поранешна брачна или вонбрачна врска.

I.1.2. Дефиниција за трошоци

За целите на оваа студија дефиниравме два типа на трошоци – *директни* и *индиректни* трошоци.

- ***Директни трошоци*** се реалните парични издатоци за добра и услуги користени при справување (третирање или превенција) со семејно насилство;
- ***Индиректни трошоци*** – вредноста на добрата и услугите загубена поради семејно насилство.¹²

I.2. Опис на методологијата

Прегледот на светското искуство во пресметка на трошоците од насилството врз жените покажа постоење на многу методологии, но сепак, ниту една од нив не е идеална. Во сите

⁹ Се очекува наскоро, по усвојувањето на новите амандмани за *Законот за семејството*, да постои само една дефиниција за семејно насилство во Р.М. и тоа да биде дефиницијата дадена во *Кривичниот законик*. Амандманите беа подготвени во Јуни 2007 година, но се уште не се внесени во Собранието.

¹⁰ *Закон за семејството*, член 99

¹¹ *Кривичен законик*, член 122 (19)

¹² Laurence и Spalter-Roth, 1996, стр. 9

случаи, постојат изоставени или потценети трошоци од разни причини – нецелосни или неверодостојни официјални (и неофицијални) податоци или неможност да се монетизираат нематеријални трошоци како што се страв, болка и страдање.¹³ Сепак, без оглед на методолошките предизвици и недостатоци, обидот за пресметка на трошоците од семејно насилство врз жените е корисен бидејќи го покажува самото постоење, обемот и економските последици од проблемот.

Методологијата развиена за целите на оваа студија, претставува комбинација на веќе користени методи и пристапи во претходните светски студии, истовремено земајќи го во предвид постоечкиот правен амбиент во земјата и постоечката ограниченост на податоците.

Оваа пресметка на трошоците нема за цел подобрување на методологијата, но сепак може да биде корисен пример, потенцирајќи ги постоечките предизвици и обезбедувајќи идеи за евентуални подобрувања.

Делокруг на студијата

Студијата направи обид за **мерење на директните и идентификување на индиректните трошоци од насилството, извршено од мажи врз жени во рамки на постоечка или поранешна брачна или вонбрачна врска.**

Измерени трошоци

Студијата се обиде да пресмета сет од директни трошоци, истовремено земајќи го во предвид сносителот на трошоците – буџетот на државата, жртвата и нејзиниот дом/семејство или други општествени установи (на пример НВО-и).

Директните трошоци ги опфаќаат трошоците за:

- Социјални услуги – Центри за социјална работа и НВО услуги, кои вклучуваат сместување во засолништа, советување, правна помош, итн.; СОС линии за жртви на семејно насилство, кампањи за подигање на свеста;
- Полиција и правосуден систем – време потрошено од полицијата за справување со случаи на семејно насилство – примање поплаки, одговарање на повици, апсење, документирање на случајот, итн.; водење истрага; кривичен суд; граѓански суд, итн.

Идентификувани трошоци

Постојат повеќе трошоци (како директни така и индиректни) кои можат да се идентификуваат но, постојат потешкотии при нивното монетизирање, мерење или екстраполирање. Вклучувањето на шпекулативните проценки на овие трошоци во вкупните трошоци, би ја загрозило целокупната пресметка на оваа студија. Но, без оглед што не можеме да ги измериме, постоењето на овие трошоци не треба да биде занемарено. Ова е причината поради која се обидовме да ги наведеме и да обезбедиме илустративна пресметка, каде што тоа беше возможно.

Логистика на студијата

Студијата беше спроведена во три фази:

- Фаза 1 – Истражување;
- Фаза 2 – Собирање на податоци (работа на терен);
- Фаза 3 – Анализа на податоците.

¹³ Повеќе детали во Прилог бр.1 - *Светското искуство во мерење на трошоците од НВЖ*

Фаза 1 – Истражување – Во рамки на оваа фаза беше направен преглед на политиките и законодавството поврзани со СНВЖ, и преглед на досегашните светски студии за мерење на трошоците од насилство. Двата прегледа потпомогнаа во креирање на соодветна методологија за пресметка на трошоците согласно локалното правно опкружување.

Фаза 2 – Собирање на податоци (работа на терен)

Податоците беа собрани од:

1. Официјални статистики и буџетски информации;
2. Прашалници за институциите одговорни за справување со проблемот како и НВО-и и донаторски организации кои работат на проблемот, со цел прибирање основни информации за буџетите, услугите, бројот на регистрирани жртви, итн.;
3. Детални интервјуа со државни службеници (социјални работници, полицајци, обвинители, судии), доктори (психијатри, стоматолози, гинеколози, итн.) и претставници од НВО-и, со цел да се добие појасна слика за процедурите и трошоците поврзани со нив, и да се надолнат постоечките недостатоци од информации;
4. Интервјуа со 50 жени-жртви – насочени кон откривање на институциите до кои се обратиле, каква била процедурата во рамки на институцијата, кои услуги ги користеле, колку често, какви трошоци имале како резултат на насилството, со какви проблеми и трошоци се соочиле, итн.

Фаза 3 – Анализа на податоците

Чекор 1 – Мапи за барање помош и институционален одзив

Откако собравме податоци од сите извори изготвивме мапи за барање помош и институционален одзив за различни сектори и случаи.

Чекор 2 – Проценка на трошоците

Проценките на трошоците од СНВЖ во системот за социјална заштита, полицијата, обвинителството и судството беа базирани на трошоците поврзани со чекорите објаснети во мапите изработени во чекор 1. Вкупните трошоци за 2006 година, беа проценети со множење на цената по случај со бројот на официјално регистрирани случаи. Направивме конзервативна проценка на реалните трошоци направени при справување со *пријавените* случаи. Трошоците од семејно насилство би биле многу повисоки, доколку сите жртви би имале комплетен пристап до услугите.

Илустративната пресметка на трошоците за жените испитаници е базирана на информации добиени со помош на длабински интервјуа. Првенствено, нашата идеја беше да ги вклучиме овие трошоци како и трошоците за здравствени услуги во рамки на измерените вкупни трошоци за годината. Сепак, сериозниот недостаток на статистики во здравствениот сектор и нерепрезентативноста на примерокот од испитаните жени-жртви не ни дозволи да направиме сериозна проценка и екстраполација. Евентуалното експериментирање во таа област може да ја загрози целата студија, поради што одлучивме да направиме илустративни примери наместо годишна екстраполирана проценка преку целата популација. **Повторно, ова значи дека нашата целокупна проценка на трошоците тежнее кон потценување на вистинските трошоци.**

Чекор 3 – Останати проценки и споредби

Со користење на информациите од мапите за барање помош и институционален одзив, се обидовме да ги процениме трошоците по идеален случај на комплетен институционален одзив. Преку множење на трошоците по идеален случај со националната стапка на

распространетост (вклучувајќи ги скриените жртви), може да се добие претстава за реалната димензија на проблемот. Бидејќи, не постои „просечен“ случај на насилство направивме проценка за 3 идеални сценарио-случаи:

- Полесен случај (главно психолошко насилство; интервенција на ЦСР; без инволвираност на полиција, обвинителство и суд);
- Умерен случај (лесни телесни повреди; интервенција на полиција, ЦСР и граѓански суд, без инволвираност на обвинителството);
- Потешок случај (тешки телесни повреди; инволвираност на полиција, ЦСР, обвинителство и кривичен суд)

II. Методолошки предизвици и ограничувања

Без оглед на континуираниот напредок на применетите методологии, сите студии за трошоци од насилството продолжуваат да се соочуваат со еден суштински проблем – недостиг на податоци за многу од трошоците и недоверливост на достапните податоци, како за трошоците, така и за распространетоста на семејното насилство.

Оваа студија, како и сите други светски студии за пресметка на трошоци од насилство, се соочи со многу методолошки проблеми и со ограниченост на податоците.

Поради недостиг на конзистентни системи за прибирање на податоци во Р. Македонија, **достапноста и доверливоста на податоците** претставуваат основен проблем за сите видови на истражувања во државата и при тоа семејното насилство не е исклучок.

Недостатокот на податоци во поглед на бројот на жени-жртви кои посетуваат здравствени институции, како и видот на услугата која ја добиваат од истите, ја прави невозможна проценката на здравствените трошоци за жените-жртви на семејно насилство. И покрај познавањето на вообичаените повреди, не можеме да кажеме колкав е бројот на жртви (официјално регистрирани и/или скриени), кои добиле одреден тип на повреди, колку од нив посетиле здравствена институција при барање помош, и она што е најважно, колку често го прават тоа.

Институциите, кои чуваат некакви записи за семејно насилство, тоа го прават само за започнатите случаи. Ова е причината за недостиг на информации за бројот на жртви кои само пристапиле до институцијата без понатамошно заведување на случајот, т.е. кои само прашале нешто и заминале бидејќи биле уплашени од запишување на своето име на парче хартија.

Бидејќи, судските архиви сеуште не се целосно компјутеризирани, податоците за предметите кои вклучуваат семејно насилство, се тешко достапни, односно практично и недостапни. Тие податоци мора мануелно да се добијат од и онака преоптоварената судска администрација, што оневозможи добивање на информации од сите судови, и оттука правење на попрецизна проценка на потрошениот судски буџет за предмети поврзани со семејно насилство во 2006 година.

Уште едно сериозно ограничување со кое се соочи студијата е **доверливоста на податоците**. Податоците собрани од различни институции обезбедија неконзистентна бројка за бројот на жртви. Некои жртви ги посетуваат сите институции одговорни за справување со проблемот; други посетуваат само една и се заведени само во евиденцијата на истата, но не се регистрирани во статистиките на останатите институции. Некои жртви ги посетуваат институциите еднаш, други го праваат тоа неколку пати во годината. Институциите, ретко (некои од нив и никогаш) заведуваат дали се работи за повторна посета или не. Како што веќе напоменавме, некои институции (на пример здравствените институции) не чуваат никакви записи за случаи поврзани со семејно

насилство (ниту пријавено ниту скриено насилство); други чуваат записи само за започнатите случаи, но не за бројот на жртви кои пристапиле до институцијата без понатамошен развој на случајот.

Еден од основните предизвици при проценка на трошоците е времескиот период. Многу од трошоците не настануваат во точно определен период од една година. На пример, трошоците сносени од жртвите се за целиот период од насилството, а насилството често се случува во тек на подолг временски период. Жртвите не се во можност да се сетат и да ги разграничат трошоците по години. Проценката на трошоците по случај-година е можно решение на проблемот, но е применливо единствено за случаи не постари од неколку години. Во нашиот примерок жртви-испитаници, имавме случаи со траење повеќе од 20, 30 па дури и 40 години. Жртвите не се присетуваат на трошоците за целиот период и доколку би ги поделиле вкупните пријавени трошоци по случај со бројот на случај-години, би добиле една прилично нереална бројка која би претставувала многу мал и далеку од реалниот трошок по случај-година. Ова е причината зошто не бевме во можност да направиме проценка на трошоците од насилството за жртвата за една година. Наместо тоа, направивме конзервативна проценка на трошоците сносени од сите жени-жртви вклучени во примерокот за подолг временски период.

Во Р. Македонија не постои унифициран систем на прибирање податоци и во многу институции случаите се регистрираат како вид на прекршок, каде се зема во предвид полот на сторителот, без да се земе во предвид полот на жртвата. Под вакви околности, доаѓањето до информации за жени-жртви е многу тешко, особено од институции чии архиви не се компјутеризирани.

III. Краток преглед на законодавството, владините политики и буџетската алокација поврзани со семејното насилство врз жените во Република Македонија

И покрај тоа што не постојат систематски мониторинг и регуларни статистики за проблемот на семејно НВЖ, самото постоење на ваков проблем во Република Македонија не е повеќе „јавна“ тајна. Податоците од повремениите студии направени од страна на локалните НВО-и и наведени од официјалните институции, се загрижувачки. Истражувањето направено од *Здружението за еманципација, солидарност и еднаквост на жените во Република Македонија* – ECE покажа дека во 2006 година – 56.4% од жените испитаници биле жртви на психолошко, 17.7% на физичко и 10.6% на сексуално насилство.¹⁴

Еден од првите обиди да се направи опсежна студија за семејното насилство врз жените во Р.М. беше направен во 1996-1997 година од тимот на *Minnesota Advocates for Human Rights*¹⁵, кој направи преглед на законодавството и собра евидентирани случаи на НВЖ, вклучувајќи ги и институционалните одзиви на истите.

Според извештајот издаден во 1998 година:

„... семејното насилство не е вообичаена тема на јавна дискусија во Македонија. Луѓето кои работат непосредно со жртвите на семејно насилство изјавуваат дека

¹⁴ Виолета Чачева, Јасминка Фришчиќ, Стојан Мишев, *Живот во сенка*, ECE, Скопје 2007, наведено во: <http://skopje.usembassy.gov/uploads/images/FeSU1a4ph0tPYEcQik95XO/HRPCountryReport06onMacedoniaMK.pdf>.

Примерокот за студијата е репрезентативен за земјата. Тој вклучува 1,432 полнолетни испитаници од женски пол, од рурални и урбани средини низ целата земја (2 промили од вкупната полнолетна женска популација), од повеќе етнички групи кои живеат во Македонија (македонки, албанки, турчинки, ромки, србинки и др.).

¹⁵ *Domestic Violence in Macedonia*, Minnesota Advocates for Human Rights, September 1998, USA:

<http://www.mnadvocates.org/sites/608a3887-dd53-4796-8904-997a0131ca54/uploads/macedonia.PDF>

проблемот е широко распространет и дека ги опфаќа сите етнички групи и класи. Доктори, адвокати, социјални работници, судии и други жени во општеството пријавиле многу случаи на брутални напади врз жените од страна на нивните сопружници или интимни партнери.

Државата нема воспоставено механизми за поттикнување на пријавувањето инциденти од семејно насилство на државните власти. Дополнително на тоа, силниот социјален притисок го задржува проблемот на семејно насилство во рамки на семејството. Недостатокот на засолништа и други социјални услуги обезбедува слабо поттикнување на жените јавно да дискутираат за својот проблем.“

Тимот на *Minnesota Advocates* ги утврди следниве главни проблеми:

1. И покрај фактот што семејното насилство врз жените е сериозен и сеприсутен проблем во Р. Македонија, македонското законодавство не го разгледува ниту како криминален, ниту како социјален проблем;
2. Бидејќи Владата не го препознава проблемот, истата не презема мерки – ниту преку помагање или обезбедување услуги за жртвите, ниту преку судско гонење на сторителите;
3. Бидејќи настаните во рамки на семејството, вклучувајќи го и насилството, се сметаат за „приватна семејна работа“, ниту една од државните институции не собира никакви статистики за ова прашање.

Оваа беше ситуацијата утврдена во 1996-1997 година. Каква е ситуацијата денес? Што се променило во последните десет години? Дали семејното насилство врз жените е веќе подобро адресирано од македонското законодавство, владините стратегии, програми, планови и буџет?

III.1. Семејното насилство врз жените во македонското законодавство

Устав на Р. Македонија

Веќе е општо прифатено дека семејното НВЖ е директно нарушување на женските човекови права. Бидејќи *Уставот* е врховен закон на демократијата кој ги пропишува граѓанските права и обврски, добро е од него да се почне прегледот на законодавството.

Според *Уставот на Р.М.*, човековите права на живот и правата на физичко и морално достоинство се неприкосновени. Се забранува секој облик на мачење, нечовечко или понижувачко однесување и казнување.¹⁶

Граѓаните на Република Македонија се еднакви во слободите и правата независно од полот, расата, бојата на кожата, националното и социјалното потекло, политичкото и верското уверување, имотната и општествената положба.¹⁷ Дополнително, *Уставот* ја обврзува државата посебно да ги заштитува мајчинството, децата и малолетните лица.¹⁸

Имајќи ја предвид дефиницијата на ОН за НВЖ може да се заклучи дека, иако не експлицитно споменато како термин во текстот, сепак *Уставот на Р.М.* категорично го забранува насилството врз жените, што значи дека секој прекршок на таа забрана е директен прекршок врз *Уставот*, кој секој е обврзан да го почитува.

Како врховна одредба, *Уставот* ги пропишува и законски ги гарантира правата на граѓаните. Сепак, трансформацијата на овие права од хартија во реалност бара развој и имплементација на одредено дополнително законодавство, институционални процедури и капацитет.

¹⁶ *Устав на Р.М.* член 10 и 11

¹⁷ *Устав на Р.М.* член 9

¹⁸ *Устав на Р.М.* член 42

Пребарување низ електронската база на податоци на *Службен Весник на Р.М.*, покажува дека зборот „насилство“ и поконкретно терминот „семејно насилство“ се содржани во следните закони, регулативи и документи:

- *Декларација за борба против насилството врз жените, вклучувајќи го и семејното насилство;*
- *Закон за семејството;*
- *Закон за полиција;*
- *Кривичен законик;*
- *Закон за социјалната заштита;*
- *Правилник за нормативите и стандардите за основање и започнување со работа на установи за социјална заштита Центар за лица-жртви на семејно насилство (Сл. весник бр. 33/19.03.2007;*
- *Правилник за начинот на спроведување и следење на изречените мерки за заштита на семејството и лицата-жртви на семејно насилство преземени од Центарот за социјална работа и за начинот за следење на привремените мерки изречени од судот (Сл. весник на РМ, бр.103/07);*
- *Програма за остварување на социјалната заштита во 2005 година;*
- *Програма за остварување на социјалната заштита во 2006 година;*
- *Програма за остварување на социјалната заштита во 2007 година;*
- *Програма за остварување на социјалната заштита во 2008 година;*

Што пронајдовме таму?

Декларација за борба против насилството врз жените, вклучувајќи го и семејното насилство

Декларацијата за борба против насилството врз жените, вклучувајќи го и семејното насилство беше усвоена во Собранието на Р.М. на 24 Ноември 2006 година. Декларацијата е од големо значење не затоа што обезбедува практични решенија за проблемот, но затоа што јавно го осудува насилството врз жените и ја декларира јавната определба на врховното законодавно тело во државата за поддршка на борбата со семејното НВЖ во Р. Македонија.

Со таа декларација Собранието на Р.М. се приклучи на пан-Европската кампања на Советот на Европа за борба против насилството врз жените и објави дека ќе се посвети на бројни мерки, вклучувајќи подигање на јавната свест за НВЖ и превземење превентивни мерки. Последната точка на Декларацијата тврди:

8. Обезбедување неопходни буџетски средства за реализација на активности насочени кон борба против насилството врз жените, вклучувајќи и семејното насилство.¹⁹

Последната точка покажува согледување дека законите и политиките не можат да бидат ефективни доколку не се алоцирани соодветни средства за нивна имплементација. Сепак, согледувањето на потребата би било бескорисно ако не е проследено со реални мерки, т.е. реална алокација на соодветни буџетски средства.

Декларацијата ја изразува волјата на Собранието да ја поддржи битката со насилството врз жените, но само времето ќе покаже дали таа волја ќе резултира со реални мерки, или како во многу други случаи, ќе остане само на хартија. Впрочем, непријатната вистина е, дека досегашните настани не ја потврдуваат декларираната посветеност. Точката 8 од

¹⁹ http://www.coe.int/t/pace/campaign/stopviolence/CountryFilesPace_En/docsjoints/Declaration_Fyrom_06_En.asp

декларацијата тврди дека Собранието на Р.М. ќе се посвети на обезбедување на неопходните буџетски средства за борба против насилството врз жените, вклучувајќи го и семејното насилство. Сепак, само пет месеци по усвојувањето на таа декларација, Собранието гласаше против предлогот изнесен од неколку пратеници кој предвидуваше 10% од приходите од специјалниот данок за игрите на среќа да оди во фонд за финансирање на битката со насилството врз жените.²⁰ Од присутните 67 Пратеници, само 18 гласаа за, 3 беа воздржани и останатите 46 гласаа против. Она што е најобесхрабрувачко е фактот што 41 од Пратениците кои гласаа против и 3 кои беа воздржани беа дел од оние 73 кои се изјаснија „за“ декларацијата пет месеци претходно.

Фактот дека декларацијата беше усвоена само како одговор на ЕУ кампања исто така не е охрабрувачки. Сепак, независно кои биле мотивите за нејзиното усвојување, во секој случај сите идни кампањи поврзани со борбата против семејното НВЖ во Р.М. можат да се повикаат на истата.

Закон за семејството (ЗС)

Член 1 од *Законот за семејството* вели дека со законот се уредуваат: бракот и семејството, односите во бракот и семејството, одредени облици на посебна заштита на семејството, *нарушените односи и насилството во бракот и семејството*, посвојувањето, старателството, издржувањето, како и постапката пред судот во брачните и семејните спорови.

Законот беше усвоен во декември 1992 година, но нарушените односи и насилството во бракот и семејството станаа предмет на законот дури во јуни 2004 година, како резултат на огромни заложнички напори од страна на женските организации во Р.М., особено *Здружението за еманципација, солидарност и еднаквост на жените во Република Македонија – ЕСЕ* и *Акција Здруженска*.

Законот за семејството го дефинира семејството како животна заедница на родители и деца и други роднини, ако живеат во заедничко домаќинство.

Според *Законот за семејството* односите во семејството се засноваат врз рамноправност, заемно почитување, меѓусебно помагање и издржување и заштита на интересите на малолетните деца.

Членот 36 експлицитно забранува секаков вид на насилство меѓу членовите на семејството, без оглед на пол и возраст. Дополнително, член 4 експлицитно ја обврзува државата да обезбеди заштита на бракот и семејството од нарушени односи и насилство.

Од Јуни 2004 година *Законот за семејството* веќе содржи цела глава која го регулира проблемот на семејното насилство. Дефинира што е насилство во бракот и семејството (во понатамошниот текст: „семејно насилство“), што е жртва на семејно насилство, што е извршител на семејно насилство и дефинира процедури за одзив на државата во случај на семејно насилство.

Според *Законот за семејството*, под семејно насилство се смета однесување на член на семејството кој со примена на сила, закана и заплашување врши телесни повреди, емоционална или сексуална злоупотреба и материјално, сексуално или работно искористување на друг член на семејството.

Законот исто така дополнително ги специфицира горенаведените однесувања како семејно насилство кога се сторени:

- од едниот брачен другар врз другиот брачен другар кои живеат или живееле во брачна или вонбрачна заедница или во кој било вид заедница како семејство или ако имаат заедничко дете;
- меѓу браќа и сестри, полубраќа и полусестри;

²⁰ Стенографски белешки од 36 пленарна седница на Собранието на Р.М., одржана на 24 Април 2007 година.

- над дете;
- над постарите членови во семејството и
- над лица - членови на семејството чија деловна способност е делумно или целосно одземена.²¹

Жртва на семејно насилство може да биде кој било член од семејството, без оглед на пол и возраст доколку вакви однесување се сторени врз нив.

Законот исто така дефинира кој се смета за извршител на семејно насилство. Освен, веќе споменатите сегашен или поранешен брачен или вонбрачен другар, лицето кое живее или живеело во заедница со лицето-жртва или лице со кое се има заедничко дете, извршител на семејно насилство може исто така да биде и лице кое е поврзано до четврти степен на крвно сродство и втор степен по сватовство со овие лица.²²

Законот за семејството ги овластува и обврзува Центрите за социјална работа²³(ЦСР) за справување со случаи на семејно насилство. Законот исто така ги обврзува службените и правните лица кои во текот на своето работење преземале одредени дејствија во врска со семејно насилство, веднаш, а најдоцна во рок од 48 часа од преземањето на дејствијата, службената документација и известувањето за преземените дејствија и друга документација (записник, изјава од сведок, наоди од лекар и друго), да ги достават до надлежниот центар за социјална работа. За непостапување согласно оваа одредба, постојат казни кои се движат од 5,000 до 200,000 МКД²⁴ (во зависност од правниот статус на прекршителот). Сепак, во тој случај, не е јасно како прекршувањето на законот ќе биде обелоденето и кои се конкретно службените и правни лица должни да го пријават истото – доктори, полиција, социјални работници, наставници или некој друг?

Центарот за социјална работа секогаш кога има сознанија дека во семејството постои семејно насилство е обврзан да ги преземе следниве мерки на заштита:

- обезбедување на нужно сместување за лицето-жртва на насилството, кое може да трае најмногу шест месеца, со можност за продолжување за уште шест месеца;
- обезбедување на соодветна здравствена заштита;
- обезбедување на соодветна психо-социјална интервенција и третман;
- упатување во соодветно советувашиште;
- доколку во семејството има дете кое е на редовно школување, помагање за продолжување на редовното образование;
- известување на органот за прогон;
- давање секаков вид на правна помош и застапување²⁵;
- покренување постапка пред надлежниот суд;
- по потреба поднесување барање до судот за изрекување на привремена мерка за заштита и

²¹ Закон за семејството, член 99

²² Закон за семејството, член 100

²³ Центрите за социјална работа се јавни установи воспоставени под *Законот за социјалната заштита*. Во моментот, во Р.М. постојат 27 општински ЦСР, кои функционираат на територија на една или повеќе општини. 58 социјални работници од овие центри беа специјално обучени за работа со случаи на семејно насилство.

²⁴ Од 81 до 3,257 ЕУР

²⁵ Таа конкретна мерка беше нападна од правната професија пред *Уставниот Суд* со аргумент дека ЦСР не смее да има право да обезбедува правни совети и услуги без да биде член на адвокатурата. Со одлуката бр. 58/2005-0-0 од 24/07/2005 *Уставниот Суд* одби да започне случај.

- преземање други мерки за кои ќе оцени дека се неопходни за решавање на проблемот.

По барање на Центарот за социјална работа до надлежниот суд за изрекување на привремена мерка, судот може на сторителот на семејното насилство да му забрани да се заканува дека ќе стори семејно насилство; забрани да малтретира, вознемирува, телефонира, контактира или на друг начин комуницира со член на семејството, директно или индиректно; забрани да се приближува до живеалиштето, училиштето, работното место или определено место кое редовно го посетува друг член на семејството; одреди отстранување од домот без оглед на сопственоста, до донесување на конечна одлука од надлежниот суд; забрани да поседува огнено или друго оружје или истото да му биде одземено; го задолжи да ги врати предметите кои се потребни за задоволување на секојдневните потреби на семејството; изрече задолжително издржување на семејството, итн.

Привремената мерка за заштита од семејно насилство може да трае најмногу една година. Доколку семејното насилство продолжи и по истекот на мерката, ЦСР може да поднесе барање за продолжување на некоја од мерките пропишани од судот. Следењето на извршувањето на изречената мерка се прави од страна на ЦСР.

Пред последните измени во законот, експертите коментираа дека е потребно дополнително разјаснување и прецизирање на одредбите од *Законот за семејството*, особено во однос на установите надлежни за имплементација на привремените мерки.²⁶ Како резултат на заложничките напори на НВО-и, ЗС беше повторно изменет и дополнет во март 2006 година. Новододадените одредби ги специфицираат надлежните институции за спроведување на привремените мерки. Надлежностите се поделени меѓу Министерството за внатрешни работи, соодветните советувалишта, Министерството за здравство и институциите одговорни за спроведувањето на законите поврзани со мерките за финансиски и сопственички прашања.

Според последните измени во ЗС, Министерот за труд и социјална политика го пропишува начинот на спроведување и следење на мерките изречени од ЦСР или судот.²⁷

Засновани на сознанијата од практичната примена на законот, МТСП во соработка со водечките македонски женски НВО-и подготвува промени во *Законот за семејството* со цел обезбедување подобра заштита на жртвите на семејно насилство.

Закон за полиција, Кривичен законик и Закон за социјалната заштита

Иако експлицитно забрането од *Уставот* и *Законот за семејството*, во реалноста семејното насилство врз жените е сепак присутно. Државата треба да инвестира во спречување на појавата на насилство, но сеуште е нереално да се очекува дека проблемот ќе биде комплетно искоренет. Според тоа, државата треба да биде спремна да одговори на појавата на насилство со: запирање во моментот кога истото ќе настане, судско гонење на сторителите и помагање на жртвите.

Закон за полиција

Според *Законот за полиција*, доколку одредено лице е затекнато во извршување на прекршок со елементи на насилство, истото може да се приведе без писмена судска

²⁶ http://www.stopvaw.org/Domestic_violence-legal_regulation.html

²⁷ Правилник за начинот на спроведување и следење на изречените мерки за заштита на семејството и лицата-жртви на семејно насилство преземени од ЦСР и за начинот на следење на привремените мерки изречени од судот (Службен весник на РМ, бр.103/24.08.2007). Правилата беа изработени во соработка со МТСП, Граѓанското здружение Акција Здруженска-Скопје и Здружението за еманципација, солидарност и еднаквост на жените во Република Македонија – ЕСЕ, како дел од проектот поддржан од УНИФЕМ *Establishing Unified and Positive Practices in Combating Domestic violence in Macedonia*.

наредба.²⁸ Бидејќи семејното насилство веќе е правен прекршок, дури и криминален чин, тоа и дава на полицијата право да интервенира во моментот на настанување на насилството и да го приведе и задржи сторителот до 12 часа.²⁹ Сепак, оваа одредба може да биде корисна доколку некој (на пример жртвата, соседите, или друг член на семејството) се јави во полиција во моментот кога насилството се случува.

Во останатите случаи полицискиот службеник ги прима и евидентира пријавите поднесени од страна на жртвата во полициска станица.³⁰

Важно е да се напомене дека законот ги обврзува полициските установи да чуваат записи за пријавените кривични дела и законски прекршоци како и за засегнатите жртви, т.е. во записите за пријавените случаи на семејно насилство се содржани и податоците за жртвите.

Со цел да се спремат идните полициски службеници да одговараат на случаи на семејно насилство, Полициската академија – Скопје изработи наставна програма за тој проблем која се состои од 6 часа теоретски инструкции и 4 часа практични вежби.³¹

Кривичен законик

Пред измените во законикот во март 2004 година, *Кривичниот законик* не содржеше ништо конкретно за семејното насилство, попрецизно – терминот *семејно насилство* не беше воопшто споменат. Членот 386 сепак го дефинираше „насилството“, но само во општа смисла.³²

Пред измените од 2004 година, обвинение за семејно насилство можеше да се покрене на основа на членовите 130, 131 и 386 од *Кривичниот законик*, кои дефинираат телесна повреда, тешка телесна повреда и насилство, соодветно. Додека обвиненијата за телесна повреда беа покренувани по приватна тужба, обвиненијата за тешка телесна повреда беа покренувани од страна на Јавниот обвинител. Обвинение за психолошко семејно насилство можеше евентуално да се покрене единствено на основа на членот 386.

Дури и пред измените од 2004 година, Р. Македонија го идентификуваше силувањето во рамки на бракот како кривично дело. Истото беше опфатено во секцијата „Кривични дела против половата слобода и половиот морал“ (членови 187 – 195) од *Кривичниот законик*. Сепак, случаите на брачно силување беа кривично гонени само по приватна тужба.

Од март 2004 година, *Кривичниот законик* дефинира што е семејно насилство и го зема тоа во предвид при дефинирање на различни видови криминал.

Според македонскиот *Кривичен законик* под семејно насилство се подразбира *малтретирање, грубо навредување, загрозување на сигурноста, телесно повредување, полово или друго психичко или физичко насилство со кое се предизвикува чувство на несигурност, загрозување или страв, спрема брачен другар, родителите или децата или други лица кои живеат во брачна или вонбрачна заедница или заедничко домаќинство, како и спрема поранешен брачен другар или лица кои имаат заедничко дете или се наоѓаат во блиски лични односи.*

²⁸ Во понатамошниот текст, при пишување за сторителот ќе ја користиме заменката „тој“, бидејќи во најголем број случаи сторителите на семејно насилство се мажи. Тоа не значи дека делот од законодавството што се однесува на семејното насилство подеднакво не се применува и за жените сторители.

²⁹ Закон за полиција, член 47 и член 50

³⁰ Закон за полиција, член 63

³¹ http://www.policeacademy.edu.mk/inside_page1.aspx?SectionID=76

³² Член 386 (1) Тој што друг малтретира, грубо навредува, ја загрозува неговата сигурност или врз него врши грубо насилство и со тоа во јавноста предизвикува чувство на несигурност, загрозување или страв, ќе се казни со затвор од три месеци до три години.

(2) Ако делото е извршено во група од две или повеќе лица или насилството е извршено над повеќе граѓани или сторителот телесно повредил друг, ќе се казни со затвор од шест месеци до пет години.

Дефиницијата на семејно насилство сугерира дека *Кривичниот законик* веќе го адресирал не само физичкото, туку и психичкото семејно насилство. Но, по дополнителниот преглед на законикот може да се заклучи дека нема член кој експлицитно го опфаќа психичкото насилство, во случај да не е придружено со телесни повреди или комбинирано со други видови криминал како присилба и противправно лишување од слобода, измачување и загрозување на безбедноста, полов напад врз дете или посредување во вршење проституција. Всушност, психолошкото семејно насилство останува да не биде адресирано освен во *corpus delicti* од членот 386 од законикот.

Од март 2004 година *Кривичниот законик* „препознава“ лесни телесни повреди, тешки телесни повреди и убиство како резултат на семејно насилство; присилба и противправно лишување од слобода како дел од семејно насилство; измачување и загрозување на безбедноста при извршување на семејно насилство; полов напад врз дете при извршување на семејно насилство; посредување во вршење проституција како дел од семејно насилство. Семејното насилство е исто така веќе вклучено во член 125 – Убиство на миг. Во членот се вели „Тој што друг ќе лиши од живот на миг, доведен без своја вина во состојба на силна раздражнетост со напад или со тешко навредување или како последица на семејно насилство од страна на убиениот ќе се казни со затвор од една до пет години“.

Од март 2004 година обвиненија за сите телесни повреди здобиени како резултат на семејно насилство се покренуваат на предлог на релевантна институција во случај жртвата да е согласна со тоа. Ситуацијата овде изгледа значително подобрена, барем на хартија. Воведувањето на семејното насилство како засебен прекршок беше значаен чекор во реформите на кривичното законодавство. Законодавството е воведено, но сепак треба да биде популаризирано и соодветно имплементирано.

Закон за социјалната заштита

Законот за социјалната заштита беше усвоен во 1997 година и досега 6 пати беше предмет на измени. Жртвите на семејно насилство беа за прв пат експлицитно спомнати во законот и добија специјални права на социјална заштита и помош во септември 2004 година.³³ Тогаш направените измени на законот на жртвите им ги обезбеди правата за дневно сместување и добивање советодавни услуги.³⁴

ЗСЗ дефинира што е дневен центар за жртви на семејно насилство (засолниште) и како може да биде основан – како независна јавна или приватна установа за социјална заштита, или како оддел на постоечка установа за социјална заштита или друга правна установа. Лицата-жртви на семејно насилство можат да останат во засолништето најмногу дванаесет месеци (всушност шест месеци, со можност за продолжување до дванаесет месеци).

Нормативите и стандардите за отворање и отпочнување со работа на засолниште, т.е. барањата во врска со просторот, опремата и стручните кадри, се пропишани од страна на Министерот за труд и социјална политика.³⁵

Според одредбите на ЗСЗ, установата за социјална заштита треба да води евиденција за корисниците на социјална заштита и документација за стручната работа спроведена во рамките на самата установа. Таа одредба би можела да биде од помош при создавање доверливи статистички податоци за жртвите од семејно насилство кои ги посетиле засолништата, видот на помош која ја добиле, итн. Исто така може да биде од помош при проценка на трошоците за справување со последиците од семејното НВЖ во рамки на

³³ *Закон за изменување и дополнување на Законот за социјалната заштита* (Службен весник на РМ, бр.65/29.09.2004)

³⁴ Член 19 од *Законот за социјалната заштита* (Службен весник на РМ, бр.21/20.02.2006)

³⁵ *Правилник за нормативите и стандардите за основање и започнување со работа на установи за социјална заштита Центар за лица-жртви на семејно насилство* (Службен весник на РМ, бр.33/19.03.2007)

установите за социјална заштита. Установите за социјална заштита се обврзани да доставуваат тримесечни извештаи за работата до МТСП.

За неисполнување на обрските за евиденција и доставување извештаи, предвидени се значителни парични казни.³⁶

Начинот на водење евиденција ќе биде пропишан од *Министерот за труд и социјална политика*. При проверка во *Службен весник* може да се забележи дека таква одредба сеуште не постои. Всушност, постои регулатива на темата со слично име, која, сепак е од 1982 година и е издадена на база на стариот закон, што значи дека иако не е специфично назначена како „невалидна“, повеќе не е на сила.

ЗСЗ исто така го дефинира статутот на ЦСР.

Министерството за труд и социјална политика во соработка со *Граѓанското здружение Акција Здруженска и Здружението за еманципација, солидарност и еднаквост на жените во Република Македонија – ЕСЕ* во моментот подготвуваат измени на законот со цел обезбедување подобра заштита на жртвите на семејното насилство.³⁷

Програмата за социјална заштита претставува годишен план на Владата кој се однесува на социјалната заштита во земјата. Се осврнува на семејното насилство главно во врска со планираните законодавни промени и како дел од програмата за институционална социјална заштита, на која програма и припаѓаат засолништата.

Предлог-закон за заштита од семејно насилство

Во февруари 2006 година, пратеникот Иван Анастасовски од НСДП, поднесе до Собранието *Предлог за донесување на закон за заштита од семејно насилство*. Предлог-законот беше дискутиран на 124-тата пленарна седница на Собранието, но беше одбиен со 5 гласа „за“, 3 „воздржани“ и 47 „против“. Не постоеше интерес за дискусија, а дури ни самиот пратеник-предлагач не беше присутен да го претстави и брани истиот.

Предлог-законот предлагаше, делот *Нарушени односи и насилство во бракот и семејството* од *Законот за семејството*, да биде укинат и заменет со посебен закон за подобра и поширока покриеност на проблемот.

Неодамна, *Клубот на жени пратенички* исто така покрена иницијатива за подготовка на нов *Закон за семејно насилство*.

Некои од идеите содржани во текстот на *Предлог-законот за заштита од семејно насилство од 2006 година*, можат да бидат корисни за подобрување на веќе постоечкото законодавство или за евентуално донесување нов закон.

III.2. Владини стратегии и акциони планови за борба против семејното НВЖ

Дојдовме до неколку владини документи кои се однесуваат на насилството врз жените, вклучувајќи го и семејното насилство.

Еден од нив е *Стратешкиот план на Министерството за труд и социјална политика за 2007-2009 година*.

За 2007 година, Министерството има план да изготви *Национална програма за семејно насилство*, чија имплементација е оставена за подоцна, 2008 и 2009 година.³⁸ Исто така,

³⁶ 3 000 - 5 000 ЕУР за правни лица и 800 - 1000 ЕУР за физички лица кои обезбедуваат услуги за социјална заштита.

³⁷ Измените се подготвуваат во рамки на проектот поддржан од УНИФЕМ *Establishing Unified and Positive Practices in Combating Domestic violence in Macedonia*.

³⁸ Програмата (стратегијата) е веќе изготвена и неодамна беше усвоена од Македонската Влада.

во рамки на основната *Програма за социјална заштита* треба да биде дефинирана специјална *Програма за социјална заштита на жртвите на семејно насилство*.³⁹

Согласно со *Стратешкиот план на МТСП*, во 2006 година се постигнати или се очекува да бидат постигнати следниве резултати:

- отворени 2 нови засолништа за сместување на жртви на семејно насилство – во Куманово и Струмица;
- отворена национална СОС линија за жртви на семејно насилство;⁴⁰
- организиран втор циклус на мулти-секторска обука за работа со жртви на семејно насилство; 84 владини и невладини професионалци од различни области обучени како да одговорат при случаи на семејно насилство;
- организирани две национални кампањи против семејното насилство;
- подготвен нацрт-протокол за постапување со жртви на семејно насилство за институциите во социјалната заштита;
- се очекува да се отвори ново засолниште за жртви на семејно насилство во Охрид;
- континуирана меѓу-секторска соработка;
- континуирана обука на стручните служби во ЦСР за постапување со случаи на семејно насилство – обучени 30 службеници (мај/јуни, 2006 година);
- направени измени во *Законот за семејството*, особено во делот за семејно насилство;
- потпишан меморандум за соработка со УНИФЕМ, во однос на проектот “Воспоставување на унифицирани и позитивни практики за борба против семејното насилство”, (февруари, 2006 година);
- спроведени активности за креирање на процедури за предлагање, изрекување, спроведување и следење на привремените мерки за заштита (април/јуни, 2006 година);
- спроведување активности за стандардизирање на директните услуги за жртвите на семејно насилство (мај/јуни, 2006 година);
- реализирана мулти-секторска обука за обучувачи (ноември, 2006 година).

Резултатите, соопштени од Министерството, се импресивни и покажуваат дека Владата веќе има преземено чекори за воведување на поефикасен систем за одговор на проблемот семејно насилство врз жените во Р.М.

Согласно *Образложението на буџетот за 2007 година*, во приоритетите на МТСП за 2007 година, спаѓа и отворање на канцеларија за информации за жртвите на семејно насилство.

Програмата за превентивна здравствена заштита на Р.М. за 2007 година, предвидува едукација на здравствените работници од примарната здравствена заштита со акцент на семејното насилство – протокол за жртви на семејно насилство. Едукацијата треба да биде организирана во соработка со МТСП.

Една од целите на *Националниот план за акција за родова рамноправност 2007 – 2012 година*⁴¹, е отстранување на сите форми на насилство врз жената, вклучувајќи го и

³⁹ *Програмата за социјална заштита во Р.М.* во 2008 година сепак не кажува ништо за тоа. *Програма за социјална заштита на жртвите на семејно насилство* сеуште не е дефинирана.

⁴⁰ СОС линијата за жртви на семејно насилство функционира уште од 1994 година. Беше отворена и раководена од страна на *Организацијата на жените на град Скопје*. Од 2005 година, истата се финансира и од државниот буџет.

семејното насилство. Планот содржи поглавје посветено на жените и насилството, и предвидува низа активности кои имаат за цел обезбедување на релевантни статистички податоци и информационалн тек за проблемот; јакнење на јавната свест и едукација; унапредување и ефикасно спроведување на законската регулатива и институционална соработка; како и сузбивање на семејното насилство. За сузбивање на СНВЖ, *Националниот план за акција за родова рамноправност* ги предвидува следниве активности:

- спроведување на научни истражувања за феноменологија на семејното насилство;
- спроведување на континуирани кампањи за подигнување на свеста за проблемот;
- спроведување на континуирани едукативни активности со полицијата, социјалните работници и медицинскиот персонал во однос на третманот на семејното насилство;
- следење на имплементацијата на законските одредби за семејното насилство заради нивно понатамошно унапредување;
- воведување на унифициран систем за прибирање и анализа на податоци за случаи на семејно насилство;
- изготвување и спроведување на програми/стратегии за борба против семејното насилство.

Земајќи ги предвид овие активности беше подготвена и неодамна усвоена⁴² *Национална Стратегија за заштита од семејно насилство*. Нејзината главна цел е намалување на појавата на семејно насилство и подобрување на квалитетот на заштита со системски мерки во областите/домените на превенција, интервенција, едукација, следење и меѓусекторска координација. Стратегијата има 8 посебни цели:

Цел 1: Воспоставување и развивање на мултисекторски координиран пристап во заштитата на жртвите на семејно насилство;

Цел 2: Превенција на појавата на семејно насилство преку воспитно-образовниот процес;

Цел 3: Едукација на професионални структури;

Цел 4: Подобрување на системот за заштита на жртвите на семејно насилство;

Цел 5: Унапредување на граѓанско-правниот систем на заштита;

Цел 6: Унапредување на казнено-правниот систем на заштита;

Цел 7: Воспоставување на систем за евиденција и известување за случаите на семејно насилство, од страна на сите релевантни институции;

Цел 8: Воспоставени механизми за спроведувањето на стратегијата.

*Националната стратегија за заштита од семејно насилство*⁴³, претставува основен стратешки документ на Република Македонија, кој има за цел утврдување на стратешките насоки и приоритети за сузбивање и спречување на овој вид на насилство, како и утврдувањето на одговорните носители за нивно спроведување. Истата е подготвена врз база на мулти-дисциплинарен пристап (учество на сите релевантни установи) и мулти-димензионален пристап (дефинирајќи ги сите области/прашања поврзани со семејното насилство). Таа претставува заеднички труд на Министерството за труд и социјална

⁴¹ <http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/NPARR-finalen%20dokument.pdf>

⁴² *Национална стратегија за заштита од семејно насилство 2008-2011*

⁴³ Подготовката на Стратегијата беше иницирана и координирана од страна на Здружението за еманципација, солидарност и еднаквост на жените во Република Македонија – ЕСЕ. Нејзината подготовка е базирана на претходно спроведено истражување за обемот и видовите на семејното насилство врз жените во Р.М. во 2006 година и врз анализа на официјалните статистики за институцискиот одзив. Спроведеното истражување беше овозможено со поддршка од Институтот за трајни заедници (ИТЗ) преку фондови на Агенцијата на Соединетите Американски Држави за меѓународен развој (УСАИД).

политика, Министерството за внатрешни работи, Министерството за здравство, Министерството за правда, Министерството за образование и наука, како и повеќе меѓународни и локални НВО-и кои работат на полето семејно насилство.

Дополнително на *Националната стратегија* се изработува три-годишен план за акција за имплементација на истата. Врз основа на овој три годишен план, ќе бидат подготвени одделни годишни оперативни планови кои ќе ги определуваат активностите и делокругот на нивната имплементација на локално и национално ниво.

За потребите на следење и оценка на имплементацијата на *Националната стратегија*, а со тоа и зголемување на ефикасноста во намалувањето и превенција на семејното насилство во земјата, *Стратегијата* предвидува формирање на Национално координативно тело.

Буџетот на стратегијата изнесува 9,000,000 МКД.⁴⁴

III.3. Буџетско финансирање на борбата со семејното НВЖ

Постоенето на законска регулатива е чекор понапред во справување со проблемот. Но, без соодветно финансирање и ефективна имплементација, законската регулатива не е ништо повеќе од државно лицемерие.

Што вели државниот буџет за финансирањето на борбата со СНВЖ?

Буџетските податоци не кажуваат многу. Тие покажуваат дека активностите за справување со семејното насилство се експлицитно финансирани само од буџетот за социјална заштита. Всушност, Владата алоцира средства само за финансирање на меѓуопштинските Центри за социјална работа и прифатилиштата за бездомни лица и лица-жртви на семејно насилство.

Табелата изнесена подолу ги покажува средствата алоцирани за овие цели за 2006 и 2007 година.

Табела 1 - Средства алоцирани за борба со СНВЖ за 2006 и 2007 година.

	2006 МКД	% од вкупниот буџет за социјална заштита	2007 МКД	% од вкупниот буџет за социјална заштита
Центри за социјална работа	199,565,000	1.1%	226,933,000	1.2%
Плати, наемнини и надоместоци за вработените	163,565,000		176,714,000	
Добра и услуги	35,000,000		49,219,000	
Трансфери на НВО-и	1,000,000		1,000,000	
Прифатилишта за бездомни лица и лица-жртви на семејно насилство	3,500,000	0.0%	14,009,000	0.1%
Добра и услуги	3,500,000		5,009,000	
Социјални надоместоци			9,000,000	
Вкупна алоцирана сума за активности поврзани со семејно насилство	203,065,000	1.2%	240,942,000	1.3%

Извор: Буџет на Р.М. за 2006 и 2007 година

⁴⁴ 146,103 ЕУР

Сумата алоцирана за финансирање на Центрите за социјална работа го покрива целосното работење на центрите. Не постои информација колкав дел од оваа сума е наменет за активности поврзани со семејното НВЖ.

Според образложението на буџетот за 2007 година, 0,2% од приходите од игри на среќа треба да се наменат за создавање фонд за финансирање на борбата против семејното насилство. Сепак, сеуште не постои информација колкава е таа сума и на кој начин би била или е веќе потрошена.

Ова е се што официјалните бројки кажуваат и дефинитивно не е доволно за правење било какви буџетски анализи. Секако дека постојат и други буџетски средства потрошени на сузбивање на проблемот на семејното насилство (во рамки на полицијата, правосудниот и здравствениот систем), но непостоењето на родово базирано буџетирање и собирање податоци, го отежнува разграничувањето на расходите за борба со семејното насилство од вкупните расходи на државните институции.

III.4. Краток заклучок

Краткиот преглед на законската регулатива покажува дека во Р. Македонија се поставени правни основи за борба против семејното НВЖ. Семејното насилство е веќе опфатено од страна на *Кривичниот законик*, *Законот за семејството* и системот за социјална заштита. Сега, важно е правните мерки да бидат ефективно применети во пракса, преку развивање на детални процедури за нивното функционирање и алоцирање на доволно средства за нивна имплементација.

Имплементацијата на неодамна усвоената *Национална стратегија за заштита од семејно насилство*, би требало да ги направи напорите на сите релевантни институции пофокусирани и покоординирани со што би се подобрила нивната ефикасност, а оттука и би се постигнале подобри резултати во целните области.

IV. Институционален одзив и проценка на трошоците произлезени од семејното насилство врз жените за полицијата, правосудниот и социјалниот систем. Финансиски средства потрошени од страна на невладиниот сектор.

Прегледот на законодавството и теренската работа, направени во рамки на овој проект, покажаа дека во случај на семејно насилство жртвите пристапуваат кон барање помош од следниве извори:

- здравствени институции;
- полиција;
- центар за социјална работа;
- правосудниот систем (обвинителство и суд);
- НВО-и;
- СОС линија;
- Роднини и пријатели.

Во оваа пресметка се обидовме да процениме колкави се трошоците произлезени од семејното насилство врз жените кои ги снесат владата и невладините организации кои работат на овој проблем, како и колкави се трошоците кои ги сноси самата жртва. Со оглед на бројните информационалности за кои зборувавме во второто поглавје, **не сме во можност да направиме проценка на СИТЕ трошоци што семејното**

насилство ги предизвикува за сите инволвирани страни во овој проблем. Моменталната состојба на достапност на податоците дозволува проценка само на дел од трошоците за одделни инволвирани страни и идентификација на низа трошоци кои не можат да бидат измерени во моментов. Така на пример, успеавме да направиме приближна проценка на трошоците за времето потрошено од страна на државните службеници при справување со случаи на СНВЖ, но не успеавме да направиме проценка на сите административни трошоци поврзани со овие случаи.

Сето ова ја прави нашата проценка прилично конзервативна и се чувствуваме обврзани да нагласиме дека – **трошоците проценети во оваа студија се само врвот од санта мраз.**

IV.1. Трошоци од СНВЖ на полицискиот систем

Проценката на трошоците за постапување со случаи на СНВЖ во рамки на полицискиот систем е базирана на процедурата која се следува во таков вид случаи и на просечното време и ресурси кои се потрошени при истата. Деталните интервјуа спроведени со полициски службеници инволвирани во случаи на СНВЖ, ни помогна да подготвиме мапа на институционалниот одзив за полицискиот систем и да ги процениме ресурсите кои соодветствуваат за секој чекор од мапата.

Полицијата постапува со случаи на СНВЖ во две насоки:

1. Директен одговор на пријавено насилство; и/или
2. Спроведување и мониторинг на имплементацијата на 5 од 11-те привремени мерки за заштита од семејно насилство, предвидени во членот 104 од *Законот за семејството*.⁴⁵

Полициска процедура за директен одговор на пријавено насилство

И покрај тоа што беше подготвен одамна, формалниот протокол за постапување од страна на полицијата во случај на СНВЖ, сеуште не е официјално усвоен. Непостоењето официјално усвоен протокол, не значи дека не постојат внатрешни правила за постапување во такви случаи. Деталните интервјуа спроведени со полициски службеници кои работеле на случаи на СНВЖ, ни помогнаа да добиеме општа претстава за процедурата и да ја опишеме истата чекор по чекор.

Полицискиот одзив во случај на СНВЖ се разликува во зависност од начинот на добивање информација за настанот семејно насилство и тежината на случајот (пр. со или без тешки телесни повреди, уништен семеен имот, агресивен и/или вооружен насилник, итн.).

Во поглед на начинот на добивање информации, имаме три основни варијанти:

- А. Примање телефонски повик за СНВЖ;
- Б. Забележување на насилството или добивање информација од граѓанин за време на патрола;
- В. Пријава на насилство од страна на жртвата во полициска станица.

А. Примање телефонски повик за СНВЖ

Во случај на примање на телефонски повик за семејно насилство, дежурниот полициски службеник е должен да ги евидентира во книгата за дневни настани: името на лицето кое го пријавува насилството, доколку е можно името на жртвата, адресата како и видот на проблемот кој лицето го пријавува – малтретирање, прогонување, физичко насилство, итн.

⁴⁵ Изречени од судот на предлог на Центрите за социјална работа.

По евидентирање на пријавата, дежурниот службеник ја испраќа групата за интервенции (или полициската патрола, доколку е поблиску) да го испита проблемот на лице место и да процени кои се следните мерки што треба да се преземат. Во првиот чекор е инволвиран само еден полициски службеник (дежурниот службеник) и тој/таа троши 5-10 минути во добивање на потребните информации и евидентирање на истите во книгата за дневни настани.

Првата и најважна работа, по пристигнувањето на групата за интервенции (ГИ) на дадената адреса, е да се осигура безбедноста на жртвата – доколку е потребно да се приведе сторителот, доколку е вооружен да се повика засилување, а доколку жртвата е тешко повредена да се повика брза помош.

Потоа, службениците од ГИ треба да разговараат со сторителот (доколку е присутен), со жртвата (доколку е во состојба да разговара) и со некои сведоци доколку е потребно, со цел да се обидат да откријат што се случило. Доколку сторителот е агресивен, тој ќе биде одведен на разговор во полициската станица и за него ќе биде направен алко-тест. Тестот се прави во најблиската болница, поликлиника или лабораторија и се плаќа од страна на полицијата.

Разговорот на местото на настанот или во полициската станица вообичаено трае помеѓу 15 минути и половина час, доколку сторителот е во сталожена состојба или повеќе од еден час, доколку сторителот е агресивен, или е под дејство на дрога или алкохол.

Главната цел на проверката на местото на настанот е да се констатира фактичката состојба и да се донесе одлука за тоа кои понатамошни мерки да бидат преземени:

1. Сторителот да биде приведен, доколку истиот е под дејство на алкохол или дрога, или доколку на друг начин ги доведува во опасност жртвата и нејзините деца или останати членови на семејството;
2. Жртвата да биде упатена до ЦСР за понатамошна помош;
3. Да биде повикана брза помош, доколку жртвата или друг член на семејството е тешко повреден;
4. Да биде повикан Инспекторот за малолетничка деликвенција доколку е потребно, т.е. во случај на поднесување кривична пријава;
5. Да биде повикан форензичарски тим за увид на местото на настанот и собирање докази.

Вообичаено, проверка на местото на настанот прават 2 полициски службеници. Во случај кога жртвата нема тешки телесни повреди или нема оштетена сопственост, и во случај на отсуство на сторителот или доколку истиот е во смирена состојба, увидот на местото на настанот трае помеѓу 15-30 минути.

Во случај кога жртвата е потешко или смртно повредена, местото станува место на извршено кривично дело и се појавува потреба од присуство на дополнителни тимови. Во таков случај, форензичарскиот тим треба да направи увид на лице место и да собере докази – фотографии, предмети, примероци, итн. Исто така, на местото на настанот се повикуваат и инспекторите за малолетничка деликвенција (ИМД)⁴⁶, со што бројот на присутни лица станува 6 (2 службеници од ГИ, 2 форензичари и 2 ИМД). Тие остануваат на местото на настанот од 30 минути до 2 часа зависно од тежината на случајот. Доколку се работи за комплициран случај, каде е неопходно специјално знаење и проценка, се повикуваат и други експерти со што бројката на лица на местото се зголемува на 7 или 8 и времето поминато таму се зголемува на приближно 3-4 часа.

⁴⁶ ИМД работат на случаи на семејно насилство независно од возраста на инволвираните лица.

Доколку сторителот е вооружен ГИ, мора да повика засилување кое се состои од 3 полициски службеници ако станува збор за ладно оружје, а повеќе од 3 службеници ако станува збор за огнено оружје.

Во случај да сторителот не е присутен, полициските службеници издаваат потерница со што и патролните полициски службеници ќе потрошат време на случајот, но ние не можеме да направиме проценка колку службеници ќе бидат дополнително вклучени и колку време ќе потрошат.

По завршување на работата на местото на настанот, еден од полициските службеници од ГИ изработува извештај за утврдената фактичка состојба и преземените мерки како одговор на истата. Извештајот треба да се поднесе до дежурниот службеник во полициската станица, кој пак е обврзан да го евидентира полицискиот одзив (т.е. преземените мерки) во книгата за дневни настани. Пишувањето на извештајот на службеникот од ГИ му одзема околу 20 минути, а евидентирањето на дежурниот службеник му одзема 10 минути.

Во меѓувреме, форензичарскиот инспектор ги обработува доказите и подготвува форензички извештај, кој му/и одзема 2-4 часа, зависно од тежината на случајот.

Исто така, и ИМД имаат соодветни задолженија по посетата на местото на настанот. Тие треба да го информираат ЦСР за случајот (доколку е потребно, да се смести жртвата во засолниште или да и се обезбеди дополнителна правна и медицинска помош) и да подготват *Кривична пријава* доколку е сторено кривично дело, согласно со одредбите на *Кривичниот законик*. Понекогаш се спроведуваат дополнителни разговори со сторителот или жртвата и тие доаѓаат често во полициската станица пред случајот да биде затворен од страна на судот.

Б. Забележување на насилството или добивање информација од граѓанин за време на патрола

При присуство на местото на насилство или добивање информација од граѓанин при патрола, процедурата е иста како и по добивање телефонски повик. Патролните службеници го информираат дежурниот службеник за ситуацијата и тој/таа ги испраќа на проверка на местото.

В. Доаѓање на жртвата во полициската станица

Во случај кога жртвата лично оди во полициска станица, дежурниот службеник ја упатува до лицето за прихват (ЛП). Лицето за прихват спроведува информативен разговор со жртвата обидувајќи се да дознае што се случило и да и објасни какви мерки можат да бидат преземени, кои се нејзините права за добивање помош од ЦСР, како и за можноста да поднесе кривична пријава против сторителот. Првичните консултации траат помеѓу 15 и 30 минути, во зависност од тоа дали жртвата доаѓа за прв пат или нејзиниот случај е веќе познат во полициската станица и таа е веќе добро запознаена со процедурата и нејзините права.

Откако ќе и ги објасни правата на жртвата, лицето за прихват подготвува извештај за примена жалба каде тој/таа внесува исти податоци за жртвата како и дежурниот службеник при добивање повик за СНВЖ, т.е. името на жртвата и адресата, како и проблемот кој го пријавува – малтретирање, прогонување, напад, итн. Извештајот потоа се поднесува до дежурниот службеник кој го внесува во книгата за дневни настани. Лицето за прихват троши околу 20-30 минути при пишување на извештајот а дежурниот службеник троши дополнителни 5-10 минути за евидентирање на истиот во книгата за дневни настани при што ги евидентира мерките кои се преземени за случајот – консултација, упатување во ЦСР или кај ИМД, итн. Сепак, според она што го дознаваме од лицето за прихват, постојат многу случаи каде жртвата одбива да поднесе официјална пријава или поднесува само поплака без да бара спроведување на понатамошна постапка против сторителот, па по половина час разговор таа си заминува од полициската станица.

Без оглед на тоа дали жртвата поднесува официјална пријава или не, лицето за прихват мора да изготви внатрешен извештај за дежурниот службеник, објаснувајќи го случајот и полицискиот одговор на проблемот.

Доколку жртвата одлучила да поднесе официјална пријава со барање за отпочнување кривична постапка за случајот, таа мора да се сретне со ИМД. Нема ИМД во секоја полициска станица. Поради тоа, понекогаш лицето за прихват мора да ја упати жртвата во друга полициска станица за средба со ИМД, што за неа создава дополнителен трошок за транспорт. Инспекторите треба да разговараат прво со жртвата, потоа со сторителот, како и со ЦСР за да ја упатат жртвата кај нив за дополнителна помош. Доколку е неопходно треба да соберат докази и да подготват *Кривична пријава* ако утврдат направено кривично дело согласно одредбите од *Кривичниот законик*. Инспекторите поминуваат помеѓу 5 до 8 часа по случај зависно од тежината на случајот. Понекогаш, потрошеното време е многу повеќе од 8 часа, бидејќи жртвата постојано доаѓа, со различни барања за асистенција и помош (пр. да се земат личните работи на жртвата од домот, да се овозможи средба со децата, итн), се додека предметот не биде затворен од судот. Според ИМД секоја посета одзема најмалку 30 минути. Сепак, ова време не можеме да го вклучиме во вкупната проценка, бидејќи немаме информација во колку случаи и колку често се случиле вакви дополнителни посети.

При тежок и комплициран кривичен предмет интервенира и Главниот инспектор за малолетничка деликвенција (ГИМД) од Министерството за внатрешни работи. Тој/таа има улога на координатор и посредник помеѓу ИМД и инволвираните институции во процесот, вклучувајќи ги Центрите за социјална работа и невладините организации кои обезбедуваат услуги за жртвата како што се правен совет, сместување во засолниште, итн.

Кога е инволвиран и ГИМД, тој/таа поминува околу 5-15 минути за прифаќање на повикот од полициската станица и евидентирање на основните податоци за особата која го пријавува насилството, самата жртва, сторителот, како и за самиот случај. По добивањето податоци ГИМД поминува околу 30 минути во разговор со ИМД за тоа како да се продолжи со случајот. Доколку станува збор за многу тежок случај, ГИМД го посетува местото на настанот и полициската станица каде тој/таа учествува во испрашувањето на сторителот, разговорите со сведоците и со жртвата. Овде тој/таа поминува околу 30-60 минути. Потоа, ГИМД поминува помеѓу 40-90 минути, а некогаш дури и повеќе во средување на документацијата за случајот.

Секој петок, ГИМД организира состаноци со ИМД на кои се дискутира за најkomplицираните случаи. Овие состаноци се одржуваат со 5-6 ИМД и траат повеќе од 2 часа. Секако дека состаноците не покриваат само случаи на СНВЖ, но и други активности на ИМД – малолетничка деликвенција, детско злоставување, итн.

Полициската процедура за директен одговор на случаи на СНВЖ се разликува зависно од тежината на случајот, состојбата на повредите на жртвата и однесувањето на сторителот. Мапа бр.1 од Прилог бр.2 претставува поедноставена слика на таквата процедура.

Табелата број 2 е подготвена со користење на информации од мапата. Табелата ја опишува процедурата чекор по чекор и претставува груба проценка на времето и човечките ресурси потрошени при истата.

Табела 2 - Полициска процедура во случај на СНВЖ – основни чекори, време и други потрошени ресурси

	Опис на чекор (а)	Број на инволви- рани службеници (б)	Тип на инволви- рани службеници (в)	Време потроше- но за одење до местото на настанот и враќање назад (мин.) (г)	Време потрошено на местото на настанот или во полициска- та станица (мин.) (д)	Време потрошено за обработка на докази и средување на документа- ција (ѓ)	Вкупно време потрошено од сите полициски службеници (мин.) ((б X (д+е)+ѓ) (е)
1	Примање на телефонски повик за СНВЖ	1	Дежурен службеник			5 – 10	5 – 10
2	Проверка на местото на настанот – полесен случај – смирен сторител, разговор со истиот на лице место	2	Службеник од ГИ Службеник од ГИ	30 – 60 30 – 60	15 – 30 15 – 30	20	110 – 200
3	Проверка на местото на настанот – полесен случај – агресивен сторител, водење на сторителот во полициската станица	2	Службеник од ГИ Службеник од ГИ	30 – 60 30 – 60	30 – 60 30 – 60	20	140 – 260
4	Проверка на местото на настанот – тежок случај, неприсутен или смирен сторител, разговор со сторителот на местото на настанот или во полициската станица	6	Службеник од ГИ Службеник од ГИ Форензичар Форензичар ИМД ИМД	30 – 60 30 – 60 30 – 60 30 – 60 30 – 60 30 – 60	30 – 120 30 – 120 30 – 120 30 – 120 30 – 120 30 – 120	20 120 – 240 120 – 180	620 – 1.520
5	Проверка на местото на настанот – многу тежок случај, неприсутен или смирен сторител, разговор со сторителот на местото на настанот или во полициската станица	8	Службеник од ГИ Службеник од ГИ Форензичар Форензичар Експерт ИМД ИМД ГИМД	30 – 60 30 – 60 30 – 60 30 – 60 30 – 60 30 – 60 30 – 60 30 – 60	60 – 240 60 – 240 60 – 240 60 – 240 60 – 240 60 – 240 60 – 240 45 – 90	20 120 – 240 120 – 240 120 – 180 40 – 90	1.125 – 3.020

6	Проверка на местото на настанот – многу тежок случај, агресивен и вооружен сторител (ладно оружје)	11	Службеник од ГИ	30 – 60	60 – 240	20	1.395 – 3.920
			Службеник од ГИ	30 – 60	60 – 240		
			Засилување	30 – 60	60 – 240		
			Засилување	30 – 60	60 – 240	120 – 240	
			Засилување	30 – 60	60 – 240		
			Форензичар	30 – 60	60 – 240	120 – 240	
			Форензичар	30 – 60	60 – 240		
			Експерт	30 – 60	60 – 240	120 – 180	
			ИМД	30 – 60	60 – 240		
7	Проверка на местото на настанот – многу тежок случај, агресивен и вооружен сторител (огнено оружје)	13	Службеник од ГИ	30 – 60	60 – 240	20	1.575 – 4.520
			Службеник од ГИ	30 – 60	60 – 240		
			Засилување	30 – 60	60 – 240		
			Засилување	30 – 60	60 – 240	120 – 240	
			Засилување	30 – 60	60 – 240		
			Засилување	30 – 60	60 – 240	120 – 240	
			Форензичар	30 – 60	60 – 240		
			Форензичар	30 – 60	60 – 240		
			Експерт	30 – 60	60 – 240	120 – 180	
8	Правење алко-тест за сторителот во најблиската лабораторија	2	Полициски службеник	15 – 30	10 – 20		50 – 100
			Полициски службеник	15 – 30	10 – 20		
9	Воспоставување контакт со најблискиот ЦСР за обезбедување дополнителна помош за жртвата, испраќање на жртвата во ЦСР	1	ИМД			30 – 60	30 – 60
10	Примање на жртвата во полициската станица	1	Дежурен службеник			5	5
11	Разговор со жртвата	1	ЛП		15 – 30		15 – 30
12	Изработка на извештај за добиената жалба	1	ЛП			20 – 30	20 – 30
13	Евиденција на полицискиот одговор на случајот во дневната книга на настани	1	Дежурен службеник			5 – 10	5 – 10

Полициски одзив во случај на прекршување на привремените мерки за заштита од СНВЖ

Според Законот за семејството, Министерството за внатрешни работи (МВР) е надлежно за спроведување и извршување на 5 од 11-те привремени мерки за заштита од семејно насилство изречени од судот по барање на ЦСР, имено:

1. забрана да се заканува дека ќе стори семејно насилство;
2. забрана да малтретира, вознемирува, телефонира, контактира или на друг начин комуницира со член на семејството, директно или индиректно;
3. забрана да се приближува до живеалиштето, училиштето, работното место или определено место кое редовно го посетува друг член на семејството;
4. отстранување од домот без оглед на сопственоста, до донесување на конечна одлука од надлежниот суд;
5. забрана да поседува огнено или друго оружје или истото да му биде одземено.⁴⁷

Полицијата е обврзана да интервенира при секоја пријава на прекршок на овие мерки, а процедурата за таа интервенција наликува на погоре наведената процедура за директен одговор на пријавено семејно насилство.

Процедура за одговор во случај на прекршување на изречена мерка за заштита од семејно насилство

Во случај на прекршување на изречена мерка, жртвата го пријавува прекршокот во полициската станица. Дежурниот службеник ја упатува кај лицето за прихват кое го информира ИМД кој ја предложил мерката. Тие спроведуваат 20-30 минутен информативен разговор со жртвата и 30 минутен разговор со сторителот. По утврдување на фактичката состојба, ИМД подготвува извештај за случајот и писмено ги известува ЦСР и судот за прекршокот. Средувањето на документацијата му/и одзема околу 60-90 минути. Лицето за прихват поминува 20-30 минути во пишување на извештај за дежурниот службеник, кој мора да биде внесен во книгата за дневни настани.

Мапа бр.2 од Прилогот број 2 претставува поедноставена слика за процедурата, а следнава табела ја покажува процедурата чекор по чекор, вклучувајќи и груба проценка за потрошеното време и човечки ресурси.

Табела 3 – Полициски одзив во случај на прекршување на изречена мерка за заштита од семејно насилство

	Опис на чекорот	Број на инволвирани службеници	Тип на инволвирани службеници	Време потрошено во полициската станица (мин.)	Време потрошено во средување на документација	Време потрошено од сите полициски службеници (мин.) ((б X (г+д))
	(а)	(б)	(в)	(г)	(д)	(ѓ)
1	Добивање извештај за прекршок на изречена мерка	1	Дежурен службеник		5	5
2	Разговор со жртвата и сторителот во полициската станица	2	1 ЛП 1 ИМД	40 - 60 40 - 60		160 - 230
3	Изработка на извештај за добиена жалба	1	ЛП		20 - 30	20 - 30
4	Евидентирање на полицискиот одговор во книгата за дневни настани	1	Дежурен службеник		5 - 10	5 - 10
5	Изработка на извештај за ЦСР и за Судот	1	ИМД		60 - 90	60 - 90

⁴⁷ Член 281-а од Законот за семејството.

Процедура на спроведување на изречена мерка за заштита од семејно насилство

Полицијата е исто така инволвирана во спроведувањето на мерката за отстранување на сторителот од домот, без оглед на сопственоста, до донесување на конечна одлука од надлежниот суд.

Процедурата е едноставна и тука цените за полициските услуги се јасни. Тие се базираат на *Решението за наплата на трошоци при асистенција од 2000 година*. Табелата 4 ја покажува процедурата чекор по чекор вклучувајќи го потрошеното време и човечки ресурси за нејзина имплементација.

Табела 4 - Процедура на спроведување на изречена мерка за заштита од семејно насилство

	Опис на чекорот	Број на инволви- рани службеници	Тип на инволви- рани службеници	Време потрошено до институција- та и назад (мин.)	Време потрошено на настанот или во полициската станција (мин.)	Време потрошено во средување на документаци- јата	Вкупно време потрошено од страна на полициските службеници (мин.) ((б X (г+д)+f)
	(а)	(б)	(в)	(г)	(д)	(f)	(е)
1	Добивање и запознавање со судското решение	1	Раководител на одделот за полициска асистенција		5- 10		5 - 10
2	Испраќање покана до полициската станица во регионот каде живее сторителот	1	Полициски службеник	30 - 60			30 - 60
3	Повикување на сторителот на разговор во одделот	1	Полициски службеник		10 -20		10 - 20
4	Разговор со сторителот во присуство на неговиот адвокат и социјалниот работник од ЦСР	2	Раководител на одделот за полициска асистенција 1 ИМД		30 - 60		30 - 60
5	Сторителот ја информира полицијата доколку доброволно го напуштил домот а во спротивно одлуката ќе биде спроведена	4	Полициски службеници	30 - 60	120 - 180	20	170 - 260

Ова претставува груба проценка на трошоците по просечен случај. Понекогаш, случаите се многу покомплицирани и вклучуваат повик на брза помош, бравар, обивање врати, менување брави, итн.

Претпоставки и користени податоци за проценката:

а) Цената по час за полициската работна сила е проценета според статистичките податоци за просечна плата во секторот јавна управа и одбрана за 2006 година (28,087 МКД месечно или 3 МКД на минута). Всушност, платата по час во секторот јавна управа и одбрана за 2006 година е еднаква на цената по час за полициска асистенција дефинирана во *Решението за наплата на трошоци при асистенција*;

б) Проценката на трошоците за гориво и амортизација на возилата е базирана на цената по километар одредена со *Решението за наплата на трошоци при асистенција од 2000 година* (60 МКД по километар);

в) Не можеме да го знаеме растојанието од полициската станица до местото каде се случило СНВЖ. Податоците покажуваат дека повеќето од регистрираните случаи на СНВЖ се случиле во Скопје каде максималното растојание во рамки на еден полициски реон е околу 60 км во двата правци. За потребите на нашата проценка користиме приближно растојание од 10 км во двата правци;

г) За целите на проценката претпоставивме дека основните административни трошоци поврзани со случаи на СНВЖ се околу 100 МКД (хартија, печатење, копирање, отворање досие, итн.). Трошоците за обработка на доказите се проценети на 900 МКД, врз основа на деталните интервјуа со форензичарските службеници (ова се трошоци за едноставни случаи без тестови за крв, ДНК итн.);

д) Претпоставивме 1 час телефонски разговори (помеѓу ГИМД и ИМД, ЦСР, итн.), кои според цените на *Македонски Телекомуникации* изнесуваат 71 МКД;

ѓ) Бројот на случаи се обезбеди од статистичките податоци добиени и обработени во одделот за анализа – *Аналитика* од МИА.

Проценка на трошоците

Во табела 5 се обидовме да ги процениме трошоците по вид на случај, користејќи ги информациите од табела 2, 3 и 4. Покрај човечките ресурси потрошени се и материјални ресурси за увид на местото на настанот, за собирање и обработка на докази, телефонски разговори, печатење, копирање, итн.

Табела 5 – Груба проценка на потрошени ресурси по вид на случај

	Опис на чекорот	Број на инволви- рани полициски службеници и	Време потрошено од полициските службеници (мин)	Трошоци за работна сила (в) X просечна плата по час во МКД	Други ресурси МКД	Вкупен трошок во МКД (г + д)
	(а)	(б)	(в)	(г)	(д)	(ѓ)
1	СНВЖ без тешки телесни повреди – пријавено преку телефон – поднесување поплака без понатамошна кривична пријава – полесен случај	3	120 - 220	360 – 660	700	1.060 – 1.360

2	СНВЖ без тешки телесни повреди – пријавено од самата жртва лично во полициската станица - поднесување поплака без понатамошна кривична пријава - полесен случај	2	45 – 75	135 – 225	200	335 - 425
3	СНВЖ без тешки телесни повреди– пријавено телефонски – поднесување кривична пријава – полесен случај	4	300 -580	900 - 1.740	971	1.871 – 2.711
4	СНВЖ без тешки телесни повреди – пријавено од самата жртва лично во полициската станица - поднесување кривична пријава – полесен случај	3	225 - 435	675 - 1.305	371	1.046 – 1.676
5	СНВЖ со тешки телесни повреди – пријавено телефонски – поднесување кривична пријава – тежок случај	7	630 – 1.540	1.890 – 4.620	3.171	5.061 – 7.791
6	СНВЖ со многу тешки или смртоносни телесни повреди– пријавено телефонски – поднесување кривична пријава – многу тежок случај	8	1.500 – 3.055	4.500 – 9.165	4.571	9.071 – 13.736
7	СНВЖ со многу тешки или смртоносни телесни повреди и опасен вооружен сторител со ладно оружје – пријавено телефонски – многу тежок случај	10	1.770 – 3.955	5.310 – 11.865	5.171	10.481 – 17.036
8	СНВЖ со многу тешки или смртоносни телесни повреди и опасен вооружен сторител со огнено оружје – пријавено телефонски – многу тежок случај	11	1.860 – 4.255	5.580 – 12.765	5.171	10.751 – 17.936
9	Алко-тест	2	50 - 100	150 - 300	490 - 540	640 - 840
10	Прекршенини мерки за заштита од СН	3	250 - 365	750 - 1.095	371	1.121 – 1.466
11	Извршување на мерка за заштита од СН – отстранување на сторителот од домот	7	245 - 410	735 – 1.230	1.500	1.875 – 2.730

Всушност, табелата 5 покажува колку различните типови на случаи приближно го чинат полицискиот буџет, доколку се следени пропишаните правила. Трошоците се разликуваат значително во зависност од конкретниот случај. Доколку беа достапни соодветни податоци, трошоците ќе беа лесно проценети преку множење на трошокот по случај со бројот на случаи од таков тип.

Според податоците објавени на интернет страницата на МИА, во 2006 година, во земјата постоеле 3,846 регистрирани случаи на семејно насилство – 316 кривични дела, 965 прекршоци и 2,565 поплаки. Во 73% од случаите жртва на семејното насилство било лице од женски пол.

За потребите на студијата побаравме од одделот за статистики и анализи – *Аналитика* од МИА, податоци за: бројот и видот на случаи во кои жртвата е сопруга, поранешна сопруга или вонбрачна партнерка, т.е. случаите во кои жртвата на семејно насилство е жена; во колку случаи сторителот бил под дејство на алкохол или дрога или бил вооружен; колку од овие случаи биле пријавени преку телефон и колку биле пријавени лично во полициската станица; во колку случаи имало телесни повреди и од каков вид – лесни или тешки; во колку случаи форензичарските експерти извршиле увид; колку често била повикувана брза помош; колку мерки за заштита од СН биле спроведени и колку прекршувања на истите биле пријавени.

За жал, бараните податоци не ни беа доставени на време. Поради тоа, за да ја направиме проценката на трошоците на полицискиот систем тргнавме од следните основни претпоставки, базирани на податоци добиени од ЦСР како и на нашето познавање на однесувањето на жените и мажите од Западниот Балкан:⁴⁸

- а) во 95% од случаите каде жртвата е поранешен брачен партнер, станува збор за жена;
- б) во 100% од случаите каде жртвата е вонбрачен партнер, станува збор за жена.

Врз основа на овие претпоставки проценивме дека во 45% (1,737) од регистрираните случаи на семејно насилство во 2006 година, жртвата била сопруга, поранешна сопруга или вонбрачна партнерка – 198 кривични дела, 407 прекршоци и 1,171 поплаки.

Бидејќи не можевме да добиеме информации за тоа во колку од предметите кои завршиле со поплака, жртвите имале телесни повреди или во колку од кривичните или прекршочните предмети жртвите имале тешки или многу тешки телесни повреди, проценивме дека:

а) во 100% од случаите кои завршиле со поплака (1,171), постоеле најмалку лесни телесни повреди – претпоставката е базирана на информациите добиени од деталните интервјуа со жртвите и на забелешката дека во Македонија вообичаено жртвите го пријавуваат семејното насилство во полицијата, само доколку е пропратено со физички повреди;

б) во 100% од кривичните дела се работи за тешки и многу тешки телесни повреди;

в) во 58% од прекршоците (236), се работи за тешки телесни повреди а кај останатите 42% (171), не постојат или постојат само полесни телесни повреди – претпоставката е базирана на фактот дека во 58% од прекршоците сторителот употребил сила;

г) 50% од поплаките (585) и прекршоците со лесни телесни повреди (171), биле пријавени лично од жртвата во полициска станица. Остатокот од поплаките (586), прекршоците со тешки телесни повреди (236) и кривичните дела со многу тешки телесни повреди (198), биле пријавени преку телефон;

д) во 20% од кривичните дела (44), 32% од прекршоците (130) и 54% од поплаките (632), сторителот бил под дејство на алкохол или дрога – претпоставката е базирана на застапеноста на сторители кои биле под дејство на алкохол или дрога по тип на случаи на СН, добиени од официјалните податоци на МИА;

ѓ) во 23% од кривичните дела (46), 19% од прекршоците (77) и 24% од поплаките (281) сторителот страда од ментално растројство – претпоставката е базирана на застапеноста на ментално растроени сторители по тип на случај на СН, добиени од официјалните податоци на МИА;

е) во 100% од случаите каде сторителот има ментално растројство (404) и во 5 кривични дела (еден обид за убиство и 4 случаи на заканување со опасно оружје за време на

⁴⁸ Според податоците добиени од ЦСР само 5% од регистрираните жртви на СН се мажи. Во рамки на општеството, срам е за мажот да поднесе жалба за семејно насилство од неговата поранешна сопруга или девојка.

расправија или физичка пресметка), сторителот бил вооружен и опасен поради што на местото биле повикани дополнителни полициски сили;

ж) во 100% од кривичните дела (198) и во 58% од прекршоците (236), форензичарскиот тим бил повикан на местото за прибирање докази;

з) согласно со податоците добиени од центрите за социјална работа, во 2006 година истите предложиле 13 мерки за отстранување на сторителот од домот. Бидејќи немаме информација колку од овие мерки биле одобрени од судот, претпоставуваме дека 80% од истите биле изречени од судот и спроведени од полицијата (10 мерки) – претпоставката е базирана на информациите добиени преку деталните интервјуа со полициски службеници и социјални работници спроведени за време на теренската работа;

с) податоците на МИА не содржат информација за бројот на прекршени мерки за заштита од семејно насилство изречени од судот. Претпоставуваме дека тие се регистрирани во полициските статистики и дека се опфатени или во поплаките, или во прекршоците.

Врз основа на овие податоци и претпоставки, **проценивме дека трошоците за справување со проблемот на СНВЖ во рамки на полицискиот систем за 2006 година биле најмалку од 4,852,335 МКД до 7,699,225 МКД.**⁴⁹ Сумата претставува помеѓу 2.3% и 3.6% од полицискиот буџет за 2006 година. **Очекуваме трошоците за 2007 година да бидат многу повисоки со оглед на зголемениот (речиси двојно) број на случаи (2,069).** Претпоставуваме дека зголемениот број на случаи не мора да значи зголемена стапка на семејно насилство, но дека дел од тоа се должи на зголемената стапка на пријавување. Изгледа дека жртвите стануваат сè посвесни за своите права и се охрабрени да го пријават насилството и да бараат помош од институциите.

Проценката е прилично конзервативна поради неможноста да се направи поделба и да се пресметаат одредени директни и индиректни трошоци, како што се - сите административни трошоци поврзани со случајот, вкупното потрошено време од страна на инспекторите при понатамошна помош на жртвата пред предметот да биде затворен од судот, времето и средствата потрошени за жртвите кои не поднеле официјална пријава, времето и средствата потрошени при доставување на обвинетиот до судот, итн.

Проценката ги покрива трошоците за персонал, трошоците за гориво и амортизација на возилата, како и некои основни административни трошоци како што се комуникација, печатење, копирање, итн.

Ова поглавје претставува модел за проценка на трошоците од СНВЖ во полицискиот систем. Доколку соодветни податоци станат достапни, оваа студија може да се употреби за идни проценки. Трошоците проценети во нашата студија и особено моделот за пресметка, би можеле да се употребат за изработка на родово-базирани полициски буџети кои би содржеле специјална програма за СНВЖ или за изработка на буџетот на *Националната стратегија за борба против СН*.

IV.2. Трошоци од СНВЖ на јавното обвинителство

По последните измени на *Кривичниот законик* од 2006 година, за сите кривични дела кои вклучуваат семејно насилство, гонењето се презема по предлог од соодветната институција. Доколку при полициската истрага се утврди прекршок по *Кривичниот законик*, ИМД подготвува *Кривична пријава* и предметот се испраќа до Јавното обвинителство (ЈО).

По пристигнување на *кривичната пријава* во ЈО, службеникот ја заведува во регистар. Тоа му/и одзема 5-10 минути. По приемот, пријавата оди кај Јавниот Обвинител или заменикот Јавен Обвинител, кој одлучува во која архива ќе го распредели предметот. Прегледот и донесувањето на одлуката му/и одзема 5-10 минути. Понатаму, предметот оди во архивата, каде истиот се заведува во соодветниот регистар. Тоа на вработениот во

⁴⁹ 78 772 ЕУР – 124 987 ЕУР

архивата му/и одзема 5-10 минути. Потоа, предметот оди кај обвинителот кој ќе работи на истиот. Тој/таа го прегледува околу 10-20 минути и го заведува во сопствениот регистар.

На обвинителот му требаат околу 30-60 минути да ја подготви одлуката за подигање на обвинение. Потоа документот се испраќа назад во архивата, каде службеникот го заведува како обработен предмет. Тоа му/и одзема околу 5-10 минути. Следно е, евидентирање на предметот како предмет на заминување и испраќање по курир до релевантниот суд. За евидентирањето се потребни 5-10 минути, а за доставата до судот се потребни 1-2 часа.

Ова е процедурата во кратки црти и истата важи и за предметите на приговор до судот. Повеќето од предметите се за телесни повреди и за нив не е потребна обемна документација. Повеќе време се троши на предметите за кои не е доставена комплетна документација, т.е. недостаток на изјави, или извештаи од релевантните институции (ЦСР, полиција, здравствени институции, итн.). Дополнувањето на потребната документација треба да биде направена од страна на обвинителот.

Обвинителите велат дека најчесто многу време се губи при одложување на судските сослушувања. Понекогаш, постојат повеќе од 7 одложувања и во тој случај поминува една година од започнување до затворање на предметот. Речиси 90% од предметите немаат судска завршница, бидејќи жртвите често ги повлекуваат обвиненијата. Поради тоа, обвинителите препорачуваат зајакнување на капацитетот на институциите кои работат со жртвите, за обезбедување нивна поддршка и безбедност.

Деталните интервјуа кои ги направивме со претставници од ЈО ни помогнаа да подготвиме мапа на институционалниот одзив за системот на ЈО (Прилог 2, Мапа 4).

Мапата на институционалниот одзив и информациите добиени од јавните обвинители ни помогнаа да направиме опис на процедурата чекор по чекор, како и да направиме проценка на потрошеното време и ресурси поврзани со истата како што е прикажано во Табела 6.

Табела 6 – Чекор по чекор опис на процедурата, време и ресурси потрошени за истата

	Опис на чекорот	Број на инволвирани службеници	Видот на инволвираниите службеници	Потрошено време	Трошоци за работна сила (в) X просечна плата по час во МКД	Останати ресурси МКД	Вкупен трошок во МКД (д + е)
	(а)	(б)	(в)	(г)	(д)	(е)	(е)
1	Регистрирање на <i>Кривичната пријава</i> во приемното одделение	1	Административен службеник од ЈО	5 – 10	15 – 30		15 - 30
2	Донесување одлука во кој регистар да биде евидентиран предметот (зависно од кривичното дело)	1	Обвинител	5 - 10	15 - 30		15 - 30
3	Регистрирање на предметот во соодветната архива	1	Вработен во архивата	5 – 10	15 – 30		15 – 30

4	Преглед на предметот од страна на обвинителот кој ќе работи на истот	1	Обвинител	10 – 20	30 – 60		30 – 60
5	Во случај на некомплетна документација – собирање на документацијата и извештаите кои недостасуваат	1	Обвинител	240 – 300	720 – 900		720 – 900
6	Подготовка на одлука за подигање на обвинение	2	1 Дактилограф 1 Обвинител	60 – 120	180 – 360	150	330 – 510
7	Враќање на предметот назад во архивата и регистрирање на истиот како обработен	1	Вработен во архива	5 – 10	15 – 30		15 – 30
8	Регистрирање на одлуката во одјавница	1	Административен службеник	5 – 10	15 – 30		15 – 30
9	Испраќање на одлуката до судот	1	Курир	60 – 120	180 – 360	100	280 – 360
10	Време потрошено на судски сослушувања	1	Обвинител	240 – 900	720 – 2700	600	1320 – 3300

Податоците покажуваат дека Јавното обвинителство троши помеѓу 2,035 МКД и 4,380 МКД⁵⁰ по регуларен предмет и помеѓу 2,755 МКД и 5,280 МКД⁵¹ по предмет со несоодветна (некомплетна) документација.

Претпоставки и користени податоци за проценка

Податоците добиени од ЈО и *Државниот Завод за Статистика на Р.М.* се за кривични дела поврзани општо со семејно насилство. Не бевме во можност да дојдеме до податоци конкретно за СНВЖ. Случаите се заведени по вид на кривично дело и полот на обвинетиот (но не и по полот на жртвата).

За екстраполација на трошоците по случај преку вкупниот број на случаи користевме различни извори на информации и направивме неколку претпоставки:⁵²

- Бројот на *кривични пријави* пристигнати во ЈО беше земен од статистиките на МИА. Согласно овие податоци и нашите проценки, во 2006 година полициските инспектори имаат поднесено до ЈО 198 кривични пријави за семејно насилство врз жени - сопруги, поранешни сопруги, или жени вонбрачни партнери на сторителот;
- Според податоците изнесени во „Живот во сенка“, околу 86% од кривичните пријави иницирани од полицијата стигнуваат до судот. Податоците собрани за

⁵⁰ 33-71 ЕУР

⁵¹ 45-86 ЕУР

⁵² Основната идеја беше како извор на информации да се користат податоците добиени од ЈО. Сепак, од 25-те прашалници испратени до ЈО-а во земјата, само 14 се вратија пополнети, без оглед на големите напори на теренските работници на *Акција Здруженска*. Во однос на бројот на случаи на семејно насилство во 2006, податоците покажаа постоење на: 230 кривични пријави, 32 од нив одбиени, 198 проследени до судот, 10 сеуште се во тек и 188 се завршени. Сепак, информациите не се комплетни; ни недостасуваат податоци од 11 ЈО-а поради што бевме приморани да направиме некои претпоставки и проценки за бројот на случаи кои биле доставени до судот и бројот на случаи кои поминале низ судска постапка. Кога ги правевме нашите претпоставки ги земавме предвид информациите добиени од 14-те ЈО-а.

време на теренската работа од 14 ЈО-а го покажуваат истиот процент. Користејќи го тој процент проценивме дека во 2006 година, до судот биле поднесени 170 предмети на семејно насилство каде што жртвите се сопруги, поранешни сопруги, или жени вонбрачни партнери на сторителот;

- Од сите 258 предмети за семејно насилство од машки сторител кои биле поднесени до судот, се постапувало по само 121 (47%) предмети и сторителот бил обвинет. Претпоставуваме дека пропорцијата е иста и кај случаите на семејно насилство врз сопруги, поранешни сопруги, или жени вонбрачни партнери. Врз основа на оваа претпоставка, проценивме дека во 2006 година, 80 случаи на семејно насилство врз сопруги, поранешни сопруги, или жени вонбрачни партнери поминале низ судски сослушувања.
- Претпоставуваме дека 20% од предметите поднесени до ЈО биле со некомплетна документација;
- Ги проценивме административните трошоци (копирање, печатење, папка, итн.) за еден предмет на 150 МКД;
- Ги проценивме трошоците на достава на 100 МКД;
- За проценка на трошоците за работна сила ја користевме просечната бруто плата во секторот јавна управа и одбрана за 2006 година, добиена од *Државниот Завод за Статистика* – 28,087 МКД.

Врз основа на сите овие проценки и претпоставки, **проценивме дека трошоците од буџетот на Јавното обвинителство за работа по предмети за СНВЖ во 2006 се приближно помеѓу 253,730 МКД и 482,400 МКД.**⁵³

IV.3. Трошоци од СНВЖ на судовите

Македонскиот судски систем постапува по два вида предмети поврзани со СНВЖ:

- Граѓански предмети – привремени мерки за заштита од семејно насилство⁵⁴ и
- Кривични предмети.⁵⁵

Институционален одзив на судскиот систем за СНВЖ – граѓански предмети

Граѓанските предмети се однесуваат на изрекување привремени мерки за заштита од семејно насилство. Мерките се изрекуваат по пишано барање поднесено од ЦСР.

Барањето за изрекување привремена мерка за заштита од семејно насилство влегува во судскиот систем преку приемното одделение, каде се разгледува и препраќа до релевантниот, т.е. граѓанскиот, оддел. Тој прв чекор од процедурата е изведен од еден вработен во судот и му/и одзема околу 10 минути.

Откако ќе пристигне во граѓанскиот оддел, предметот добива број и за истиот се определува судија кој ќе го води. Тој чекор на судскиот вработен му/и одзема околу 10 минути.

Потоа судијата го разгледува предметот што му/и одзема 30 – 60 минути. Доколку судијата утврди дека документацијата за предметот не е комплетна, ќе подготви писмено барање до ЦСР за нејзино докомплетирање. Тоа на судијата и на дактилографот им одзема 30 минути и на курирот уште 30 минути да го достави истото до ЦСР.

Кога предметот конечно е комплетиран, судијата определува датум за судска седница и се подготвуваат покани за инволвираните страни, што одзема околу 30 минути. Доставата на

⁵³ 4,118 ЕУР - 7,831 ЕУР

⁵⁴ Според одредбите од член 104 од *Законот за семејството*.

⁵⁵ Кои ги иницира Јавното Обинителство по барање на Инспекторот за малолетничка деликвенција.

поканите на курирот му одзема 2-3 часа, понекогаш и повеќе, бидејќи самите покани мора лично да се предадат.

Случајот вообичаено се спроведува на една до две седници и трае околу 1-2 часа. Во судницата вообичаено се присутни најмалку 8-9 лица и тоа се: судијата, дактилографот, адвокатот на ЦСР кој ја побарува мерката, жртвата, обвинетиот, тимот од ЦСР (по барање на судијата), 1 или 2 експерти и 1 или 2 НВО претставници доколку седијата тоа претходно го има одобрено.

По завршувањето на седниците, судијата и дактилографот го изготвуваат судското решение со образложение. Тоа им одзема 2-3 часа за самата подготовка и дополнителни 2-3 часа на еден или два судски курира за достава на решението до инволвираните страни и сите релевантни институции надлежни за неговото спроведување. Решението мора да се достави лично до инволвираните страни, што е причина што не ретко треба многу повеќе од 3 часа за доставата на истото.

Доколку во рок од 8 дена, некоја од инволвираните страни го оспори решението, целата процедура одново се повторува.

Во периодот на времетраење на привремената мерка, ЦСР може да поднесе барање за нејзина промена, продолжување или укинување. И во тој случај, истата процедура се повторува од почеток.

Мапата бр.3 во Прилог бр.2 претставува стилизирана слика за погоре наведената процедура, а Табелата 7 претставува прелиминарна проценка за потрошеното време и ресурси за секој соодветен чекор од истата.

Табела 7 - Чекор по чекор опис на судската процедура за изрекување привремени мерки, време и ресурси потрошени за истата

	Опис на чекорот	Број на инволви- рани службе- ници	Вид на службеници инволвирани во процесот	Потрошено време	Трошоци за работна сила (г) X просечна плата на час во МКД	Останати ресурси МКД	Вкупно трошоци во МКД направени од страна на судскиот буџет (д + ф)
	(а)	(б)	(в)	(г)	(д)	(ф)	(е)
1	Евидентирање на Барањето за изрекување привремена мерка за заштита од семејно насилство во приемното одделение и испраќање на истото до граѓанскиот оддел	1	Судски службеник	10	30		30
2	Регистрација на предметот во граѓанскиот оддел и определување на судија кој ќе работи на него	1	Судски службеник	10	30		30
3	Преглед на предметот од судијата назначен на истиот	1	Судија	30 – 60	90 – 180		90 – 180
4	Изработка на покани за инволвираните страни	1	1 Дактилограф	30	90	150	240

5	Достава на поканите до инволвираните страни	1-2	1 Курир 1 Курир	120 – 180 120 – 180	360 – 540 360 – 540	200 200	1,120 – 1,480
6	Подготовка на писмено барање за ЦСР за комплетирање на документацијата за предметот	2	1 Судија 1 Дактилограф	30 30	90 90	20	200
7	Достава на барањето до ЦСР	1	Курир	30	90	100	190
8	Судска седница	6 – 8	1 Судија 1 Дактилограф 1 адвокат од ЦСР 2-3 претставници од тимот на ЦСР (по барање на судија) 2 експерти	60 – 120 60 – 120	180 – 360 180 – 360	150	510 – 870
9	Подготовка на судското решение со образложение	2	1 Судија 1 Судија	120 – 180 120 – 180	360 – 540 360 – 540	150	870 – 1,330
10.	Достава на судското решение до сите инволвирани страни како и до соодветните институции задолжени за спроведување и мониторинг на решението	1-2	1 Курир 1 Курир	120 – 180 120 – 180	360 – 540 360 – 540	200 200	1,120 – 1,480

За целите на оваа проценка на трошоците, ги користевме следните претпоставки и проценки:

- Ги проценивме административните трошоци за предметот (копирање, печатење, папка, итн.) на 150 МКД;
- Ги проценивме курирските трошоци за транспорт на 100 МКД;
- За проценка на трошоците за работна сила ја користевме просечната бруто плата во секторот јавна управа и одбрана за 2006 година, добиена од *Државниот Завод за Статистика* – 28,087 МКД. Свесни сме за фактот дека надоместоците на судиите значително се разликуваат од оние на курирските и архивските работници; сепак, не успеавме да дојдеме до подетални официјални статистички податоци за платите во судскиот систем;
- Претпоставуваме дека за 20% предмети, документацијата е некомплетна.

Според податоците добиени од судовите и ЦСР, во 2006 година имало 373 барања за изрекување привремени мерки и 8 барања за промени на веќе изречени мерки.

Земајќи го во предвид сето горенаведено, **ги проценивме судските трошоци за граѓански предмети за СНВЖ на помеѓу 1,557,450 МКД и 2,178,480 МКД.** Проценката е прилично конзервативна поради фактот што ја користи просечната плата за целиот сектор јавна управа и одбрана (иако платата на судиите е неколкукратно повисока од онаа на останатите судски работници), а и не ги вклучува трошоците за одржување на судските простории.

Институционален одзив на судскиот систем при СНВЖ – кривични предмети

Кривичните предмети влегуваат во судскиот систем преку приемното одделение, каде предметите се регистрираат и подготвуваат за да бидат прегледани од судијата. Тоа на вработените во одделението им одзема околу 15 минути.

Откако ќе го добие предметот, судијата го прегледува истиот и проверува дали предметот е во прерогативите на судот, дали е потребно спроведување на дополнителна истрага, итн. Тоа му/и одзема помеѓу 15-30 минути. Доколку судијата утврди дека е потребна дополнителна истрага, тој истата ја прави сам. Времето кое ќе го потроши зависи експлицитно од случајот. По разгледувањето на предметот еден судски курир го доставува *Обвинителниот акт* до обвинетиот и до неговиот адвокат. Тоа му/и одзема околу 30 минути.

Доколку, во рок од 8 дена, обвинетиот поднесе приговор на *Обвинителниот акт*, судијата треба да закаже седница на судскиот совет. Еден дактилограф ги подготвува поканите за седницата, што му/и одзема околу 15 минути. На судскиот курир пак, му се потребни 30 минути за да ги достави истите.

На седницата на судскиот совет присуствуваат еден дактилограф, судијата, судски совет од три кривични судии и јавниот обвинител. На советот му се потребни околу 15-30 минути да донесе решение по приговорот, а на судскиот курир пак, му се потребни 30 минути за да го достави до обвинетиот и неговиот адвокат.

Потоа судијата определува датум за главниот претрес и дактилографот подготвува покани за инволвираните страни. Тоа на дактилографот му/и одзема околу 30 минути, и околу 30 минути на курирот, за достава на истите. Понекогаш доставата одзема и повеќе време, бидејќи самите покани мора да бидат лично предадени.

Предметот вообичаено се спроведува на една до две седници и трае помеѓу 4 и 15 часа. Доколку обвинетиот доброволно не дојде во судот, силите на МВР интервенираат за негово присилно доведување.

Пресудата треба да биде донесена во рок од 3 дена. Подготовката на пресудата им одзема меѓу 1 и 4 часа на судијата и на еден дактилограф. Курирот ја доставува пресудата до инволвираните страни и тоа му одзема околу 30 минути.

Тоа е процедурата во основни црти. Мапата бр. 4 од Прилог бр.2 претставува поедноставена слика за процедурата и Табелата 8 го покажува времето и ресурсите потребни за истата. Мора да истакнеме дека потрошеното време за кривични предмети може значително да варира во зависност од многу фактори – дали обвинетиот ќе поднесе приговор на *Обвинителниот акт*, дали предметот бара дополнителна истрага, дали судскиот курир ќе успее да ја изврши личната достава на поканите во првиот обид, или тоа ќе биде во повеќе наврати, дали обвинетиот ќе дојде доброволно во судот или ќе биде присилно доведен со полициска придружба, итн. Сепак, вакви информации може да се добијат само со детално истражување на судските архиви, што може да биде предмет на друго истражување фокусирано на судскиот систем. Деталните интервјуа спроведени со судиите кои работат на кривични предмети, покажаа дека времето потрошено на еден предмет е помеѓу 5 и 27 часа.

Табела 8 - Чекор по чекор опис на судската процедура за кривичен предмет, време и ресурси потрошени за истата

	Опис на чекор (а)	Број на инволвирани службеници (б)	Тип на инволвирани службеници (в)	Вкупно време потрошено од претставници на судот (г)	Трошоци за работна сила (г) X просечна плата по час во МКД (д)	Останати ресурси МКД (ѓ)	Вкупни трошоци во МКД потрошени од судскиот буџет (д + ѓ) (е)
1	Евидентирање на предметот во приемното одделение и подготовка на истиот за разгледување од судијата.	1	Вработен во судот	15	45		45
2	Разгледување на случајот од судијата кој е назначен за предметот за проверка дали истиот е во прерогативите на судот, дали е потребна дополнителна истрага, итн.	1	Кривичен судија	15 – 30	45 – 90		45–90
3	Достава на <i>Обвинителниот акт</i> до обвинетиот и неговиот адвокат	1	Судски курир	30 – 180	90 – 540	200	290–740
4	Доколку нема приговор на <i>Обвинителниот акт</i> , судијата го закажува датумот на главниот претрес и дактилографот ги подготвува поканите	2	Дактилограф Кривичен судија	60	180	150	330
5	Достава на покани до инволвирани страни	1	Судски курир	30 – 180	90 – 540	500	590–1,040
6	Главен претрес	11 – 15	1 Дактилограф 3 Кривични судии 1 Јавен Обвинител 1 обвинет 1 Адвокат на обвинетиот 1 Жртва 1–3 Експерти 1–2 претставници од ЦСР доколку има и деца жртви истовремено 1–2 претставници од НВО	960 – 3600	2,880–10,800	150	3,030–10,950

7	Подготовка на пресудата	2	Дактилограф Кривичен судија	360 – 480	1,080 – 1,440	150	1,230–1,590
8	Достава на пресудата до инволвираните страни лично	1	Судски курир	30 – 180	90 – 540	500	590–1,040
9	При приговор на <i>Обвинителниот акт</i> – подготовка на покани за седница на Судскиот совет	2	Дактилограф Кривичен судија	30	90	150	240
10	Достава на покани до инволвираните страни	1	Судски курир	30	90	100	190
11	Седница на Судскиот совет	5	Дактилограф Кривичен судија 3 Судии(судски совет!) Јавен обвинител	75 – 150	225 – 450	150	375 – 600
12	Подготовка на одлуката на Судскиот совет	2	Дактилограф Кривичен судија	30	90	150	240
13	Достава на одлуката до инволвираните страни лично	1	Судски курир	30	90	500	590

Претпоставки и користени податоци за проценката

Со цел да ја направиме проценката, ги направивме следниве претпоставки:

- Поднесени до судот се 170 кривични предмети, од кои 80 минале низ судско рочиште;
- Во 80% случаи обвинетиот поднесува приговор на *Обвинителниот акт*;
- Постојат дополнителни директни трошоци за различни страни, кои се поврзани со судскиот предмет, како што се судски такси, адвокати, вештачења, итн. Овој тип на трошоци значително се разликуваат од случај до случај и не можат да бидат вклучени во проценката на вкупните трошоци.

Користејќи ги претходно наведените податоци и претпоставки, **го проценивме трошокот за кривични судски предмети за СНВЖ на помеѓу најмалку 604,740 МКД и 1,397,190 МКД.**⁵⁶

Доколку обвинетиот поднесе жалба против одлуката на Основниот Суд, предметот оди во Апелациониот Суд. Тамошната процедура изгледа слично како процедурата во Основниот Суд и во општи црти е опишана во Мапата бр. 5 од Прилог бр.2.

Во табелата 9 направивме прелиминарна проценка на трошоците поврзани со мапата. Сепак, бидејќи не можевме да дојдеме до информација за бројот на поднесени жалби (предмети кои завршиле во Апелациониот Суд), трошоците за истите не се вклучени во вкупните трошоци. Во секој случај, табелата 9 може да се користи за проценка на трошокот по предмет и за Апелациониот Суд, така што при идно истражување и можност за пристап до повеќе податоци, трошоците по предмет за Апелациониот Суд ќе може да се пресметаат и да бидат вклучени во вкупните трошоци.

⁵⁶ 9,817 ЕУР – 22,682 ЕУР

Табела 9 – Чекор по чекор опис на судската процедура за кривичен предмет во Апелациониот суд, време и ресурси потрошени за истата

	Опис на чекор (а)	Број на инволвирани службеници (б)	Тип на инволвирани службеници (в)	Вкупно време потрошено од претставници на судот (г)	Трошоци за работна сила (г) X просечна плата по час во МКД (д)	Останати ресурси МКД (ѓ)	Вкупни трошоци во МКД направени од судскиот буџет (д + ѓ) (е)
1	Евидентирање на предметот во приемот одделение	1	Вработен во судска архива	15	45		45
2	Достава на предметот до судијата	1	Судски работник	10	30		30
3	Разгледување на предметот од страна на судијата	1	Кривичен судија	60	180		180
4	Достава на предметот до кривичното одделение	1	Вработен во судот	15	45		45
5	Достава на предметот до ЈО за мислење	1	Вработен во судот	15	45	100	145
6	По ЈО предметот се врка назад во кривичното одделение и потоа кај судијата	1	Вработен во судот	10	30		30
7	Разгледување на случајот од судијата	1	Кривичен судија	120 – 180	360 – 540		360 – 540
8	Доколку инволвираните страни сакаат јавна седница, судијата закажува термин за истото	2	Дактилограф Кривичен судија	20	60		60
9	Подготовка на покани за седницата	1	Дактилограф	15	45	150	195
10	Достава на покани до инволвираните страни по пошта	1	Вработен во судот	60	180	500	680
11	Судска јавна седница	8 – 10	1 Дактилограф 3 – 5 Кривични судии 1 Јавен Обвинител 1 Обвинет 1 Адвокат на обвинетиот 1 Жртва	240– 360	720 – 1,080	150	870 – 1,230
12	Подготовка на судска одлука	2	Дактилограф Кривичен судија	60 – 240	180 – 720	150	330 – 870
13	Достава на одлуката на преглед и потпис до останатите судии	1	Кривичен судија	30	90		90

14	Достава на предметот до архивата за регистрација на истиот како завршен и враќање на истиот назад во Основниот суд	1	Вработен во судската архива	30	90	90
----	--	---	-----------------------------	----	----	----

Доколку инволвираните страни не бараат јавно сослушување, предметот поминува низ истата процедура, со таа разлика што на седницата се присутни само судии и дактилограф.

IV.4. Трошоци од СНВЖ на системот за социјална заштита

Македонскиот систем за социјална заштита работи на проблемите од СНВЖ преку Центрите за социјална работа (ЦСР). Во нив, семејното насилство може да биде пријавено на неколку начини:

- Лична пријава од страна на жртвата;
- Извештај поднесен од друга институција која го утврдила проблемот – полиција, образовни установи, здравствени установи, итн.;
- Увидување на насилството за време на извршување на друг вид социјална услуга и заштита.

Деталните интервјуа спроведени со социјални работници покажаа дека социјалните работници кои работат на случаи на семејно насилство имаат многу други задачи во рамките на ЦСР и всушност посветуваат од 20% до 80% од работното време на случаите на СНВЖ (во зависност од бројот на случаи кои ги имаат). Не постои официјален протокол за постапување во случај на СН⁵⁷. Во вакви случаи социјалните работници го користат знаењето стекнато за време на посетените обуки, како и методолошкото упатство подготвено од Републичкиот завод за социјални дејности.

Кога жртва на семејно насилство ќе пристапи кон ЦСР таа има два избора – да пријави нарушени семејни односи или да пријави семејно насилство. Нејзината одлука зависи од нејзината подготвеност да се соочи со проблемот и да побара помош. Доколку е спремна да го пријави случајот како семејно насилство, таа се состанува со социјалниот работник назначен за тој вид на случаи и тие водат разговор кој може да трае од 30 минути до 2 часа во зависност од тоа колку жртвата е спремна да разговара за проблемот. За време на овој разговор треба да се постигнат неколку цели:

- Да се добијат што е можно повеќе информации за личната и животната состојба на жртвата – ниво на образование, социјален статус, занимање, семејно опкружување, извори на приход, итн;
- Да се добијат информации за самото насилство – кога за прв пат се случило, колку често се случува, што точно се случува, што го предизвикува таквото однесување, итн;
- Да се добијат информации за насилникот и неговите евентуални мотиви за насилство – злоупотреба на алкохол, дроги, итн;
- Да се оцени ситуацијата (потребите на жртвата) и да се донесе одлука кои мерки да бидат предложени;
- Да се информира жртвата за можностите за помош.

⁵⁷ Предлогот е одамна направен, но се уште не е официјално усвоен.

Вообичаено при разговорот е присутен и психолог. Исто така, би требало да присуствува и правен советник, особено ако жртвата е решена да побара изрекување привремени мерки за заштита од семејно насилство. Општото правило е дека тим од експерти, составен од социјален работник, психолог и правен советник треба да ги оцени потребите на жртвата; но сепак, лицата кои работат во ЦСР се преоптоварени со премногу задачи, така што понекогаш само социјалниот работник е оној што и посветува целосно внимание на жртвата и сам ја завршува целата работа.

Откако ќе се запознае со случајот и ќе ги оцени потребите на жртвата, социјалниот работник ѝ објаснува како ЦСР може да помогне за решавање на проблемот – обезбедување услуги како што се правен совет, сместување, медицинска помош, итн. и/или привремени мерки за заштита од СН дефинирани во членот 104 од *Законот за семејството*.

Понекогаш се потребни повеќе средби со жртвата за да се оценат нејзините потреби или да се дојде до фаза во која жртвата е подготвена да ги избере и да ги прифати мерките кои ЦСР ѝ ги предложува. Не постои правило за однесувањето на жртвата и не можеме да кажеме во колкав број случаи жртвата го посетува ЦСР повеќе од еднаш, пред да даде одобрение за отпочнување на случај, т.е. не знаеме во колку случаи жртвата прави повеќе од една посета до самото започнување на случајот. Како и да е, според информациите добени од Центрите за социјална работа во повеќето случаи потребни се 3-4 средби за да се оценат потребите на жртвата и да се продолжи со понатамошни мерки.

По секоја средба, социјалниот работник изготвува извештај⁵⁸ кој ги содржи сите информации добиени за време на интервјуто. Тоа му/и одзема од 30 до 90 минути. Последниот дел од извештајот ги содржи предложените мерки. Исто така, тимот на ЦСР треба да подготви план за индивидуален третман на жртвата – мерки кои треба да се преземат и начин за следење на нивната имплементација. Подготовката на овој план одзема дополнителни 30-60 минути.

Доколку има потреба од сместување, социјалниот работник, или во некои центри правниот советник, подготвува одлука за сместување, по што жртвата се доведува во засолништето со службено возило или такси.

Доколку жртвата е подготвена да поднесе барање за изрекување на привремени мерки за заштита од семејно насилство, правниот советник од центарот го подготвува барањето. Тоа му/и одзема помеѓу 30 минути и 3 часа, зависно од случајот и бараните мерки. Социјалните работници истакнаа дека често судот не е сензибилен на проблемот семејно насилство. Мерките, како што се забрана да се заканува дека ќе стори семејно насилство и забрана да малтретира, вознемирува, телефонира или на друг начин комуницира со член на семејството лесно се изрекуваат, но најефективната мерка за потешки случаи како што е отстранување на насилникот од домот, многу тешко се изрекува. Таквите мерки бараат поголема подготовка, сведоштва на експерти, полициски извештаи, медицински докази, итн. Судот често одбива да ја изрече мерката со што ЦСР е приморан да се обрати до *Апелациониот Суд*, при што трошоците се зголемуваат.

Исто така, процедурата инсистира на средба со сторителот. Тој треба да биде поканет во центарот на разговор, но бидејќи не е правно обврзан, може и да не го стори тоа. Целта на оваа средба е да се добијат повеќе информации за личната и животната состојба на сторителот – ниво на образование, социјален статус, занимање, семејно опкружување, извори на приход, итн, што може да биде корисно при подготовката на планот за индивидуален третман на жртвата, како и на сторителот доколку е согласен да соработува. Зависно од подготвеноста за разговор и соработка, средбата со сторителот може да трае помеѓу 30 и 60 минути.

⁵⁸ Наод и мислење на стручен работник или стручен тим.

Во многу случаи жртвите се плашат од отпочнување судска постапка и преферираат решавање на проблемот надвор од судот. Тие веруваат, дека самиот разговор со сторителот во полициска станица и/или ЦСР ќе го реши проблемот. Кај некои случаи тоа помага, но во повеќето не. Понекогаш, жртвата и сторителот бараат заедничка средба со социјален работник за да добијат совет и да го решат проблемот без дополнително инволвирање на друга државна институција.

Ова е процедурата во кратки црти. Сепак, секој случај е специфичен и не е можно да се направи проценка за „просечен случај“, бидејќи не постои просечен случај. Во некои случаи, треба да се остварат повеќе средби со жртвата пред таа да одлучи што и како да прави понатаму. Во некои случаи пак, мерките се преземени и жртвата е сместена во засолниште кое таа го напушта по само неколку дена, а еден месец подоцна се враќа назад со истиот проблем. Постојат и случаи каде жртвата нема лични документи, поради што поминува многу време во обезбедување на истите. Немаме информација за бројот на ваков вид случаи, што ја прави нашата проценка конзервативна.

Мапата бр.8 од Прилогот бр.2 претставува стилизирана слика за процедурата и во табела 10 се обидовме да направиме просечна проценка на потрошеното време и ресурси по вид на просечен случај (најчест случај).⁵⁹

Табела 10 – Чекор по чекор процедура во рамки на системот за социјална заштита

	Опис на чекор	Број на инволвирани службеници	Вид на инволвирани службеници	Потрошено време	Трошоци за работна сила (г) X просечна плата на час во МКД	Останати ресурси МКД	Вкупни трошоци во МКД направени од системот на социјална заштита (д + ё)
	(а)	(б)	(в)	(г)	(д)	(ё)	(е)
1	Прво интервју со жртвата	2-3	1 Социјален работник 1 Психолог 1 Правен советник	30 - 120 30 - 120 30 - 120	88 - 350 87 - 348 86 - 345		261 - 1,043
2	Второ интервју со жртвата	1-2	1 Социјален работник 1 Психиолог	30 - 60 30 - 60	88 - 175 87 - 174		175 - 349
3	Трето интервју со жртвата	1-2	1 Социјален работник 1 Психолог	30 - 60 30 - 60	88 - 175 87 - 174		175 - 349
4	Четврто интервју со жртвата	1-2	1 Социјален работник 1 Психолог	30 - 60 30 - 60	88 - 175 87 - 174		175 - 349
5	Изработка на извештај за случајот (Наод и мислење на стручен работник или стручен тим)	1	1 Социјален работник	30 - 90	88 - 263	100	188 - 363

⁵⁹ Табелата 10 е подготвена врз основа на податоците добиени од 27 ЦСР и 4 детални интервјуа со социјални работници кои работат на случаи на семејно насилство.

6	Средба со сторителот	2-3	1 Социјален работник 1 Психолог 1 Правен советник	30 – 60 30 – 60 30 – 60	88 – 175 87 – 174 86 – 173		261 - 522
7	Подготовка на план за индивидуален третман на жртвата	1 - 3	1 Социјален работник 1 Психолог 1 Правен советник	30 – 120 30 – 120 30 – 120	88 – 350 87 – 348 86 – 345	100	361 – 1,143
8	Подготовка на решение за сместување	1	Социјален работник	15 - 20	44 - 58	100	144 - 158
9	Доведување на жртвата во засолниште	1	Социјален работник 1 Шофер	30 – 60 30 - 60	88 – 175 48 - 96	240	376 - 511
10	Подготовка на барање за превземање мерки за заштита од СН	1	1 Правен советник	30 – 180	87 - 522	100	187 - 622
11	Присуство на судска седница за изрекување мерки	2	1 Социјален работник 1 Правен советник	60 – 120 60 - 120	175 - 350 173 - 345	2,000	2,348 – 2,695
12	Психолошка интервенција и советување	1	Психолог	120 – 180	348 - 522		348 - 522
13	Надгледување на случајот и спроведувањето на мерките	1	Социјален работник	540 - 720	1,576 – 2,153	700	2,276 – 2,853

Засолништа

7 од вкупно 27 Центри за социјална работа во својот состав имаат и засолништа. Постои и еден Кризен центар (24 часовно сместување) и еден приватен шелтер раководен и финансиски поддржан од невладината организација.⁶⁰ За жал, информациите добиени од засолништата не ни кажуваат многу.

Државните засолништа не се запознаени со големината на нивните буџети, бидејќи тие се дел од буџетите на Центрите за социјална работа. Засолништата немаат сопствени вработени и се раководени од страна на вработените во Центрите за социјална работа кои работат на проблемот семејно насилство. Социјален работник или психолог од Центарот секојдневно го посетува засолништето со цел да им обезбеди психолошка поддршка на жртвите и да ја провери ситуацијата таму. Освен буџетот специјално наменет за засолништата, постојат и дополнителни трошоци за функционирање на истите кои се обезбедени од страна на ЦСР. Во табела 11 направивме некои проценки за потрошеното време и ресурси во тек на една седмица од страна на ЦСР за засолништето. Овде се земени и погоре направените претпоставки за Центрите.

⁶⁰ Македонски центар за женски права – Шелтер Центар.

Табела 11 – Дополнителни трошоци поврзани со функционирањето на засолништата

	Опис на чекор	Број на инволвирани службеници	Вид на инволвирани службеници	Потрошено време	Трошоци за работна сила (г) X просечна плата на час во МКД	Останати ресурси МКД	Вкупни трошоци во МКД направени од системот за социјална заштита (д + г)
	(а)	(б)	(в)	(г)	(д)	(ѓ)	(е)
1	Проверка во засолништето од страна на социјален работник	1	Социјален работник или психолог	450 – 600	1,238 – 1,650	1,800	3,038 – 3,450
2	Достава на храна и средства за лична хигиена до засолништето	1	Шофер	30 – 60	48 - 96	360	408 - 456

Интересно е да се напомене дека 3 од 7 засолништа одговорија дека во 2006 година нивните капацитети не биле целосно искористени. Во 2007 година, веќе 5 од 7 засолништа не ги искористиле целосно своите капацитети. Потребни се дополнителни анализи за да се открие причината за ваквата состојба – дали жртвите избегнуваат користење на засолништа и доколку да, зошто, или пак социјалните центри избегнуваат да предложат сместување во засолништата поради недостаток на средства за истите?

Со цел да направиме проценка на трошоците на системот за социјална заштита ги направивме и следниве претпоставки:

а) кај 80% случаи, жртвата била интервјуирана од комплетниот тим на експерти – социјален работник, психолог и правен советник;

б) административните трошоци се проценети на 100 МКД (печатење, копирање, телефонски разговори, итн.);

в) проценката на трошоците за гориво и амортизација на возила е 60 МКД по километар (базиран на цена по километар дефинирана во *Решението за наплата на трошоци при полициска асистенција*);

г) претпоставивме дека растојанието до засолништето е вкупно 6 км.;

д) просечната бруто плата за социјални работници беше проценета според податоците добиени од ЦСР, и тоа:

- социјален работник – 29,432 МКД месечно, односно 2.92 МКД на минута;
- правен советник – 29,010 МКД месечно, односно 2.88 МКД на минута;
- психолог – 29,273 МКД месечно, односно 2.90 МКД на минута;
- административен персонал – 16,081 МКД месечно, односно 1.60 МКД на минута;

ѓ) проценивме дека социјалните работници трошат 9 до 12 часа по случај за проверки на место, следење на спроведувањето на мерките изречени од судот, итн., и патуваат до местото и назад, вкупно околу 10 км.;

- е) судската такса платена од страна на ЦСР за граѓански предмет изнесува 2,000 МКД;
- ж) податоците добиени од Центрите за социјална работа за времето потрошено за обезбедување различни услуги во рамки на центарот се неконзистентни. Повеќето од нив во вкупното време го вклучуваат времето поминато од почетокот до крајот на услугата, во денови. Поради тоа, како просечно време го земавме времето во часови, добиено од неколку Центри за социјална работа;
- з) Податоците за бројот на случаи беа земени од извештаите испратени до Министерството за труд и социјална политика, според кои во 2006 година во Центрите за социјална работа биле регистрирани 703 случаи на СНВЖ;
- с) Буџетот на Националната СОС линија обезбеден од Министерството за труд и социјална политика е 153,000 МКД (останатиот дел од буџетот за 2006 година беше обезбеден од страна на различни јавни донатори);
- и) Според податоците добиени од Центрите за социјална работа, во 2006 година, персоналот потрошил околу 116 дена за учество на семинари и обуки.

Врз основа на сите овие податоци и претпоставки, **проценивме дека трошоците од СНВЖ во 2006 година за социјалниот систем биле помеѓу 8,105,439 МКД и 11,681,212 МКД.** Проценката е конзервативна и не ги вклучува трошоците за креирање политики, следење на работата на ЦСР и засолништата, и други активности на Министерството за труд и социјална политика.

IV.5. Здравствени трошоци од семејно насилство врз жените

Сите жртви, и официјално регистрираните, и скриените, користат здравствени услуги. Сепак, моменталната состојба на достапност на податоците не овозможува да се направат проценки на трошоците за овие услуги во рамки на здравствениот систем.

Деталните интервјуа спроведени со 50 жртви на семејно насилство го потврдуваат веќе познатиот факт, дека семејното насилство има сериозни последици врз физичкото и менталното здравје на жртвите. Сто проценти од интервјуираните жени пријавија различни физички повреди (модринки, скршеници, исекотини, итн.), психосоматски и психолошки растројства. Со сигурност можеме да кажеме дека секоја жртва на семејно насилство посетила некоја медицинска институција. Сепак немаме податоци за бројот и видот на добиените услуги.⁶¹ Повеќе било каква проценка би било само шпекулација и може да даде нереална слика за реалната состојба. И покрај тоа што имаме проценка на стапката на застапеност според видот на насилството, сепак немаме информација за бројот и видот на користените медицински услуги. Нашиот примерок од 50 жени-жртви не е доволен за да добиеме општ заклучок за целата популација.

Мапите бр.9 и бр.10 од Прилогот број 2 го покажуваат институционалниот одзив во случаи на физичко, психичко и сексуално насилство. Тие го покажуваат патот низ кој поминува жртвата при барање помош и при постоење дополнителни податоци, истите можат да бидат многу корисни за проценка на трошоците од семејно насилство направени во рамки на здравствениот систем.

Доколку Владата е заинтересирана за воведување добро насочена политика базирана на докази во областа на семејното насилство, треба да бидат направени некои чекори за подобрување на медицинските статистики за оваа проблематика. Медицинските институции треба да започнат со прибирање податоци за изворите на повредите на пациентите. Кај некои случаи насилството е отворено декларирано, кај други е скриено

⁶¹ Направивме 4 детални интервјуа со медицински доктори (матичен лекар, гинеколог и 2 доктори од ургентен центар), кои ни помогнаа да подготвиме мапи за институционален одзив и за барање помош од здравствениот сектор. Сепак, информациите до кои дојдовме не беа доволни за да направиме проценка на трошоците направени во здравствениот систем. Немаме информации за видот на докторите кои ги посетиле жртвите, колку пати ги посетиле, какви повреди имале, итн.

поради стравот и срамот на жртвата. Во секој случај медицинските лица би можеле да ги препознаат симптомите и да ги евидентираат во здравствениот картон на пациентите.

IV.6. Трошоци од државниот буџет за проекти на НВО

Секоја година се одвојуваат околу 1,000,000 МКД буџетски средства за проекти на невладини организации кои работат во социјалната сфера. Сепак, немаме информација колку од овие проекти се за борба против семејното насилство, поради што не можеме да ги вклучиме овие трошоци во вкупната проценка на трошоците.

V. Невладини трошоци – трошоци на НВО-и и самата жртва

V.1. Трошоци платени од и преку невладини организации

Покрај државата, постојат и други лица и институции кои го сносат товарот од семејното насилство врз жените, а тоа се самите жртви, нивните семејства, пријатели, работодавците, како и невладините организации кои се финансирани од јавни или од приватни донатори.

И покрај тоа што трошоците за НВО секторот би требало да може лесно да се проценат, не бевме во можност да дојдеме до доволно информации за да го сториме тоа.

Со оглед на тоа дека бројот на регистрираните невладини организации кои работат на заштита на правата на жените во Р. Македонија е многу поголем од бројот на донаторите кои ги финансираат проектите во таа област, ги прашавме донаторите колку средства потрошиле на проекти за семејно насилство врз жените во 2006 година? Од 28 донатори, само 6 ни дадоа одговор на прашалниците кои им ги испративме.⁶²

Со цел да го надминеме овој проблем, го сменивме изворот на податоци и ги прашавме најактивните женски невладини организации во Р. Македонија за средствата кои ги потрошиле во 2006 година за справување со проблеми од СНВЖ. За жал, ни со овој пристап не успеавме да добиеме доволно информации, бидејќи голем дел од организациите не ни дадоа одговор на прашалниците кои им ги испративме.

Добиените ограничени податоци, покажуваат дека **во 2006 година шест од најактивните женски организации кои работат со семејно насилство во земјата⁶³, потрошиле 10,986,487 МКД (178,352 ЕУР) за активности поврзани со семејно насилство врз жените.** Во многу случаи активностите поврзани со СНВЖ биле покриени од сопствени извори на организациите и тие немаат претстава за нивната точна големина.

69% од средствата биле потрошени на директно обезбедување услуги за жртвите, а остнатите 31% на кампањи за подигање на свеста, обука и креирање политики.

Мора да бидеме свесни дека ова е само дел од средствата потрошени од невладиниот сектор. Како и во другите случаи, и овде е потребна понатамошна и подетална анализа за да се добие покомплетна проценка.

Национална СОС линија

Податоците добиени од жртвите и Центрите за социјална работа покажуваат дека Националната СОС линија е многу важен „посредник“ помеѓу жртвите и институциите.

⁶² УНИФЕМ, Институт за трајни заедници, Проект за Поддршка на човековите права, УНДП, Global Fund for Women, Mama Cash/Fund for Women.

⁶³ Акција Здруженска, ЕСЕ, Кризен Центар – Надеж, Македонски Центар за Женски Права – Шелтер Центар, СОС линијата, Организацијата на жените на Општина „Свети Николе“.

Најчесто СОС линијата е првиот преземен чекор од страна на жртвите кон решавање на проблемот.

Националната СОС линија за жртви на семејно насилство функционира од 1994 година. Беше отворена и одржувана од страна на *Организацијата на жени на градот Скопје*. Од 2005 година, СОС линијата е кофинансирана од државниот буџет.

Во 2006 година буџетот на линијата беше 563 261 МКД, од кои 73% беа обезбедени од јавни донатори (донаторски организации, влади на други држави, амбасади) и 27% од државниот буџет. Од 2007 година, линијата е веќе целосно финансирана од државниот буџет – 93% од централниот буџет и 7% од буџетот на локалните самоуправи. Бидејќи ги проценуваме трошоците од СНВЖ за 2006 година, во трошочната проценка за државниот буџет ја вклучивме сумата обезбедена од Владата (153,000 МКД), а остатокот (410,261 МКД), во трошоците за НВО секторот и јавните донатори.

Националната СОС линија има 15 волонтери, 11 од нив одговораат на телефонските повици и 1 го администрира процесот.

Статистиките на СОС линијата кажуваат дека во 2006 година имало 1,875 повици за совети и поддршка. Во 1,261 од повиците, жртвата барала информации и насочување кон други институции, во 348 повици жртвата барала информативен разговор, во 946 случаи жртвата барала средба и во 421 случај таква средба била остварена. Трошоците од СОС линијата ги вклучивме во трошоците за социјалниот систем, како и во трошоците на НВО-и за СНВЖ.

Самиот повик не е бесплатен и тој трошок е вклучен во трошоците сносени од самата жртва.

V.2. Трошоци сносени од самите жртви

Еден од најтешките делови за секоја ваква студија е проценката на трошоците на самата жртва. Секогаш е тешко да се процени тој вид на трошоци и уште повеќе, многу е ризична нивната екстраполација преку целата популација, но сепак е важно да се покаже нивното постоење.

Во нашата студија вклучивме мал примерок од 50 жени, со што само можеме да ги илустрираме видовите на трошоци кои истите ги имаат и да ги потенцираме трошоците кои тешко можат да се монетизираат – болка, страв, емоционален стрес, здравствени последици, промена на живеалиште и работно место, последици по поведението и образованието на децата, итн.

Заради големата разновидност во времетраењето на секој поединечен случај (меѓу 1 и 40 години) и фактот што жртвите не се во можност да се сетат на трошоците за целото времетраење на случајот, не бевме во можност да го искористиме концептот на случај-година и да ги процениме трошоците на годишно ниво⁶⁴. Поради тоа, нашата проценка на трошоците се однесува на конкретниот примерок за неколку години. Истата може да се искористи како илустративен пример за тоа какви трошоци имаат на товар жртвите и како би можеле да се пресметаат.

Опис на примерокот

Примерокот беше избран од нашиот теренски партнер – ЕСЕ, од групата жртви кои ги посетуваат нивните центри за правна помош во Скопје, Тетово и Штип.

Примерокот вклучува 50 жени-жртви на СН на возраст помеѓу 20 и 65 години – 8 од жртвите се до 30 години, 16 се од 31 до 40 години, 16 се од 41 до 50 и 10 се од 51 до 65 години возраст.

⁶⁴ Не е веројатно дека жртвите можат да се сетат на трошоците од пред 20, 30 или 40 години. Според тоа, претпоставуваме дека трошоците кои ги споделија се оние од последните години, на кои всушност можат да се сетат.

Жртвите се од пет различни етнички групи – 8 Албанки, 4 Ромки, 2 Србинки, 1 Босанка и 35 Македонки. 24 од нив се разведени, 17 живеат одделно, но официјално сеуште не се разведени, 7 се во брак, 1 е немажена и 1 која живее во заедница без официјално склучен брак.

92% од жртвите имаат деца – 13 од нив имаат 1 дете, 25 имаат 2 деца, 6 имаат 3 деца и 1 има 4 деца. 29 од жртвите имаат деца на возраст под 16 години, но во 4 случаи малолетните деца не живеат со мајката и од ова произлегува проблем во можноста за нивно редовно гледање.

Образовниот статус на жртвите е различен – 8 имаат универзитетска диплома, 24 имаат средно образование, 18 имаат основно образование; 1 е неписмена.

Податоците за социо-економскиот статус (СЕС) на жртвите кажуваат дека повеќето од нив се финансиски зависни од нивните партнери или домаќинствата. Само 16 од жените се моментално вработени, но 27 се изјаснија дека имаат личен приход кој вклучува и примање на социјална помош. Сепак, околу половина од жртвите немаат никакви лични примања и повеќе од половина од домаќинствата се со многу низок СЕС⁶⁵ во моментот на спроведување на интервјуата. Не собиравме податоци за СЕС на жртвите и нивните семејства во времето кога започнало насилството.

72% од жените немаат имотна сопственост, 8% имаат удел во недвижност(и), 16% се сопственици на недвижност(и) и 4% поседуваат само златен накит.

Во 54% од случаите, насилството започнало пред повеќе од 10 години. За некои од жртвите тој период е 20, 30, дури и 40 години. Само во 10 случаи жртвите го пријавиле насилството непосредно по настапувањето. Во повеќето случаи, чекале со години (помеѓу 1 и 30) и во 4 случаи насилството воопшто не било пријавено. Не утврдивме врска помеѓу висината на личните примања и имотната сопственост и должината на временскиот период во кој насилството не било пријавено. Претпоставуваме дека во повеќето случаи на долготрајно непријавување, причината е недостаток на поддршка од институциите, како и недостаток на правна основа за пријавување на случаи на семејно насилство врз жени пред 2004 година.

Извори на информации за доаѓање до помош

Во повеќето случаи жртвите добиваат информации од повеќе извори за тоа како и каде да го пријават насилството – полиција (31), НВО-и (22), ЦСР (21), радио и ТВ кампањи (18), пријатели и членови на семејството (14 случаи), СОС линијата (10 случаи), брошури дистрибуирани од страна на НВО-и (4).

Во најголем број случаи (44), жртвата првенствено побарала помош од своите пријатели и семејството. Само во 6 случаи првенствено била контактирана некоја институција или НВО (полиција, ЦСР, кризен центар, СОС линија и НВО). Во 10 случаи жртвите не добиле помош од првичните извори⁶⁶. Сепак, во останатите случаи првичниот извор кон кои пристапиле жртвите, им обезбедил сместување, морална и финансиска поддршка, совет и медицинска помош.

Податоците покажуваат дека насилството ја чини жртвата многу, како од емоционален, така и од здравствен и економски аспект.

⁶⁵ 38% од домаќинствата се без приход, 2% се со приход до 3,000 МКД, 8% - помеѓу 3,000 – 5,000 МКД и 8% со приход помеѓу 5,000 – 7,500 МКД

⁶⁶ Во некои случаи жртвата се жали дека полициските службеници и социјалните работници само направиле проверка на ситуацијата, го повикале сторителот на разговор и ништо повеќе. Сепак, доколку жртвата не поднесе официјална пријава и не побара спроведување на понатамошна постапка, тоа е сè што полицијата и ЦСР можат да направат – да разговараат со сторителот и да го опоменат.

Трошоци за следење на процедурите за барање помош и институционален одзив

50-те мапи за барање помош изработени за примерокот покажуваат дека вкупните трошоци за поминување низ процедурата за барање помош – информирање, трошење време на интервјуа, добивање медицински потврди за насилство, транспортни трошоци, правни давачки, итн., изнесуваат околу 534,600 МКД. 308,634 од овие трошоци се парични трошоци и околу 225,966 МКД се трошоци за времето потрошено во патување до институциите и времето потрошено во самите институции.

Потрошеното време од страна на сите жртви-испитаници за посета на институциите при барање помош е околу 2,790 часа. Цената за ова време беше проценета користејќи ги приходите кои ги примаат жртвите (за оние кои имаат платена работа) и просечните цени, вообичаени за Р. Македонија, за еден ден чистење и работа во домот, доколку лицето е ангажирано за тоа – 800 МКД (за жени кои се домаќинки во моментот).

Интервјуата ги покажуваат следните статистики за патеката по која поминуваат жртвите при барање помош:

Институции од кои е побарана помош		Вкупен број случаи	Добиена помош	
			ДА	НЕ
1.	Полиција	47	30	17
2.	ЦСР	40	28	12
3.	Засолниште	6	6	
4.	Јавно Обвинителство	1		1
5.	Народен правобранител	4	4	
6.	МТСП	1	1	
7.	Суд	11	7	4
8.	Адвокат	13	8	5
9.	Психолог	4	3	1
10.	Градоначалник	1	1	
11.	Здравствена институција	18	16	2
12.	СОС линија	8	8	
13.	НВО	49	41	8
14.	Роднини и пријатели	29	24	5
Вкупен број случаи на барање помош:		232	177	55

Во 47 случаи жртвата требала да плати за добиените услуги. Сумата е вклучена во подолу наведената проценка.

Трошоци за одсуство од работа

Податоците покажуваат дека семејното насилство им оневозможува на жртвите да имаат платено вработување или им ја попречува работата и кариерата.

Од 16-те вработени жени испитаници, 15 земале слободни денови од работа поради насилството кое го имале дома. Трошоците за овие денови (849 дена) беа проценети на 481,731 МКД. Од нив, 350,945 МКД се на товар на жртвите (не добивале плата за слободните денови или биле приморани дополнително да ги одработат) и 130,786 се на товар на работодавците или државните фондови за осигурување.

34 невработени жени испитаници се изјаснија дека семејното насилство ги спречило да отпочнат платена работа.

8 од 50-те жртви имале проблеми на работното место поради земените слободни денови. Сите тие добивале помала плата од останатите колеги, 4 од нив добивале и помали

бонуси, 5 добивале и помалку слободни денови за годишен одмор, 4 биле попречени во добивање унапредување, 3 биле приморани да ја напуштат работата и 2 – добиле отказ.

Во 66% од случаите насилството се случувало секој ден, секој втор ден или многу често. Тоа не можеме да го монетизираме, но треба да се има на ум, дека во деновите по насилството, жртвата е под стрес и нејзината продуктивност е значително намалена, што додава дополнителни трошоци за неа, нејзиниот работодавец и нејзините колеги кои мора да преземат дел од нејзините работни обврски.

Трошоци од здравствени последици

100% од жените испитаници имаат негативни последици по нивното физичко и ментално здравје како резултат на семејното насилство. Во 80% од случаите (40) жртвата побарала помош од медицинска установа. Најчесто пријавени здравствени проблеми и повреди се: модринки; сите видови на скршеници (коски на лицето, екстремитетите, итн.); церебрални повреди; скршени заби; исекотини; проблеми со срцето, стомакот и бубрезите; акутни неурози, мигрена, клиничка депресија и други психолошки растројства.

Поради овие сериозни здравствени последици 22% (11) од жртвите поминале 1,707 дена во болница. Вкупните трошоци на жртвите за доктори, медикаменти и хоспитализација биле повеќе од 861,940 МКД (две од жртвите не можат да се сетат на сумата платена за медицинските услуги и медикаментите).

Трошоци за оштетена или загубена имотна сопственост

Во 82% (42) од случаите, како резултат на насилството, била уништена или оштетена најразлична имотна сопственост – мебел, врати, прозорци, бела техника, садови, итн., па дури и играчките на децата.

Во 24 случаи оштетената сопственост била поправена или заменета со нова, што чинело повеќе од 421,180 МКД (некои жртви не се сеќаваат на трошоците). Во само 2 случаи трошоците се сносени од сторителот, за чиј износ жртвата не се сеќава. Во два случаи трошоците ги сносат сторителот и жртвата заедно – само 3,000 МКД. Во останатите случаи, трошоците за замена на оштетената сопственост биле на товар на самата жртва и нејзиното семејство.

Во еден случај сторителот ја продал семејната куќа во периодот додека судот сеуште одлучувал за имотната поделба. Тоа ја чинело жртвата 2,464,000 МКД (делот кој никогаш не го добила).

Трошоци за сместување

Во 92% (46) од случаите жртвата била приморана да го напушти домот. Во 62% од случаите таа била приморана да го напушти домот преку ноќ. Во 14 случаи тоа се случило 3 или повеќе пати и во 8 случаи, 10 – 30 пати. Во 11 случаи жртвата останува надвор од домот помеѓу 2 и 4 месеци и во 1 случај таа останува надвор од домот година и пол. Во 29 случаи жртвата со себе ги земала и децата.

Во 11 од 46 случаи жртвата нашла прибежиште во шелтер центар. Во 34 случаи таа била сместена кај роднини и пријатели. Во 7 случаи, била приморана да изнајми апартман за неа и нејзините деца (вкупниот број е повеќе од 46, бидејќи некои од жените – заради тоа што биле приморани да го напуштат домот неколку пати – направиле комбинација од решенија за сместување).

Во седумте случаи на изнајмени апартмани, досегашните трошоци од наемнина се 223,328 МКД (некои од жртвите сеуште живеат во изнајмени апартмани).

Трошоци за грижа за децата

Во 27 случаи, пред и по напуштање на домот, жртвата самостојно обезбедува финансиска поддршка за децата. Во само 5 случаи, мајката финансиски самостојно се грижи за децата само по напуштање на домот.

Значи, во вкупно 32 случаи, жртвата финансиски самостојно се грижи за децата по напуштање на домот поради семејно насилство. Ова се сериозни трошоци за жртвата, кои сепак не можат да бидат проценети.

Во само 9 случаи жртвата добива и социјална помош и детски додаток, во 2 случаи добива само детски додаток и во еден случај, само социјална помош. Само во 3 случаи жртвата почнала да добива финансиска помош (детски додаток и/или социјална помош) по напуштање на домот.

Вкупни трошоци за примерокот

Вкупните трошоци од семејно насилство за примерокот беа проценети на околу 4,986,779 МКД.⁶⁷ Од нив, на товар на жртвите и нивните семејства и пријатели припаднаа околу 4,854,493 МКД.⁶⁸ Ова се дополнителни трошоци на трошоците сносени од страна на државните институции кои се справуваат со проблемот.

Табела 12 – Трошоци од семејно насилство за примерокот

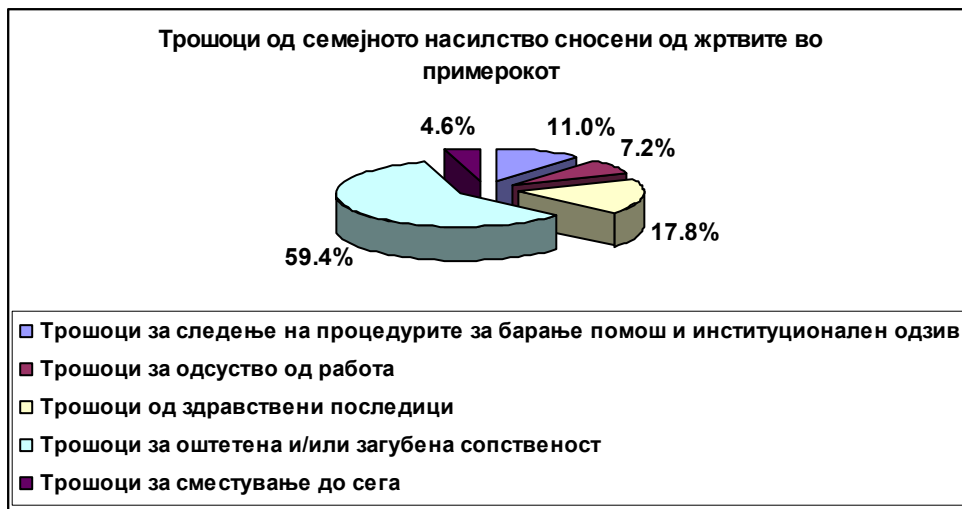
	Опис на трошоци	Трошоци во МКД	Просечен трошок по жртва во МКД
1.	Трошоци за следење на процедурите за барање помош и институционален одзив (барање помош, потрошено време на интервјуа, добивање соодветни медицински потврди за насилство, трошоци за транспорт, правни давачки)	534,600	10,692
	Парични трошоци:	308,634	6,173
	Време потрошено во патување до институциите и време потрошено во самата институција:	225,966	4,519
	Трошоци кои ги сноси жртвата:	534,600	10,692
2.	Трошоци за одсуство од работа	481,731	9,635
	Трошоци кои ги сноси жртвата:	350,945	7,019
3.	Трошоци од здравствени последици	861,940	17,239
	Трошоци кои ги сноси жртвата:	861,940	17,239
4.	Трошоци за оштетена или загубена имотна сопственост	2 885,180	57,704
	Оштетена сопственост:	421,180	8,424
	загубена сопственост:	2,464,000	49,280
	Трошоци кои ги сноси жртвата:	2,883,680	57,674
5.	Трошоци за сместување до сега	223,328	4,466
	Трошоци кои ги сноси жртвата:	223,328	4,466
	Вкупни трошоци од семејно насилство врз жените за примерокот (жртви + останати):	4, 986,779	99,735
	Вкупни трошоци од семејно насилство врз жените за примерокот:	4,854,493	97,090

⁶⁷ 80,954 ЕУР

⁶⁸ 78,807 ЕУР

Најголем дел од трошоците е за оштетена и/или загубена сопственост, пропратен со здравствените трошоци, трошоците за следење на процедурите за барање помош и институционален одзив, трошоци за одсуство од работа и трошоци за сместување. Соодносот на трошоците е подобро претставен во следниот графикон.

Графикон бр.1

Сепак, мора да напоменеме дека реалните трошоци за примерокот се всушност многу повисоки. Во многу случаи жртвите не можат да се сетат на сите трошоци кои ги имале како резултат на семејно насилство, а некои од трошоците и не се воопшто мерливи.

Проценката е многу конзервативна и не ги вклучува трошоците кои не можат да бидат проценети како што се:

- Самостојна (финансиска) грижа за децата;
- Добивање помала плата од колегите;
- Добивање помали бонуси од колегите;
- Добивање помалку слободни денови за годишен одмор од колегите;
- Не можност за напредување во фирмата.

Исто така, постојат некои трошоци од семејно насилство кои не можат да бидат измерени, но тие сепак постојат и треба да бидат земени во предвид:

- Во 36 од 50-те случаи жртвата е приморана да го смени местото на живеење;
- Во 34 од 50-те случаи жртвата не била во можност да отпочне платена работа поради семејно насилство;
- Во 4 случаи била приморана да го промени работното место;
- Во 8 случаи децата морале да го променат училиштето;
- Во 18 случаи жртвата останала без дом;
- Во 10 случаи ја изгубила работата и станала невработена;
- Во 2 случаи децата го напуштиле училиштето;
- Во 2 случаи децата повторувале училишна година како резултат на стресот и промените предизвикани од насилството дома.

Сите овие промени создаваат непријатности, намалување на животниот стандард, меѓугенерациско „наследување“ на насилството и дополнителни финансиски трошоци, кои сепак не можат да бидат монетизирани и измерени.

На крај на интервјуата ги прашавме жртвите дали насилството е веќе минато или сеуште трае. Во 24 од овие случаи насилството веќе беше болно сеќавање, но за 26 жртви кошмарот се уште трае, што значи дека трошокот од семејно насилство за примерокот, од ден на ден продолжува да се зголемува.

VI. Резултати од проценката

Оваа проценка на трошоци од насилството пресмета дека трошоците од СНВЖ во 2006 година во полицијата, правосудниот и социјалниот систем, како и во невладиниот сектор, биле помеѓу 26,360,181 МКД и 34,424,994 МКД.⁶⁹

Табела 13 – трошоци од СНВЖ во полицијата, правосудниот и социјалниот систем како и во невладиниот сектор за 2006 година

Трошоци на полицијата од СНВЖ	4,852,335	7,699,225
Трошоци од СНВЖ во системот за јавно обвинителство	253,730	482,400
Трошоци во судскиот систем од граѓански предмети за СНВЖ	1,557,450	2,178,480
Трошоци во судскиот систем од кривични предмети за СНВЖ	604,740	1,397,190
Трошоци од СНВЖ во социјалниот систем	8,105,439	11,681,212
Трошоци од СНВЖ на НВО секторот	10,986,487	10,986,487
Вкупно:	26,360,181	34,424,994

Се чувствуваме обврзани да напоменеме дека трошоците проценети во рамки на оваа студија се само врвот од сантата мраз. Проценката е конзервативна бидејќи не вклучува низа трошоци кои се немерливи или за кои нема доволно податоци за да бидат проценети. Се обидовме да ги наведеме овие трошоци во следнава табела.

Табела 14 – Идентификувани но неизмерени трошоци од СНВЖ, кои се на товар на полицијата, правосудниот и социјалниот систем, невладиниот сектор и самата жртва

Бр.	Опис на трошокот	На товар на
1.	Време потрошено од ИМД при обезбедување дополнителна помош и асистенција на жртвата додека предметот не биде затворен од судот	Полиција
2.	Време и средства потрошени за жртвите кои не поднеле официјална пријава	Полиција
3.	Време и средства потрошени за доведување на обвинетите пред суд	Полиција
4.	Одржување на судските простории	Суд
5.	Трошоци за предметите за кои е поднесен приговор	Суд
6.	Креирање политики и надгледување на работата на ЦСР и засолништата	Министерство за труд и социјална политика

⁶⁹ 425,183 ЕУР и 553,711 ЕУР

7.	Здравствени трошоци	Систем за здравствена заштита
8.	Трошоци направени во рамки на НВО секторот	НВОи и донатори
9.	Намалена продуктивност на жртвата во деновите по насилството	Работодавец, колеги
10.	Самостојна грижа и финансиска поддршка за децата	Жртвата
11.	Добивање помала плата од останатите работници	Жртвата
12.	Добивање помали бонуси од останатите работници	Жртвата
13.	Добивање помал број денови за годишен одмор од останатите работници	Жртвата
14.	Неможност за добивање повисока позиција во фирмата	Жртвата
15.	Промена на место на живеење	Жртвата
16.	Неможност да се отпочне со платена работа поради семејно насилство	Жртвата
17.	Промена на работното место	Жртвата
18.	Промена на училиштето на децата	Жртвата
19.	Губење на домот	Жртвата
20.	Губење на работата	Жртвата
21.	Детето го напуштило училиштето	Жртвата, општеството во иднина
22.	Децата повторуваат училишна година како резултат на стресот и промените произлезени од насилството во домот	Жртвата, општеството во иднина

Оваа проценка на трошоци од насилство го покажува постоењето и го поставува моделот за мерење на трошоците од СНВЖ во Р. Македонија, кој може да биде користен при понатамошни детални истражувања и анализи на проблемот.

Имајќи ги податоците од теренската работа, отидовме чекор понатаму и проценивме трошоци за 3 идеални случаи на комплетен институционален одзив на СНВЖ:

- Лесен случај (главно психолошко насилство; интервенција на ЦСР, без инволвираност на полиција, обвинителство и суд);
- Умерен случај (полесни телесни повреди; интервенции на ЦСР и граѓанскиот суд, без инволвираност на обвинителството);
- Тежок случај (тешки телесни повреди; инволвираност на полиција, ЦСР, обвинителство и кривичен суд).

Проценивме дека комплетниот институционален одзив за:

- Лесен случај, чини помеѓу 4,220 МКД и 7,493 МКД;
- Умерен случај би чинел помеѓу 22,366 МКД и 29,040 МКД, плус потрошените човекови и други ресурси од страна на ЦСР при обезбедување на сместување (дневна проверка, достава на храна, давање психолошка поддршка на жртвата) – помеѓу 13,784 МКД и 15,624 МКД (за сместување на жртвата во шелтер на 4 седмици);
- Тежок случај би чинел помеѓу 180,186 МКД и 201,480 МКД, плус потрошените човекови и други ресурси од страна на ЦСР при обезбедување на сместување (дневна проверка, достава на храна, давање психолошка поддршка на жртвата) – помеѓу 179,192 МКД и 203,112 МКД (за сместување на жртвата во шелтер на 12 седмици⁷⁰).

Земајќи ги овие трошоци за 3-те идеални случаи на комплетен институционален одзив на СНВЖ и користејќи ги стапките на распространетост за 2006 година проценети од страна

⁷⁰ Интервјуата со обвинителите и судиите покажаа дека често кривичните случаи траат околу 1 година.

на ЕСЕ⁷¹, проценувме дека **трошокот од комплетен институционален одзив, кои би настанале доколку сите жени-жртви на семејно насилство побараат и добијат помош би бил помеѓу 15,309,619,744 МКД и 18,489,835,645 МКД⁷², во зависност од времето потрошено по случај.**

Оваа сума не ги вклучува здравствените трошоци по жртва и останатите погоре наведени трошоци. Сепак и покрај овие невклучени трошоци, таа е помеѓу 581 и 537 пати поголема од проценетите постоечки буџетски трошоци за справување со проблемот. **Тивкото страдање на жртвите и непријавување на насилството им „заштедува“ на владата и НВО секторот средства во висина помеѓу 15,283,259,563 МКД и 18,455,410,651 МКД⁷³, но ова заштедување е на сметка на здравјето, благосостојбата и безбедноста на многу голем број жени.** Полициските статистики покажуваат дека стапката на пријавени случаи од година во година се повеќе се зголемува, што бара зголемување на фондовите за справување со проблемот.

Проценките покажуваат дека СНВЖ е мошне сериозен проблем кој заслужува и бара сериозно внимание.

VII. Непланирани резултати, заклучоци и препораки

При истражувањето и теренската работа спроведени во текот на оваа студија, непланирано произлегоа некои резултати, заклучоци и препораки. Се чувствувавме обврзани и нив да ги објасниме поради тоа што ги сметаме за корисни при понатамошно работење на проблематиката СНВЖ во Р. Македонија.

1. Краткиот преглед на локалното законодавство покажа дека веќе се поставени правни темели за борба против семејното НВЖ во Р. Македонија. Семејното насилство е веќе опфатено од страна на *Кривичниот законик*, *Законот за семејството* и системот за социјална заштита. Сега, битно е правните мерки да бидат ефективно применети во пракса, преку развивање на детални процедури за нивното функционирање, како и алоцирање на доволно средства за нивната имплементација;
2. За имплементирање на правната рамка и стратегиите за справување со проблемите произлезени од СН, потребна е соодветна буџетска поддршка. Студијата покажа дека СН не претставува само тешко прекршување на женските човекови права, но исто така предизвикува високи трошоци. Поголем дел од овие трошоци не можат да бидат проценети и се на товар на жртвите што ги прави трошоците „скриени“ од општеството и од државата. Во моментов, директните трошоци кои се на товар на државата не се толку високи - главно поради фактот дека многу жртви не пријавуваат и не бараат помош од државните институции, или пак кога бараат помош истата не е адекватно обезбедена. Полициските статистики покажуваат дека бројот на пријавени случаи во последниве години се зголемил. Без оглед на тоа, жените-жртви сеуште се соочуваат со бројни препреки при „прекинување на молкот“. Без оглед на степенот на пријавеност на семејното насилство, државата има обврска да ги обезбеди неопходните институционални структури и структури за

⁷¹ 56.4% психолошко насилство, 17.7% физичко насилство и 10.6% сексуално насилство. Женската популација на возраст од 20-64 години изнесува 601,775. Стапката на застапеност беше проценета според податоците земени од еден репрезентативен примерок, кој вклучува 1,432 возрасни жени од рурални и урбани средини од целата земја (2 промили од вкупната полнолетна женска популација) од повеќе етнички групи кои живеат во Македонија (македонки, албанки, турчинки, ромки, србинки и др.). За подетални информации види: *Живот во сенка*, ЕСЕ, Скопје 2007 година - Виолета Чачева, Јасминка Фришчиќ, Стојан Мишев.

⁷² 248,532,788 ЕУР – 300,159,670 ЕУР

⁷³ 248,104,863 ЕУР – 299,600,822 ЕУР

поддршка, поткрепени со соодветни финансиски средства, со цел да ги охрабри жените во потполност да ги искористуваат своите права за живот без СН и да добиваат квалитетна поддршка. Исто така, владата треба да му даде приоритет на инвестирањето во изнаоѓање мерки за **превенција** од семејно насилство, вклучително подготовка на родово сензибилни учебни програми во образовните институции.

3. Треба уште многу да се направи на поле на психолошката поддршка за жртвите. Тие не добиваат доволно поддршка и често го повлекуваат обвинението за време на процесот или го напуштаат засолништето порано и бараат прекин на изречените мерки. По неколку месеци, жртвите повторно се враќаат назад со истиот или дури и посериозен проблем;
4. 3 од 7 засолништа одговорија дека во 2006 година нивните капацитети не биле целосно искористени. Во 2007 година, веќе 5 од 7 засолништа не ги искористиле целосно своите капацитети. Потребни се дополнителни анализи за да се открие причината за ваквата состојба – дали жртвите избегнуваат користење на засолништа и доколку да, зошто, или пак социјалните центри избегнуваат да предложат сместување во засолништа поради недостаток на средства за истите?
5. Треба уште многу да се направи и на поле на работа со сторителите. Никој во Р. Македонија не работи со сторителите и насилството се повторува повеќе пати. Нема програма која обезбедува фондови за работа со сторителите на семејно насилство. Очигледно е дека е неопходно дополнително финансирање во оваа област;
6. Не постојат казнени мерки за непридржување до привремените мерки за заштита од семејно насилство. Доколку сторителот ги прекрши мерките, тој евентуално може да биде парично казнет од судот за непридржување кон судска одлука и ништо повеќе;
7. Треба уште многу да се направи на поле на институционалниот одзив при проблеми од СНВЖ. Особено се неопходни дополнителни обуки во судскиот и обвинителниот систем. Можеби добра идеја би било да постојат судии и обвинители специјализирани за случаи на семејно насилство – лица кои ќе имаат опширно познавање на проблемот, неговите извори и можните решенија;
8. Центрите за социјална работа треба да бидат подобро опремени со технички и човечки ресурси. Социјалните работници се преоптоварени и многу често „тимот“ кој работи со жртвата постои само на хартија, а всушност жртвата добива помош и психолошка поддршка само од еден социјален работник. Буџетите на ЦСР треба да бидат зголемени како би се обезбедило вработување на повеќе персонал и обезбедување подобри работни услови, а со тоа и поквалитетен институционален одзив на насилството;
9. Потребен е координиран и мултидисциплинарен пристап кон проблемот семејно насилство. Социјалните работници се изјаснија дека чувствуваат потреба да работат во тим. Потребни им се повеќе лица – експерти од различни области кои би се инволвирале во решавање на проблемот – психолог, адвокат, полициски службеник, медицинско лице, итн. Едно можно решение би било да се креираат мултидисциплинарни групи од експерти и практиканти од различни области, кои се на некој начин формализирани и институционализирани. Таков вид на групи беа формирани во минатото во рамки на проект воден од НВО, но не беа одржливи по завршувањето на истиот;
10. Статистиките за СНВЖ мора да бидат значително подобри. Здравствените институции треба да почнат да водат евиденција за случаите на семејно насилство. Би било многу корисно да можат да ги евидентираат во две категории – пријавени случаи и случаи за кои се сомнева дека произлегуваат од семејно насилство. Ова

би било од голема помош за проценка на стапката на застапеност, правењето анализи за проблемот, а оттаму и креирање политики базирани на докази;

11. Студијата покажа дека институциите немаат прегледност за трошоците направени како резултат на СН. Потребно е периодично спроведување на студии за трошоци од насилство со цел да се добијат бенчмарк податоци за обезбедување соодветна буџетска поддршка за справување со тој социјален проблем. Бидејќи државниот буџет е ограничен, добро е да се знае во кои области се потребни повеќе средства, со цел да се оцени каде да се направи промена на финансиските приоритети;
12. Анализите направени во рамки на студијата, исто така ја истакнаа потребата за потранспарентни јавни буџети, како би се овозможил увид во средствата потрошени на СН и областа во која се потрошени, како и споредба на потрошените со потребните средства, а и увид на владините обврски.

Користена литература

1. Access Economics Pty Ltd, 2004, *The Cost of Domestic Violence to the Australian Economy*;
2. Alberto Godenzi and Carrie Yodanis, University of Fribourg, *Male violence: the economic costs - A Methodological Review*, Switzerland - http://www.euowrc.org/06.contributions/1.contrib_en/28.contrib.en.htm ;
3. Blumel, D. K., Gibb, G. L., Innis, B. N., Justo, D. L. and Wilson, D. W., 1993, *Who Pays? The Economic Costs of Violence against Women*, Sunshine Coast Interagency Research Group Queensland for the Women's Policy Unit;
4. Day, T., 1995, *The Health Related Costs of Violence Against Women in Canada: The Tip of the Iceberg*;
5. Distaff Associates, 1991, *Costs of Domestic Violence*, Sydney: NSW Women's Co-ordination Unit;
6. Envall and Eriksson, December 2006, *Costs of Violence against Women*, Sweden;
7. Friedman, L. and Couper, S., 1987, *The costs of domestic violence: A preliminary investigation of the financial costs of domestic violence*, New York: Victim Services Agency;
8. Greaves, L., Hankivsky, O., and Kingston-Riechers, J., 1995, *Selected Estimates of the Costs of Violence against Women*. Ontario: Centre for Research on Violence Against Women and Children;
9. Heiskanen, Markku and Minna Piispa, *The price of Violence: The costs of Men's Violence Against Women in Finland* (Statistic Finland and the Council for Equality, 2001). *The Costs of Men's Violence against Women in Finland* is a sequel to the first study: *Faith, Hope, Battering* (1998) examining men's violence against women;
10. Henderson, M. 2000, *Impacts and Costs of Domestic Violence on the Australian Business/Corporate Sector*, Lord Mayor's Women's Advisory Committee, Brisbane City Council, Brisbane;
11. International Center for Research on Women, *Intimate Partner Violence Costs at the Household and Community Levels. An Operational Framework for Developing Countries*, http://www.icrw.org/docs/2004_paper_costingviolence.pdf
12. Kerr, R. and McLean, J., 1996, *Paying for Violence: Some of the Costs of Violence Against Women in B.C.*, British Columbia: Ministry of Women's Equality;
13. KPMG Management Consulting 1994;
14. Laing L. and Bobic N., *Economic costs of domestic violence*, 2002, http://www.austdvclearinghouse.unsw.edu.au/PDF%20files/Economic_costs_of_DV.pdf
15. Laing L., *Australian Studies of the Economic Costs of Domestic Violence* , 2001, http://www.austdvclearinghouse.unsw.edu.au/topics/topics_pdf_files/eco_costs_final.pdf ;
16. Laurence, L. and Spalter-Roth, R., 1996, *Measuring the costs of domestic violence against women and the cost-effectiveness of interventions: An initial assessment and proposals for further research*, Washington, D.C.: Institute for Women's Policy Research;
17. Miller, T. R., Cohen, M. A. and Wiersema, B. 1996, *Victim Costs and Consequences: A New Look - National Institute of Justice Research Report*, National Institute of Justice, U.S Department of Justice, Office of Justice Programs, Landover, Maryland;

18. Minnesota Advocates for Human Rights, September 1998, *Domestic Violence in Macedonia*, <http://www.mnadvocates.org/sites/608a3887-dd53-4796-8904-997a0131ca54/uploads/macedonia.PDF> ;
19. Morrison, A. R., and Orlando, M. B., 1999, *Social and Economic Costs of Domestic Violence: Chile and Nicaragua*, In A. R. Morrison and B. Loreto (Eds.), *Too close to home: domestic violence in the Americas* (pp. 51-80), Washington: Inter-American Development Bank;
20. Roberts, G. 1988, *Domestic violence: costing of service provision for female victims - 20 case histories*, in *Beyond These Walls*, Report of the Queensland Domestic Violence Task Force to The Honourable Peter McKechnie, M.L.A., Minister for Family Services and Welfare Housing, ed. Queensland Domestic Violence Task Force, Brisbane;
21. Rudman, W. J. and Davey, D., 2000, Identifying domestic violence with inpatient hospital admissions using medical records. *Women & Health*;
22. Snively, S., 1995, *The New Zealand Economic Cost of Family Violence*, *Social Policy Journal of New Zealand* (4);
23. Stanko, E. A., Crisp, D., Hale, C. and Lucraft, H., 1998, *Counting the Costs: Estimating the impact of domestic violence in the London Borough of Hackney*. London: *Crime Concern*;
24. Stanko, E., 2000, *Unmasking What Should Be Seen: A Study of the Prevalence of Domestic Violence in the London Borough of Hackney*, *International Review of Victimology*, 7(1-3);
25. Stenographic notes from the 036 plenary session of the Macedonian Parliament, held on 24 April 2007;
26. Straus, M. A. and Gelles, R. J., 1987, *The costs of family violence*, *Public Health Reports*;
27. Straus, M. A., 1986, *Medical care costs of intrafamily assault and homicide*, *Bulletin of the New York Academy of Medicine*;
28. Sylvia Walby, *The Costs of Domestic Violence*, University of Leeds, September 2004;
29. Tennessee Economic Council on Women, *The Impact of the Domestic Violence on the Tennessee Economy*, Nashville, Tennessee, January, 2006;
30. *The Cost of Domestic Violence to the Australian Economy: Part I*, http://www.ofw.facsia.gov.au/downloads/pdfs/cost_of_dv_to_australian_economy_I.pdf;
31. *The Cost of Domestic Violence to the Australian Economy: Part II*, http://www.ofw.facsia.gov.au/downloads/pdfs/cost_of_dv_to_australian_economy_II.pdf ;
32. UNIFEM headquarters, 2003, *Not a Minute More: Ending Violence Against Women*, http://www.unifem.org/resources/item_detail.php?ProductID=7;
33. Violeta Chaheva, Jasminka Frscik, Stojan Mishev, *Life in shadow*, ESE, Skopje 2007;
34. Yodanis, C. L. and Godenzi, A., 1999, *Report of the Economic Costs of Violence Against Women*, Fribourg, Switzerland: Department of Social Work and Social Policy, University of Fribourg.

Прилог бр.1 - Светското искуство во мерење на трошоците произлезени од насилството врз жените

Семејното насилство врз жените (СНВЖ) е проблем распространет низ целиот свет и се среќава како во земјите во развој, така и во високо развиените земји. Генерално, семејното насилство се смета за прашање од областа на човековите права, но истовремено се смета и за здравствено и економско прашање.

Првите познати обиди за проценка на економските трошоци од семејното насилство врз жените потекнуваат од доцните 80-ти, кога, откако застапниците на жените докажаа дека СНВЖ е директно нарушување на фундаменталните човекови права со сериозно негативно влијание врз здравјето на жените, ја формулираа идејата за проценка на трошокот од семејното насилство врз жените – како за единката, така и за општеството во целост. Со разгледување на проблемот од економски аспект се обезбеди ново, доста моќно гледиште на правните, здравствените и останатите последици предизвикани од насилството врз жените, со што се доби повод за инсистирање за преземање на поригорозни мерки.

Во доцните 80-ти, во многу земји низ целиот свет, биле направени студии за економските трошоци произлезени од СНВЖ. Истите биле изведени со примена на различни методологии, со различни пристапи и биле фокусирани на различни трошоци.

Еден од првите обиди бил направен во 1986 година од страна на М. А. Straus, кој се обидел да ги пресмета трошоците за медицинска грижа при напад и убиство во рамки на семејството.⁷⁴ Преку анализирање на статистиките за распространетост на повредите и медицинската грижа, произлезени од нападите врз сопругникот и децата, тој оценил дека трошоците како резултат на убиства во семејствата се на приближно 24% (или околу 1.73 милијарди долари) од вкупните трошоци како резултат на убиства проценети од страна на *Joint Economic Committee of Congress* во 1976 година. Сепак, Straus истакнува дека оваа пресметка не ги вклучува трошоците за медицинската грижа пред самата смрт.

Следната година Straus и Gelles⁷⁵ ја прошириле студијата. Користејќи податоци од национална студија, тие ја истакнале распространетоста на дополнителни скапи последици од насилството во семејството, вклучувајќи користење дрога и алкохол, криминал и вандализам, пропуштена работа и дневни активности и психолошко растројство. Тие дале листа на бројни можни извори на трошоци, но не ги пресметале самите трошоци. Првите финансиски проценки биле публикувани истата година од страна на Friedman и Couper во извештајот – *Трошоците од семејно насилство: Прелиминарно истражување на финансиските трошоци од семејно насилство*.⁷⁶

Подоцна, во текот на 90-тите, студиите за трошоците како и самите проценки станаа понапредни. Истражувачите започнаа да ги комбинираат стапките на распространетост на насилство и различните резултати од насилството со проценките на трошоците поврзани со нив, со цел да дојдат до општите трошоци од насилството врз жените.⁷⁷

Без оглед на континуираното подобрување на применуваните методологии, сите студии за трошоци од насилството продолжуваат да се соочуваат со еден суштински проблем –

⁷⁴ Straus, M. A. (1986), *Medical care costs of intrafamily assault and homicide*, Bulletin of the New York Academy of Medicine, 62, 556-561

⁷⁵ Straus, M. A. and Gelles, R. J. (1987), *The costs of family violence*, Public Health Reports, 102, 638-641.

⁷⁶ Friedman, L. and Couper, S. (1987), *The costs of domestic violence: A preliminary investigation of the financial costs of domestic violence*, New York: Victim Services Agency

⁷⁷ Alberto Godenzi and Carrie Yodanis, University of Fribourg, *Male violence: the economic costs - A Methodological Review*, Switzerland - http://www.euowrc.org/06.contributions/1.contrib_en/28.contrib.en.htm

недостиг на податоци за многу од трошоците и недоверливост на достапните податоци, како за самото семејно насилство, така и за распространетоста на истото.

Во нивниот извештај, Laurence и Spalter-Roth ја нудат следната основна формула за определување на трошоците од семејното насилство:

„ Потребно е да се знае колку луѓе се засегнати, колку од нив користат услуги како резултат на семејното насилство, колку услуги се искористени, и колкави се трошоците за овие услуги.“⁷⁸

Равенката изгледа логична и едноставна. Меѓутоа, при нејзината употреба, истражувачите се соочуваат со следниве 2 главни проблеми:

- Првенствено, тешко е да се каже колкав е бројот на жени кои биле жртви на семејно насилство. Официјалните статистики за криминалитет и социјална заштита (доколку воопшто постојат), може да ни обезбедат број на *пријавени* случаи на СНВЖ. Сепак, како што веќе покажале испитувањата на жените, значителен дел од случаите на семејно насилство не се официјално пријавени, т.е. остануваат скриени од јавноста и никогаш не влегуваат во официјалната статистика.
- Второ, дури и да добиеме просечна бројка на засегнати жени, сепак е многу тешко да се каже колку од нив користеле услуги како резултат на семејно насилство, какви услуги, и колку пати ги користеле истите. Најтешки за проценка се медицинските услуги.

Меѓутоа, и покрај тоа што не се во можност да дојдат до прецизни пресметки, студиите за трошоци од насилството се сепак од голема корист за подигање на општественото знаење и свест за постоењето, застапеноста и економските последици од СНВЖ. Тие се, исто така, корисни поради тоа што ги покажуваат ограничувањата и недостатоците на постоечките статистики и на тој начин посочуваат кон потребата за подобрувања.

Австралиски студии за економските трошоци од семејното насилство

Австралија беше една од првите земји која се обиде да ги пресмета економските трошоци од семејното насилство. Неколку територијално/државно базирани студии биле изведени во доцните 80-ти.⁷⁹

Квинсленд 1, 1988

Првата Австралиска студија била спроведена 1988 година во Квинсленд - само една година по првата интернационална студија за економски трошоци.

Квинслендската студија била нарачана од страна на *Квинслендското работно тело за семејно насилство (Queensland Domestic Violence Taskforce)* и спроведена од G. Roberts.⁸⁰ Целта била да се измерат економските трошоци за обезбедените услуги на жените жртви на семејно насилство (директни трошоци), и трошоците за неизбежната намалена продуктивност на жртвата (индиректни трошоци).

⁷⁸Laurence, L. and Spalter-Roth, R., 1996, *Measuring the costs of domestic violence against women and the cost-effectiveness of interventions: An initial assessment and proposals for further research*, Washington, D.C.: Institute for Women's Policy Research, стр.14

⁷⁹ Информацијата за Австралиските студии презентирани во прегледот беше превземена од: Laing L., *Australian Studies of the Economic Costs of Domestic Violence*, 2001
http://www.austdvclearinghouse.unsw.edu.au/topics/topics_pdf_files/eco_costs_final.pdf and Laing L. and Bobic N., *Economic costs of domestic violence*, 2002
http://www.austdvclearinghouse.unsw.edu.au/PDF%20files/Economic_costs_of_DV.pdf

⁸⁰Roberts, G. 1988, *Domestic violence: costing of service provision for female victims - 20 case histories*, in *Beyond These Walls*, Report of the Queensland Domestic Violence Task Force to The Honourable Peter McKechnie, M.L.A., Minister for Family Services and Welfare Housing, ed. Queensland Domestic Violence Task Force, Brisbane, стр. 429-503

Во рамки на студијата биле интервјуирани 20 жени жртви на семејно насилство. Истите биле контактирани преку засолништа, телефонски СОС линии и советодавни агенции. Користејќи полу-структурирани интервјуа, Roberts ги распрашал жртвите за услугите кои ги користеле од моментот кога за прв пат побарале помош како резултат на искусеното семејно насилство. Временскиот интервал помеѓу моментот на првата и последната побарана услуга бил искористен за да се пресмета времетраењето на случајот, што е различно од времетраењето на врската на жртвата.

При анализата на податоците Roberts го применил следниов процес кој вклучува седум чекори:

Чекор 1: Снабдување со информации од соодветните агенции за цените по единица услуга користена од жртвите (конвертирани во американски долари од 1988 година);

Чекор 2: Анализирање на добиената информација за цените на услугите;

Чекор 3: Трансформирање на бројот на услуги користени од жртвите по случај во „реални“ трошоци со помош на информациите добиени во чекор 1;

Чекор 4: Пресметка на трошоците по случај за просечна жртва;

Чекор 5: Пресметка на вкупен број години за сите случаи заедно (случај-години), преку додавање на времетраењето на годините за секој поединечен случај;

Чекор 6: Пресметка на просечен трошок по жртва по случај-година, преку делење на вкупните трошоци со вкупниот број на случај-години.

Чекор 7: Пресметка на вкупниот трошок за обезбедени услуги по случај-година преку множење на бројот на жртви во вкупната популација со трошоците по жртва по случај-година.

Вкупните *директни* трошоци за примерокот биле проценети на повеќе од 1 милион долари, со просечен трошок на услугите за жртва по случај од над 51,000 долари. Во директните трошоци биле вклучени полициски и правни трошоци како и трошоци за емоционална/здравствена и физичка поддршка. Услугите за кои произлегле најголемите трошоци биле здравствените (за возрасни и деца) и социјалното осигурување. Вкупните *индиректни* трошоци (изгубена продуктивност) за примерокот биле 113,697 долари.

Со користење на стапка на распространетост на сурово семејно насилство од 3%, проценетите трошоци за примерокот биле екстраполирани на Квинслендската женска популација. Оттаму, вкупните годишни трошоци на семејно насилство во Квинсленд биле проценети на над 108 милиони долари.⁸¹

Според анализите на студиите за трошоци од насилство на Laing и Bobic⁸² и покрај бројните методолошки недостатоци како што е мал примерок, потпирање на сеќавањата на учесниците, и непозната репрезентативност на примерокот, првата Квинслендска студија сеуште игра значајна улога во литературата за трошоци од насилство, бидејќи таа е една од првите студии за економските трошоци од семејното насилство во светот.

⁸¹ Roberts 1988, стр. 466

⁸² Laing L. and Bobic N., 2002, стр.19

Нов Јужен Велс (НЈВ), 1991

Втората студија во Австралија била направена од страна на Distaff Associates во Нов Јужен Велс во 1991 година, како дел од развојот на *Стратегискиот План за Спречување на Семејно Насилство на НЈВ (NSW Domestic Violence Strategic Plan)*.⁸³

Методологијата на оваа студија не вклучува спроведување на интервјуа со жени жртви на семејно насилство. Вкупните трошоци од семејно насилство биле пресметани со екстраполација на расположливите податоци за трошоците за услуги поврзани со семејно насилство преку проценетата популација на жени жртви на семејно насилство. За пресметка на бројот на жртви на семејно насилство во НЈВ, студијатата ја поделила засегнатата женска популација во три групи. *Првата група* – „без – признавање и без – обелоденување“ – опфаќа жени кои биле во насилна врска, а не признавале постоење насилство и кои не барале и не користеле ниту формална, ниту неформална поддршка. Тие ја претставуваат групата на скриени жртви на семејно насилство. *Втората група*, „признавање и барање помош“ – опфаќа жени кои веќе го признале проблемот и побарале услуги за помош од насилство. *Третата група* – „градење алтернативен живот“ – опфаќа жени кои ги оставиле зад себе насилните врски и продолжиле понатаму со нивните животи.

Ова е единствената австралиска студија која се обидува да ги вклучи во проценките на трошоците скриените жртви на семејно насилство. Сепак, бидејќи информацијата за скриените жртви не е во официјалните статистики, проценката на бројот на жени во оваа група, во извештајот се нарекува „изјавени претпоставки и нагаѓање врз база на информации“.⁸⁴

Резултатите од студијата биле презентирани во вид на трошоци на жените и трошоци на владите.

Трошоците на жените вклучуваат:

- За *првата група* – трошоци за медицински услуги (на пример: дополнителни посети на општ лекар, советување, антидепресиви) и изгубен приход поради намалената продуктивност при платена работа;
- За *втората група* – трошоци за сместување; правни трошоци (вклучувајќи ги судските трошоци за покренување постапка и трошоци за поделба на имотот при развод); медицински трошоци (партиципацијата која ја плаќа пациентот); изгубен приход (откажување од/невраќање на работа); и трошоци за платена работа (вклучува грижа за децата и изгубени работни денови);
- За *третата група* – бидејќи бројот на жени кои ги напуштиле насилните врски и продолжиле понатаму со својот живот не може да биде проценет, трошоците за оваа група не се пресметани.

Во трошоците на Владата биле вклучени: здравствените трошоци, трошоците за помош на децата и трошоците на службите за социјална заштита; трошоците за сместување; трошоците за снабдување со приход; трошоците за доаѓање до приход; и трошоци за спроведување на законот.

Вкупните трошоци за семејно насилство, во НЈВ биле проценети на 1.5 милијарди долари годишно, базирани на податоци од 1990 година. Студијата дошла до податоци дека најголемиот дел од економските трошоци се на товар на жените: поради семејното насилство, најмалку 800 милиони долари годишно се или директно платени од жртвите или се изгубени за нив и за оние кои зависат од нив. Се утврдило дека делот од трошоците кои биле на товар на Владата изнесуваат околу половина од сумата која е на товар на жените, нешто над 400 милиони долари. Најголем дел од владините трошоци и

⁸³ Distaff Associates, 1991, *Costs of Domestic Violence*, Sydney: NSW Women's Co-ordination Unit

⁸⁴ Laing L. and Bobic N., 2002, стр.19

се припишуваат на федералната власт, преку издатоци за парична помош, станбено-згрижувачки и медицински трошоци. Трошоците на владата на НЈВ биле помали, 70 милиони долари, главно произлезени од доставување на судски и правни услуги, програми за грижа за децата и семејна поддршка.⁸⁵

Квинсленд 2, 1993

Третата австралиска студија била направена повторно во Квинсленд во 1993 година. Студијата ги истражува економските трошоци од насилството врз жените преку интервјуирање на три групи жени. Десетина жени кои искусиле семејно насилство, биле интервјуирани со цел да се „проценат директните и опортунитетните трошоци на самите жртви, нивните деца, други луѓе и добавувачите на добра и услуги користени од жртвите.“⁸⁶ Одделно биле интервјуирани групи на жени, кои биле жртви на силувања и други форми на сексуално насилство, и резултатите за секоја од трите групи биле презентирани поодделно.

Оваа студија ја користи истата стапка на распространетост од 3% (како во 1988г.), проценувајќи ги вкупните годишни трошоци од семејно насилство за Квинсленд на над 556 милиони долари. Биле пресметани и директните и опортунитетните трошоци, каде што опортунитетните трошоци се однесуваат на изгубените надници на жените заради отсуство од работа.

Студијата ги пресметала годишните трошоци и индивидуалните трошоци по случај. Крајната пресметка била спроведена во шест етапи:

1. Бројките за секој поединечен случај биле собрани со цел да се добијат вкупните директни трошоци по случај;
2. Опортунитетните трошоци за секој поединечен случај биле пресметани преку множење на седмичните надници на партиципиентите во истражувањето со бројот на пропуштени седмици од работа поради семејно насилство;
3. Директните и опортунитетните трошоци биле собрани со цел да се добие вкупниот трошок по поединечен случај;
4. Бидејќи директните и опортунитетните трошоци не биле прилагодени за различниот број на години во кои настапиле, трошокот по случај-година, бил добиен со делење на трошоците за секој поединечен случај со бројот на случај-година за истиот;
5. Просечниот трошок по случај-година, бил пресметан со сумирање на трошоците по случај-година за одреден број случаи и делење на добиената сума со бројот на случаи;
6. Вкупните трошоци од семејното насилство во Квинсленд биле пресметани со множење на просечните трошоци по случај-година со бројот на жртви кои побарале помош во одредена година.⁸⁷

Исто така, студијата се обидела да ги вклучи економските трошоци од семејното насилство за сторителите. Авторите се потпреле на знаењето на учесниците за услугите кои нивните партнери ги користеле. Се здобиле со информации од седум жени, главно за трошоците сносени од насилникот во периодот додека сеуште живееле заедно. Просечниот трошок по насилник за случај-година за седумте случаи бил 1,374 долари.⁸⁸ Овие трошоци биле вклучени во вкупните трошоци од семејното насилство.

⁸⁵ Laing L. and Bobic N., 2002, стр.20

⁸⁶ Blumel, D. K., Gibb, G. L., Innis, B. N., Justo, D. L. and Wilson, D. W., 1993, *Who Pays? The Economic Costs of Violence against Women*, Sunshine Coast Interagency Research Group Queensland for the Women's Policy Unit

⁸⁷ Blumel, D. K., Gibb, G. L., Innis, B. N., Justo, D. L. and Wilson, D. W. 1993, стр. 12

⁸⁸ Blumel, D. K., Gibb, G. L., Innis, B. N., Justo, D. L. and Wilson, D. W. 1993, p. 47

Тасманија, 1994

Следната студија, била спроведена од *КПМГ Менаџмент консалтинг*, во Тасманија во 1994 година. Студијата користи ретроспективна студиска методологија, според која 40 жени биле одбрани да го претставуваат широкиот опсег на популација кој е предмет на семејно насилство, земајќи ги предвид географските карактеристики, демографските карактеристики и користењето на услуги. Податоците биле прибирани преку детални интервјуа, и во нив биле опфатени:

- Природата и видот на насилството;
- Препреки и олеснувања на жените жртви при барањето помош;
- Тековните влијанија од насилството врз емоционалната и психолошката благосостојба на жените и децата;
- Опсегот, времетраењето и фреквентноста на користењето услуги;
- Процедурата низ која поминала жената при барањето услуги;
- Влијанието врз вработувањето;
- Изгубени можности како резултат на живеење во насилна семејна врска.⁸⁹

Податоците биле анализирани на 2 начина:

- Квалитативните податоци биле сортирани и испитувани во поглед на видот на насилството и влијанието на истото врз жените жртви и нивните деца;
- Податоците за видот на услугите и фреквентноста на користењето на истите биле внесени во компјутерски базиран финансиски модел, кој бил развиен за потребите на самата студија. Податоците биле анализирани заедно со податоците за трошоците за услуги со цел да се добие финална проекција на трошоците.⁹⁰

*Вкупните директни и индиректни трошоци од семејно насилство за Тасманискиот примерок од 40 жени бил проценет на близу 4 милиони долари – 64.1% од оваа сума паѓа на товар на заедницата/владата, 34.6% на жените и 1.3% на останатите (неформална мрежа од семејство и пријатели).*⁹¹

Студијата го користи истиот концепт на „случај-година“ кој бил користен од други студии, што овозможува случаите со различно времетраење да бидат меѓусебно споредувани. Бројот на случај-години е дефиниран како „бројот на години, од моментот кога настапил првиот директен трошок како резултат на семејно насилство, до моментот кога престанале трошоците предизвикани од истото.“⁹²

Просечниот директен трошок по „случај-година“ бил 9,458 долари. Со екстраполација на оваа бројка преку Тасманиската женска популација, користејќи ги податоците од пописот на населението од 1991 година, со годишната стапка на распространетост од 1.8%, вкупните директни трошоци од семејно насилство биле проценети на 17,671 милиони долари годишно. Студијата дошла до сознание дека најголем дел од директните трошоци (81.3%) паѓа на товар на заедницата/владата; 18% на товар на жените; и помалку од 1% на неформалните мрежи. Овој податок не е изненадувачки, со оглед на тоа што најголемиот дел директни трошоци (57%) се однесуваат на обезбедување на социјална и други форми на финансиска поддршка за жртвите на насилство по нивното напуштање на насилниот партнер. На второ место се трошоците за сместување. Понатамошните анализи

⁸⁹ KPMG Management Consulting 1994, стр. 12

⁹⁰ KPMG Management Consulting, 1994, стр. 5

⁹¹ KPMG Management Consulting, 1994, стр. 67

⁹² KPMG Management Consulting, 1994, стр. 23

на директните трошоци, кои се однесуваат на *децата*, покажале дека 72% од нив се на товар на жената, 22% на товар на заедницата/владата и 5% на неформалните мрежи.

Вкупните *индиректни* трошоци за примерокот биле 886,609 долари, каде најголем дел (73%) имаат трошоците за изгубена и оштетена имотна сопственост.⁹³

Бидејќи податоците за опортунитетни трошоци се главно квалитативни, истите не биле вклучени во пресметката. Извештајот ги истакнува следниве примери на изгубени поволности: ограничена слобода и со тоа намалување на квалитетот на живот; намален стандард на живеење како резултат на напуштање на врската (т.е. намален приход) и неможност да се надоместат некои подобности на животот; загуба на можноста за повисоко образование и за кариера; банкротирање како резултат на долгови на поранешниот партнер; и присилна продажба на растечки бизнис, резултирајќи со загуба на иден приход и загуба на евентуално вработување на децата во иднина.

Како што забележале Laing и Vobic, извештајот на Тасманиската студија доделува значителен простор за дискусија за потешкотиите во формирање на стапката на распространетост, која се користи при екстраполација на трошоците од еден примерок до широката Тасманиска популација.

Северна Територија, 1996

Во 1996, користејќи слична методологија, *КПМГ Менаџмент консалтинг* спровел студија во Северната Територија. Во рамки на студијата се спровеле 32 детални интервјуа со специјално селектирани жени-жртви на семејно насилство. Селектирањето на примерокот било изведено со помош на печатот и медиумите. При самата селекција се водела сметка да се опфатат повеќе карактеристики, вклучувајќи ги: географската застапеност; жените чие потекло не е австралиско⁹⁴ и Аборицинските жени; возраст; брачен статус; карактеристики на користење на услуги; и должината на времето од започнување на живот без насилство.⁹⁵

Во студијата на Северната Територија, вкупните директни трошоци од семејно насилство за примерокот од 32 жени, бил пресметан на околу 2.7 милиони долари. Индиректните трошоци биле проценети на над 1.2 милиони долари, со просек од 38,563 долари по случај.

Во директни трошоци било вклучено она што жените го користат при криза, брза помош, информација/олеснување, полиција, сместување, здравство/медицина, советување/поддршка, финансиски, правни и судски услуги; и користење на здравствени/медицински услуги, услуги за детска грижа и услуги за советување/поддршка на нивните деца. Трошоците биле пресметани врз база на информации добиени од страна на службите кои ги обезбедуваат наведените услуги. Услугите користени за децата биле 2.5% од вкупно искористените услуги. Најголем дел од директните трошоци (48.2%) се трошоците за обезбедување на финансиска помош, а по нив следуваат трошоците за сместување (33.2%).

81% од директните трошоци биле на товар на секторот држава/заедница, а 16.3% на жените и 2.7% на останатите (семејството и пријателите).

Просечниот трошок по случај-година бил 11,812 долари. Со екстраполација на оваа бројка преку целата женска популација на Северната Територија, користејќи ја стапката на распространетост од *Women's Safety Survey* од 2.6%, било пресметано дека *директните трошоци* од семејното насилство се 8,86 милиони долари годишно.

⁹³ KPMG Management Consulting, 1994, стр. 55

⁹⁴ NESB - Non-English Speaking Background

⁹⁵ KPMG Management Consulting 1996, стр. 53

Инди­ректните трошоци за примерокот биле проценети на над 1.2 милиони долари, просечно по 38,563 долари по случај. Консултантите, сепак, не ги екстраполирале инди­ректните трошоци преку целата Северна Територија. Тие, оваа одлука ја објаснуваат на следниов начин:

... инди­ректните трошоци вообичаено настапуваат откако жртвите ќе ја напуштат насилната врска и невозможно е да се добие прецизна слика за трошоците за секоја година. Оттаму, веруваме дека додавање на секоја година на инди­ректните трошоци кон директните е неразумно и може да наведе на погрешен заклучок.⁹⁶

Меѓутоа, извештајот обезбедува „многу конзервативна проценка од 5,377 долари за секоја жена жртва годишно ...“⁹⁷. Студијата проценила дека на товар на жената паѓаат 95.2% од инди­ректните трошоци, владата/заедницата сноси 2% и останатите (семејство и пријатели) 2.8%.

Трошокот од изгубените можности како резултат на семејното насилство не биле проценети од причина што истите според консултантите се „очигледни, но тешки за квантификација“.

Брисбејн, 2000

Шестата австралиска студија⁹⁸ била спроведена од М. Henderson во 2000 година. Истата била нарачана од страна на *Brisbane City Council Lord Mayor's Women's Advisory Committee* и фокусирана особено на економските трошоци од семејно насилство врз бизнисот и корпоративниот сектор во Австралија.

Повеќето австралиски студии за семејно насилство, во своите пресметки ги вклучуваат економските влијанија врз учеството на жените во работната сила. Брисбејнската студија го идентификувала и го пресметала (каде било возможно) влијанието на семејното насилство во 4 области:

- Директни трошоци од отсуство од работа, промена на персонал и изгубена продуктивност;
- Инди­ректни трошоци, дефинирани како данок кој го плаќа работодавецот, како дел од трошоците на јавниот сектор за обезбедување услуги за жртвите и сторителите на семејно насилство;
- Директни и опортунитетни трошоци на жртвите, сторителите, фамилијата и пријателите;
- Влијанието на семејното насилство врз широката заедница, вклучително и меѓу-генерациските трошоци.

Henderson истакнува дека директните трошоци на работодавците не се единствени и крајни трошоци, туку тие влијаат и на другите аспекти на организацијата, како што се дистрибуцијата и производството, што би можело да резултира во задоцнување на испораките, поттикнување на незадоволство кај потрошувачите и загуба на бизнисот. На истиот начин трошоците за жената, како што е неспособноста да работи предизвикана од семејно насилство, имаат „домино-ефект“ врз останатите сектори во општеството: неостварениот приход на жртвите резултира со намалени профити на бизнисот со кое се намалуваат и даночните приходи на државата.

Годишниот трошок од семејно насилство за бизнис/корпоративниот сектор бил проценет на 1.5 милијарди долари со пресметан просечен трошок од скоро 10,000 долари по индивидуален случај на семејно насилство.

⁹⁶ KPMG Management Consulting, 1996, стр. 51

⁹⁷ KPMG Management Consulting, 1996, стр. 2

⁹⁸ Henderson, M. 2000, *Impacts and Costs of Domestic Violence on the Australian Business/Corporate Sector*, Lord Mayor's Women's Advisory Committee, Brisbane City Council, Brisbane

Lesley Laing ги опишува австралиските студии за семејно насилство, направени во периодот помеѓу 1988 и 2000 година, како „агрегатни“ студии кои се обидуваат да го пресметаат вкупниот трошок од семејно насилство. Сите, освен една (НЈВ студија), применуваат методологија на „ретроспективна студија“. Ова вклучува интервјуирање на одредена група жени-жртви за услугите кои ги користеле, пресметување на трошоците за одбраната група и екстраполација на истите со цел да се дојде до просечен годишен трошок од семејно насилство на ниво на цела држава/територија.⁹⁹

Клучните проблеми на овој пристап се:

- Малиот број и потенцијалната нерепрезентативност на примерокот;
- Неспехот да се искористат сите достапни информации (на пр. од административните извори); и
- Потешкотии во екстраполацијата преку популацијата во целост, особено за „индиректните“ трошоци.¹⁰⁰

Како што е забележано од Laing и Bobic, сите австралиски студии направени помеѓу 1988 и 2000 година имаат потешкотии при пресметка на индиректните/нематеријалните трошоци од семејно насилство врз жените и децата. Во повеќето австралиски студии, единствените индиректни трошоци кои се пресметани се трошоците од изгубен/неостварен приход кој произлегле од семејно насилство. Овој пристап бил применет во Квинслендските студии, НЈВ студијата и студијата на Брисбејнскиот Градски Совет. Тасманиската студија и студијата на Северната Територија дошле до значителни квалитативни податоци за влијанието на семејното насилство врз учеството на жените во платената работна сила, но не ги пресметале трошоците.¹⁰¹

Само три од студиите (Квинсленд 2; НЈВ, Брисбејн) дошле до податоци за трошоците генерирани од сторителите на семејното насилство, како дополние на трошоците поврзани со самата жртва.¹⁰² Останатите студии (Квинсленд 1, Северна Територија, Тасманија) прибрале единствено податоци кои се однесуваат на жртвите.

Австралија, 2004

Во 2003 година, *Канцеларијата за статусот на жените* (КСЖ) спровела студија за трошоците од семејното насилство за Австралиската економија.¹⁰³

Студијата ги зема во предвид искуствата од претходните студии, обидувајќи се да ја подобри методологијата. Истата се фокусира на економските трошоци од семејно насилство, правејќи јасна дистинкција помеѓу реалните трошоци и трансферните плаќања.¹⁰⁴ Трошоците од семејно насилство се алоцирани во седум категории:

- Болка, страдање и предвремена смртност - ги вклучува трошоците за болка, страдање, кои се припишуваат на СН, измерени преку доделување на вредност на

⁹⁹ Laing L., 2001, стр. 8

¹⁰⁰ Access Economics Pty Ltd, 2004, стр. 11

¹⁰¹ Laing L. and Bobic N., 2002, стр.26

¹⁰² Laing L. and Bobic N., 2002, стр.25

¹⁰³ Access Economics Pty Ltd, 2004, *The Cost of Domestic Violence to the Australian Economy: Part I*
http://www.ofw.facsia.gov.au/downloads/pdfs/cost_of_dv_to_australian_economy_I.pdf *The Cost of Domestic Violence to the Australian Economy: Part II*
http://www.ofw.facsia.gov.au/downloads/pdfs/cost_of_dv_to_australian_economy_II.pdf

¹⁰⁴ Прашањето за *трансферните плаќања* за прв пат било разгледано од страна на Laurence и Spalter Rot. Тие истакнуваат дека социјалните помошти, кои се очигледен трошок (секоја жена по напуштање на насилниот дом има потреба од социјална помош), не се ниту директни ниту индиректни трошоци, но од економски аспект тие претставуваат пренасочување на ресурси од една на друга група. При исплатата на социјална помош, се врши трансфер на средства од даночните обврзници до реципиентите. (Laurence and Spalter-Roth 1996, стр.14). Оваа значајна економска дистинкција е круцијална за избегнување на двојно пресметување.

изгубените години живот прилагоден кон одреден квалитет како резултат на повреда и болест, и трошоците од предвремена смртност измерени со припишување статистичка вредност на изгубени години живот;

- Здравствени трошоци – ги вклучуваат приватните и јавните здравствени трошоци поврзани со ефектите од СН, за жртвата, сторителот и децата;
- Трошоци поврзани со производството – ги вклучуваат краткорочните трошоци за: изгубено производство (надници плус профит) поради отсуство од работа, трошоци при барање и ангажирање работници, изгубена продуктивност на жртвата, сторителот, менаџментот, соработниците, пријателите и семејството; изгубена неплатена работа; трошоци за повторна обука и долгорочни трошоци за: перманентна загуба на капацитет на труд;
- Трошоци поврзани со потрошувачката – вклучуваат краткорочни трошоци за: обнова на имот и долгови и долгорочни трошоци за: губење на економичност при водење на домаќинството;
- Трошоци за втората генерација – вклучуваат трошоци на приватниот и јавниот сектор за: грижа за деца, промена на училиште, советување; услуги за заштита на децата; дополнително/специјално образование; зголемено идно користење на јавните услуги; зголемена стапка на криминал;
- Административни и други трошоци – вклучуваат трошоци на приватниот и јавниот сектор за: правни/форензичарски услуги; привремени сместувања; платена грижа (куќна помошничка); советување; програми за сторителите на СН; преведувачки услуги; погребни;
- Трансферни трошоци – трансферните плаќања вклучуваат: компензација на жртвата, финансиска поддршка; субвенции за сместување; изгубени даноци; финансиска помош за жртвата од пријателите и семејството; поддршка за децата¹⁰⁵

Трошоците се исто така алоцирани во осум групи кои го снесат товарот за нив и плаќаат или добиваат трансферни исплати: жртвата; сторителот; децата; пријателите и семејството; работодавецот; федералната власт; државата/територијата и локалната власт; остатокот од заедницата/општеството (невладин сектор).

Целта на класифицирање на трошоците во седум категории и нивно алоцирање во осум групи, е да се овозможи соодветна обработка на податоците за да се направи дистинкција на последиците кај различните засегнати групи од семејно насилство.¹⁰⁶

При спроведување на методологијата, тимот се соочил со сериозни проблеми при обидите за добивање на прецизни проценки за деталните компоненти на трошоците. Исто така, постоеле и потешкотии при разграничување на здравствените и другите трошоци, од трошоците за поврзаните дисфункционални однесувања – како што се детското злоставување и злоупотребата на опојни средства. Оттука, како што е нагласено и од страна на тимот од *Access Economics*, целокупните сознанија треба да се третираат како индикативни (и во некои случаи дури и шпекулативни).¹⁰⁷

Вкупниот годишен трошок од семејно насилство во 2002-2003 бил проценет на 8.1 милијарди долари. Најголем удел од 3.5 милијарди долари има категоријата болка, страдање и прерана смртност. Од останатите 4.6 милијарди долари, најголем дел припаѓа на трошоците поврзани со потрошувачката, од кои пак, најголем дел се трошоците од загубена економичност при водење на домаќинство. По нив следат, категоријата за трошоци поврзани со производството со 484 милиони и категоријата административни и други трошоци со 480 милиони долари.

¹⁰⁵ Access Economics Pty Ltd, 2004, стр. 5

¹⁰⁶ Access Economics Pty Ltd, 2004, стр. 6

¹⁰⁷ Access Economics Pty Ltd, 2004, стр. VI

Поаѓајќи од фактот дека најголем удел во вкупните трошоци има категоријата болка страдање и прерана смртност, се проценува дека најголемите трошоци (4 милијарди долари) паѓаат на товар на групата жртви на СН. Следниот, по големина трошок (1.2 милијарди долари) паѓа на товар на заедницата/општеството, додека преостанатиот дел е на товар на останатите групи.¹⁰⁸

Нов Зеланд, 1995

Новозеландската студија, спроведена во 1995 година од S. Snively¹⁰⁹, ја користи студијата од Нов Јужен Велс како почетна точка¹¹⁰, проширувајќи го нејзиниот модел со анализа на одредени условни сценарија.

*Беше изработен табеларен пристап со цел да се зголеми употребливоста и преносливоста на резултатите за заинтересираните страни и идните истражувачи. Табеларните пресметки ги вклучуваат сите основни променливи, претпоставки и извори на податоци така што заинтересираните страни и креаторите на политики би можеле да тестираат различни претпоставки, како за тоа што е легитимен трошок од семејно насилство, така и за начини за пресметување на истиот.*¹¹¹

„Основното сценарио“ ги пресметува директните трошоци под претпоставка дека бројот на жени кои го признале проблемот е еднаков на бројот на полициските пријави за семејно насилство. Второто сценарио претпоставува дека бројот на жени-жртви е за пет пати поголем од бројот на полициските пријави и е наречено „Пет пати по основното сценарио“. Последното или „Сценарио на изгубен приход“, „ги опфаќа трошоците за изгубен приход од изгубени работни денови како резултат на семејното насилство“.¹¹²

Потоа, Snively ги надополнува овие три сценарија со три проценки за застапеност на семејно насилство. 1-на-10, 1-на-7 и 1-на-4. Основното сценарио со стапка на застапеност 1 на 7 е користена како основа за табеларната пресметка.

Податоците биле добиени од службите кои ги обезбедуваат услугите поврзани со семејното насилство. Истите биле собирани во различни облици: годишен трошок за обезбедување на услугата; единечни трошоци по производ или услуга; вообичаен шаблон на користење на услугите (бил изготвен компјутерски образец за оваа цел); кејс студии за изготвување на компјутерски образци.¹¹³

Вкупните трошоци на државата се пресметани со додавање на директните трошоци на жените засегнати од семејното насилство – првата и втората група од НЈВ студијата – на останатите владини трошоци (здравство, грижа, судство, социјална помош). Вкупните проценети трошоци се движат од 1,187 милијарди за „Основното сценарио“, со стапка на застапеност 1-на-10, до 5,302 милијарди новозеландски долари за „Сценариото на изгубен приход“, со стапка на застапеност 1-на-4. Студијата заклучува дека дури и според најконзервативните пресметки:

Резултатите од анализите покажуваат дека годишниот трошок од семејно насилство во Нов Зеланд е најмалку 1.2 милијарди НЗД. Ова е повеќе од заработката од извоз на волна во 1993/1994 година (1 милијарда НЗД), скоро исто како вкупната сума од 1.4

¹⁰⁸ Access Economics Pty Ltd, 2004, стр. VII

¹⁰⁹ Snively, S., 1995, *The New Zealand Economic Cost of Family Violence*, Social Policy Journal of New Zealand (4)

¹¹⁰ Поделба на засегнатата женска популација во три групи. Првата група – „без – признавање и без – обелоденување“ – опфаќа жени кои биле во насилна врска а не признавале постоење насилство и кои не барале и не користеле ниту формална ниту неформална поддршка. Втората група „признавање и барање помош“ – опфаќа жени кои веќе го признале проблемот и побарале услуги за помош од насилство. Третата група – „градење алтернативен живот“ – опфаќа жени кои ги оставиле зад себе насилните врски и продолжиле понатаму со нивните животи.

¹¹¹ Snively, 1995, стр. 99

¹¹² Snively, 1995, стр. 99

¹¹³ Snively, 1995, стр. 99

милијарди НЗД потрошена на помош за невработените и околу половина од заработката од извозот во шумарската индустрија (2.5 милијарди НЗД).¹¹⁴

Често, меѓународната литература ја зема студијата на Нов Зеланд, како пример како да се направи проценка на најниските и највисоките можни економски трошоци од семејното насилство. Предноста на моделот на табеларен пристап е во тоа што истиот може да се доразвие и прошири со понатамошно добивање на податоци. Во вкупните трошоци на студијата, се влучени и последиците од семејното насилство врз децата. Сепак, нематеријалните, односно психолошките и емоционалните трошоци за жените и влијанието врз образованието на децата, не се земени во предвид при пресметката на трошоците во овој модел.¹¹⁵

Студии за трошоци од НВЖ во САД

Постојат повеќе студии за трошоците од насилството во САД. Некои од нив ги содржат и трошоците од СНВЖ. Подолу презентираме 5 од нив.

Laurence и Spalter-Roth, 1996

Во 1996 година Laurence и Spalter-Roth ги презентират резултатите од проект чија цел била „развој на економски модел за мерење на директните и индиректните трошоци од семејното насилство за општеството и оценување на рентабилноста на интервенциите“¹¹⁶. Во нивниот фокус биле институционалната застапеност и директните трошоци за медицинска грижа, доброто на децата, вработеност, бездомништво, криминал и секторите за социјална заштита. Исто така, тие направиле преглед на некои од индиректните трошоци како што се отсуство од работа и намалена продуктивност. Нивниот модел не ги вклучува трошоците од долгорочните последици од изложеноста на децата на насилство, и трошоците од меѓу-генерациското „наследување“ на насилството.

Користејќи пристап базиран на распространетост, тие извеле формула за определување на вкупниот годишен трошок од СН, претставена со равенката:

$$TCdv = \sum pi Ci$$

Каде **TCdv** е вкупен директен трошок од СНВЖ, **pi** е број на лица, жртви, или сторители на семејно насилство, кои ја користат услугата **i**, а **Ci** е трошокот за услугата **i**. Трошоците се сумирани преку сите услуги, од **i = 1** до **n**.¹¹⁷

Laurence и Spalter-Roth ги дефинираат директните трошоци како „вредност на добра и услуги користени за третман и превенција од семејно насилство“, а индиректните како „изгубена вредност на добра и услуги како резултат на семејно насилство“.¹¹⁸ Директните трошоци ги опфаќаат трошоците за:

- Здравство: грижа во ургентните центри, хоспитализација, посети на клиника или матичен лекар, домашна медицинска нега, посета на стоматолог, грижа за ментално здравје, трошоци за третман на сексуално преносливи болести, компликации при бременост и породување, трошоци за лекување на зависност од алкохол и дрога;
- Благосостојба на децата: услуги за заштита на децата, специјално образование, тинејџерска бременост, позитивни токсиколошки наоди кај новороденчиња;
- Сместување: засолништа и алтернативни сместувања;

¹¹⁴ Snively, 1995, стр. 98

¹¹⁵ Laing L. and Bobic N., 2002, стр. 41

¹¹⁶ Laurence, L. and Spalter-Roth, R., 1996, *Measuring the Costs of Domestic Violence Against Women and the Cost-Effectiveness of Interventions: An initial assessment and proposals for further research*, Washington: Institute for Women's Policy Research

¹¹⁷ Laurence and Spalter-Roth, 1996, стр. 16

¹¹⁸ Laurence and Spalter-Roth, 1996, стр. 9

- Полиција и судство: потрошено време на полицијата за апсење и одговарање на повици, трошоци за затвор, условно ослободување и помилување, кривично гонење, трошоци за кривичен, граѓански и малолетнички суд;
- Социјални услуги: спречување и едуцирање за семејното насилство, советување, обука за работа, трошоци за застапување и обука на стручен кадар.¹¹⁹

Тие развиле компјутерски образец во кој била застапена секоја од споменатите услуги со достапните податоци за користењето и цената по услуга за истата.

Исто така, Laurence и Spalter-Roth во својот модел вклучуваат некои индиректни трошоци од СН: трошоци од изгубена продуктивност и трошокот од смртност. Сличен образец е изработен за секој од следниве индиректни трошоци:

- загуба на работно место;
- намалена продуктивност кај жени чии партнери ги спречуваат да работат;
- невработеност;
- лоши работни навики (задоцнување, намалена продуктивност);
- деконцентрираност на работното место;
- намалена продуктивност на работното место поради чести отсуства од работа (одење на суд и други состаноци);
- намалена продуктивност во домот поради здравствени и други причини;
- неможност за напредување во кариерата;
- намалена продуктивност поради лежење во затвор;
- смртност.¹²⁰

Во однос на индиректните социјални и психолошки трошоци, авторите тврдат дека „без евидентирање на социјалните трошоци, било која проценка на трошок од семејно насилство би била потценета“.¹²¹ Тие забележуваат дека повеќето студии пристапуваат кон решавање на овој проблем, преку обезбедување на дескриптивни податоци добиени од жените-жртви на насилство и упатуваат на работата на Miller, Cohen и Wiersema (објаснета подолу), како пример за проценка на овие трошоци.

Miller, Cohen и Wiersema, 1996

Во 1996 година, Miller, Cohen и Wiersema спровеле студија за *Националниот Институт за Правда* во која ги анализираат трошоците и последиците од персоналниот криминал во САД.¹²² Во оваа студија, меѓу другите типови персонален криминал, се содржани и детското злоставување и СН. Сепак, добивањето на прецизни податоци за застапеност на овие типови (не доволно пријавен) криминал бил проблем во текот на целата студија и бил предмет на силна препорака за понатамошно истражување.

Според анализите на Laing и Vobis, оваа студија се разликува од останатите во две значајни точки. Прво, фокусот на студијата е на трошоците сносени од самите жртви, наместо трошоците на општеството при грижата за жртвите. Второ, при проценката на трошоците за жртвите, не се разгледуваат само материјалните трошоци (здравствени трошоци, надомест за загубен имот и сл.), туку исто така се прави обид да се доделат

¹¹⁹ Laurence and Spalter-Roth, 1996, стр. 10-11

¹²⁰ Laurence and Spalter-Roth, 1996, стр. 12

¹²¹ Laurence and Spalter-Roth, 1996, стр. 29-30

¹²² Miller, T. R., Cohen, M. A. and Wiersema, B. 1996, *Victim Costs and Consequences: A New Look - National Institute of Justice Research Report*, National Institute of Justice, U.S Department of Justice, Office of Justice Programs, Landover, Maryland

материјални вредности за не-материјални загуби – како што се страв, болка, страдање и намален квалитет на живот. Miller, Cohen и Wiersema тврдат дека без вклучување на овие нематеријални (индиректни) трошоци на жртвите, се доаѓа до значајно потценување на вкупните трошоци од персоналниот криминал.¹²³

Rudman и Davey, 2000

Следната студија во САД била спроведена од Rudman и Davey во рамки на здравствениот сектор.¹²⁴ Целта била да се проценат трошоците и застапеноста на СН преку анализа на болнички податоци за пациентите. Опфатени биле 904 болници во 19 држави – 20 проценти од вкупниот број заведени случаи.

Од податоците од медицинските записи студијата имала за цел да:

- ја идентификува основната причина за прием на пациентот;
- ги идентификува последиците од СН во поглед на трошок и време на престој;
- обезбеди демографски податоци со кои би им се помогнало на здравствените работници подобро да ги идентификуваат жртвите на СН.

Студијата заклучила дека идентификацијата на жртвите на СН врз основа на здобиените повреди е тешка задача бидејќи самите повреди варираат од скршеници и модрици, па се до ментални пореметувања. За жените, 93.2 проценти од популацијата вклучена во студијата, менталното пореметување, повредите и компликациите при бременост, сочинувале повеќе од две третини од идентификуваните случаи на СН. Просечното време на престој било пресметано на 5.6 дена, со просечен вкупен трошок од 8,159.81 УСД и просечен дневен трошок од 2,147.54 УСД.

Уште еден заклучок на студијата е дека кај помладите и не-белите жени постои поголем ризик да станат жртви на СН. Исто така, е истакнато дека недоволната информираност и воочување на СН кај здравствените работници е значајна пречка во добивањето на прецизни информации за трошоците од насилството.

Мерењето на трошоците за одделни случаи на СН можат погрешно да ги претстават (потценат) кумулативните трошоци поврзани со СН. Поради тоа, Rudman и Davey наведуваат дека „истражувачите мора да го земат во предвид целиот процес на користење на услугите поврзани со СН при пресметка на ефектите од истото“.¹²⁵ Тие, во кратки црти изложуваат постапка од пет чекори за проценка на болничките трошоци од СН, користејќи програми за спречување на насилството во рамки на самите болници за идентификување на жртвите.¹²⁶

Национален центар за превенција и контрола на повреди, 2003

Во март 2003 година, Националниот центар за превенција и контрола на повреди во Атланта, Џорџија, го издаде извештајот *Трошоци од насилство од интимниот партнер врз жените во САД*.¹²⁷ Студијата проценува дека трошоците од силување, физички напад и понатамошно вознемирување од интимниот партнер ја надминуваат бројката од 5.8 милијарди УСД секоја година, од кои речиси 4.1 милијарди се директни медицински трошоци и трошоци за ментална грижа и речиси 1.8 милијарди се индиректни трошоци (од кои 0.9 милијарди се за загубената продуктивност при платена работа и куќни обврски за

¹²³ Laing L. and Bobic N., 2002, стр. 35

¹²⁴ Rudman, W. J. and Davey, D., 2000, Identifying domestic violence with inpatient hospital admissions using medical records. *Women & Health*, 30 (4), стр. 1-13

¹²⁵ Rudman, W. J. and Davey, D., 2000, стр. 328

¹²⁶ Laing L. and Bobic N., 2002, стр. 36

¹²⁷ National Center for Injury Prevention and Control, *Costs of Intimate Partner Violence against Women in the United States*, 2003

не-смртните случаи на НИП¹²⁸ и 0.9 милијарди изгубен животен приход кај смртните случаи на НИП). Најголемиот дел од трошоците е произлезен од физичките напади, бидејќи тој вид на НИП е најзастапен. Најголем дел од трошоците поврзани со НИП се трошоците за здравствена грижа, кои претставуваат повеќе од две третини од вкупните трошоци.¹²⁹

Статистички, според интервалот на доверба од 95%, проценката за општите вкупни трошоци од НИП од 5.8 милијарди УСД варира од повеќе од 3.9 милијарди до повеќе од 7.6 милијарди УСД. Најголемиот дел од трошоците е произлезен од физичките напади, бидејќи тој вид на насилство од интимниот партнер (НИП) е најзастапен. Најголем дел од трошоците поврзани со НИП се трошоците за здравствена грижа, речиси 4.1 милијарди УСД - повеќе од две третини од вкупните трошоци.¹³⁰

Студијата врши проценка на директните и индиректните трошоци. Директните трошоци се дефинирани како реално потрошени парични средства поврзани со НИП. Истите вклучуваат трошоци за услуги од здравствен тип како што се посета на одделенија за итна нега, хоспитализации, домашни посети, услуги од лекари, стоматолози, физикални терапевти, и специјалисти за ментални болести; транспорт со болнички возила; и помош од болничари. За да се пресметаат вкупните трошоци за секоја искористена услуга, единечната цена на услугата е помножена со бројот на користења на истата.¹³¹

Индиректните трошоци од НИП ја претставуваат вредноста на изгубената продуктивност и продуктивноста во домот за повредените жртви и сегашната вредност на вкупните животни заработки за жртвите кои завршиле со смртен случај. Изгубената продуктивност била мерена во број на денови во кои жртвите биле оневозможени да извршуваат работни обврски и/или обврски во домот поради болест, повреди или инвалидитет предизвикани од НИП (вклучувајќи ги и обврските во домот и грижата за децата за жените кои немале вработување надвор од домот). Вредноста на изгубената продуктивност била пресметана со користење на просечната дневна вредност на работа и продуктивност во домаќинството, базирани на податоци од статистиката на Бирото за работна сила на САД (1996;1999), Miller (1997), и пописот во САД (1996).¹³²

Сегашната вредност на животни заработки била пресметана преку множење на бројот на смртни случаи како резултат на НИП за секоја возрасна група со просечната проценка за вредноста на животни заработки на жените во соодветната група. Овие пресметки ги земаат во предвид различните очекувани преостанати години живот по возрасна група, вообичаениот тек на приходите и нивото на продуктивност со текот на годините, и им доделуваат соодветни вредности за продуктивност во домот на вработените и невработените жени.¹³³

Проценките изнесени во овој извештај се базираат на искази од самите жртви на НИП за користените услуги. Според авторите, можно е некои од испитаниците да не пријавиле НИП поради засраменост или нарушување на угледот, така што, услугите користени од овие жртви останале непријавени и неевидентирани.¹³⁴

Тенеси, 2006

Во 2005 година, под раководство на Сенаторката Thelma Harper, законодавната власт во Тенеси го изгласа нацрт законот 1534 (2005) кој му наложува на Економскиот совет за жени на Тенеси (*Tennessee Economic Council on Women*) да „----спроведе детална студија

¹²⁸ НИП – Насилство од интимен партнер

¹²⁹ National Center for Injury Prevention and Control, 2003, стр. 2

¹³⁰ National Center for Injury Prevention and Control, 2003, стр. 32

¹³¹ National Center for Injury Prevention and Control, 2003, стр. 27

¹³² National Center for Injury Prevention and Control, 2003, стр. 27

¹³³ National Center for Injury Prevention and Control, 2003, стр. 28

¹³⁴ National Center for Injury Prevention and Control, 2003, стр. 46

за економските последици од СН во Тенеси – која ги адресира вистинските трошоци од СН за јавноста, заедниците, државниот здравствен систем, спроведувањето на законот, бизнис заедницата и судовите".

Применувајќи го својот мандат, Економскиот совет за жени на Тенеси ја спровел студијата – *Последиците од семејното насилство за економијата во Тенеси*.

Студијата проценила дека СН го чини Тенеси околу 174 милиони УСД во материјални трошоци, годишно. Истакнатата бројка вклучува најмалку 41,712,416 УСД за бизнис заедницата за изгубени надници, продуктивност, разни отсуства, вклучувајќи и отсуства поради боледување; 87,157,848 УСД во медицински и трошоци за сегашна вредност на живот; 49,900,000 УСД во трошоци за правниот систем и 26,953,235 УСД во системот за социјална заштита. Студијата истакнува дека ова се неегзактни бројки, бидејќи истите: (1) не ги вклучуваат непроценливите трошоци на религиозните заедници, (2) не вклучуваат одредени материјални трошоци, поради нивно неадекватно именување при евидентирањето и/или воопшто непријавување на истите и (3) во одредени случаи се резултат на претпоставки на основа на националните статистики или на студии спроведени во одредени градови.¹³⁵

Студијата користи статистички и истражувачки податоци од повеќе официјални владини и невладини извори и прави значајни препораки за здравствениот, правниот и системот за социјална заштита, како и за бизнис заедницата. Целта на препораките е да се подобри општествената реакција на СН и да се елиминира повторната виктимизација на жртвите од страна на системот, што често се случува при нивниот обид за пријавување на проблемот и добивање помош и заштита.

Економскиот совет за жени на Тенеси исто така предложува спроведување на дополнителни студии за секој од преостанатите 95 окрузи, кои не биле опфатени со испитувањата во Чатануга, Мемфис, Нашвил и Џонсон Сити, што ќе му овозможи на Советот да обезбеди информации на ниво на округ за сериозноста на проблемот, тековни методи за третирање на жртвите и сторителите на СН, како и за пристапот на жртвите до правниот систем.¹³⁶

Студии за трошоци од НВЖ во Обединето Кралство

Неколку истражувања за трошоците од насилство се спроведени исто така и во Обединетото Кралство.

Stanko, 2000 и Stanko et al., 1998

Целта на студијата на Stanko et al., 1998¹³⁷ (Stanko, 2000¹³⁸) е:

1. Проценка на трошоците на ниво на една локална заедница (градскиот реон Хакни (Hackney) во Лондон), со обрнување на посебно внимание на последиците и трошоците од СН врз децата;
2. Проверка на доставувањето на јавни услуги за справување со СН преку следење на процедурите низ кои поминуваат жртвите при барање помош;
3. Проценка на распространетоста на СН во локалната заедница;

¹³⁵ Tennessee Economic Council on Women, *The Impact of the Domestic Violence on the Tennessee Economy*, Nashville, Tennessee, January, 2006, стр. 10

¹³⁶ Tennessee Economic Council on Women, *The Impact of the Domestic Violence on the Tennessee Economy*, Nashville, Tennessee, January, 2006, стр. 12

¹³⁷ Stanko, E. A., Crisp, D., Hale, C. and Lucraft, H., 1998, *Counting the Costs: Estimating the impact of domestic violence in the London Borough of Hackney*. London: Crime Concern

¹³⁸ Stanko, E., 2000, *Unmasking What Should Be Seen: A Study of the Prevalence of Domestic Violence in the London Borough of Hackney*, *International Review of Victimology*, 7(1-3), 227-242

4. Давање препораки за подобрување на стратегиите за јавна интервенција при СН за да се намалат долгорочните последици од истото.¹³⁹

Методологијата вклучува повеќе аспекти, и тоа:

- Испитување на агенциите преку пошта, дали истите се во можност да ги проценат сопствените трошоци при обезбедувањето на совети и услуги за жртвите на СН;
- Преглед на регистрите на агенциите со цел да се открие застапеноста на случаи на СН;
- Анкета на 129 жени во чекална кај еден општ лекар;
- Кејс студии на значајни случаи генерирани од регистрите на клучните агенции;
- Добивање фидбек од доставувачите на услуги.¹⁴⁰

Истражувачите ги испитале досиеата од клучните служби – полиција, сместување и социјални услуги (вклучително и услуги за детска заштита) – со цел да ја проценат застапеноста на бројот на жени жртви кои бараат помош при справување со СН. Споредувајќи ги податоците за Хакни од сите три служби, студијата дошла до слични стапки на застапеност на СН (еден на петнаесет, еден на шеснаесет и еден на осумнаесет случаи соодветно). Од анкетата на жените во чекалната, се заклучило дека кај секоја деветта жена постоело насилство од повисок степен од кое произлегувала потреба за медицинска грижа повеќе пати во текот на годината. Своите пресметки за трошоците, авторите ги базирале на стапката на застапеност 1 на 9, со образложение дека, стапките на застапеност добиени од агенциските податоци се пониски од реалните и дека не сите жени жртви на СН користат јавни услуги (како што е откриено од други студии).¹⁴¹

Студијата пресметала дека за 1996 година, селектираните трошоци од СН на јавниот сектор во Хакни изнесуваат над 5 милиони фунти. Најголем удел во овие трошоци имаат трошоците за социјални услуги (2.3 милиони фунти) и трошоците за граѓанско правосудство (1 милион фунти). Бидејќи агенциите опфатени во оваа студија претставуваат околу две третини од сите агенции чии услуги ги користат жените, авторите ги процениле вкупните трошоци за обезбедување помош, поддршка и совет на околу 7.5 милиони фунти.¹⁴²

Sylvia Walby, 2004

Во 2004 година бил публикуван извештајот *Трошоците од семејното насилство* на Sylvia Walby од страна на Британската *Women and Equality Unit*.¹⁴³

Студијата ги проценува трошоците од СН врз мажи и жени, но не го вклучува насилството од поширокото семејство. Направена е проценка на трошоците за 2001 година за Англија и Велс.

Методологијата користена во студијата е базирана на системот на Министерството за внатрешни работи за пресметка на трошоците од криминал и е дополнително развиена како би ги вклучила трошоците карактеристични за СН.

Со студијата се опфатени три главни типови трошоци:

1. Услуги, во голема мера покриени од државата: полиција и правосуден систем; медицинска нега; социјални услуги; сместување; граѓанско право;
2. Загуба на аутпут, претрпена од работодавците и вработените;

¹³⁹ Stanko et al., 1998, стр. 5

¹⁴⁰ Stanko et al., 1998, стр. 6

¹⁴¹ Laing L. and Bobic N., 2002, стр. 38

¹⁴² Stanko et al., 1998

¹⁴³ Sylvia Walby, *The Costs of Domestic Violence*, University of Leeds, Септември 2004

3. Човечки и емоционални загуби, сносени од самата жртва.¹⁴⁴

Студијата проценила дека семејното насилство ја чини државата 3.1 милијарди фунти а работодавците 1.3 милијарди фунти. Трошокот од човечко и емоционално страдање е проценет на околу 17 милијарди фунти. Вкупниот трошок е проценет на околу 23 милијарди фунти, и тоа:

- Околу 1 милијарда фунти годишно за полицијата и правосудниот систем, каде најголем дел припаѓа на полицијата. Останатите трошоци се за: кривично гонење, судски трошоци, условни ослободувања од затвор, притвор и правна помош;
- Околу 1.2 милијарди фунти за националниот здравствен систем за физички повреди, што вклучува општи лекари и здравствени установи. Физичките повреди опфаќаат најголем дел од трошоците на националниот здравствен систем, но значаен удел имаат и трошоците за ментално здравје, проценети на дополнителни 176 милиони фунти;
- Околу 2.25 милијарди фунти за социјални услуги. Овие услуги значително повеќе се однесуваат на децата, отколку на возрасните, особено во случаи во кои истовремено постои и СН и детско злоставување;
- Околу 0.16 милијарди фунти за ургентно сместување. Ова вклучува трошоци на локалните власти за сместување (и останати социјални сместувачки установи) на бездомните жртви на СН; исплата на социјална помош за ургентно сместување; и особено трошоците на самите засолништа;
- Над 3 милијарди фунти за правни услуги, од кои едната половина се сносени од правната помош, а другата од самите жртви. Тука се вклучени правните мерки како што се судски налози за забрана за приближување или протерување на насилниот партнер и судски постапки произлезени од раскинување на бракови и врски како што се развод и старателство врз децата;
- Околу 2.7 милијарди фунти загубен економски аутпут. Ова е трошок за отсуство од работа поради повреди. Проценето е дека една половина од овие трошоци се на товар на работодавецот, а другата на вработениот - во вид на изгубени надници;
- Над 17 милијарди фунти човечки и емоционални трошоци. Семејното насилство води кон болка и страдање кое не може да биде измерено во цената на користените услуги. Методологијата за проценка на овие трошоци се базира на јавната „желба-да-се-плати“ за да се избегнат овие трауми.

Студијата заклучила дека нивото на користење услуги е повисоко кај оние жртви кои се потешко малтретирани, т.е. оние кои претрпуваат посилни и почести акти на СН и претрпуваат посериозни повреди. Ова е важен дел од родовата асиметрија во користењето на услуги и трошоците, со оглед на фактот дека жените, според интензитетот на малтретирање, се помалтретирани од мажите.¹⁴⁵

Трошоци од насилство врз жените во Шведска

Во Шведска, трошоците од НВЖ биле анализирани на иницијатива на *Националниот борд за здравство и благосостојба*.¹⁴⁶ Главната цел на студијата била да ги опише вкупните процените трошоци од НВЖ во Шведска. Методот применет во оваа студија, се состои од две фази:

1. Анализирање на опсегот на СНВЖ во Шведска;

¹⁴⁴ Sylvia Walby, 2004, стр. 11

¹⁴⁵ Sylvia Walby, 2004, стр. 11 - 12

¹⁴⁶ Costs of Violence against Women, produced and written mainly by Elis Envall, Senior Advisor and Annika Eriksson, PhD at the National Board of Health and Welfare, Sweden, Декември 2006

2. Обид за пресметка – и во некои области барем проценка – на вкупните трошоци за општеството произлезени од НИП;

Студијата се обидела да ги измери *директните* и *индиректните* трошоци произлезени од НИП, каде *директните* трошоци опфаќаат трошоци за:

- Медицинска грижа и услуги (болнички третман, домашна посета, грижа за ментално здравје и стоматолошки услуги);
- Полиција и правосуден систем (полиција, јавен обвинител, суд, затвор, услуги при условно ослободување);
- Засолништа и Центри за помош на жените-жртви;
- Социјални услуги;
- Систем за социјално осигурување.¹⁴⁷

Индиректните трошоци ги опфаќаат само трошоците за загубена продуктивност кои биле пресметани врз база на методот на човечки капитал.¹⁴⁸

Социјално-економските трошоци од НВЖ во Шведска биле проценети измеѓу 2,695 милиони шведски круни и 3,300 милиони шведски круни годишно.

Плаќањето во форма на здравствено осигурување било проценето на 690 милиони шведски круни, од кои 347 милиони шведски круни биле за надомест за време на болест.

Исплатите на социјална помош (приходна поддршка) биле проценети на 378 милиони шведски круни и 10 милиони шведски круни за надомест на жртвите.

Дополнително, биле констатирани и трошоци кои неможело да бидат пресметани – како што се трошоците за стоматолошки услуги, лекови, грижа за ментално здравје, повреда на децата, болка и страдање итн. Авторите сметаат дека овие трошоци може да бидат многу високи како што покажале меѓународните студии.¹⁴⁹

Трошоци од насилство врз жените во Финска

Студија за трошоци од НВЖ била спроведена и во Финска.¹⁵⁰ Студијата ги проценила општествените трошоци од НВЖ за медицинска грижа, социјалниот и правниот сектор. За целите на студијата, општествените трошоци биле дефинирани како вкупните трошоци изразени во евра предизвикани од НВЖ, кои во најголем дел се покриени од буџетски средства. Студијата била спроведена во 1999-2000 година, но 1998 била земена како базична година за прибирање на податоци.

Студијата се фокусира на трошоците за обезбедување на услуги. Таа, не прави категоризација на жртвите, но сепак прави проценка на трошоците од насилство сторено од партнерот.

Податоците за анализите биле собрани од два главни извора: статистички информации за активноста на разни организации кои работат со насилство (буџети, годишни извештаи,

¹⁴⁷ Envall, E. and Eriksson, A., 2006, стр. 4

¹⁴⁸ Вредноста на изгубената продуктивност вообичено се пресметува со помош на два главни методи, методот на човечки капитал и метод на судир на трошоци. Обата метода се критикувани. Методот на човечки капитал е почесто користениот, бидејќи неговата примена е поедноставна. Истиот е базиран на основната идеја дека секој поединец претставува вредносен економски ресурс кој постигнува одреден тек на производство во целокупниот свој живот, кое може да биде вреднувано врз база на бруто платите во зависност од пазарните услови. Во вредноста е содржана само загубата на производство во платеното работно време, со оглед на тоа дека е тешко да се вреднува загуба на производство за време на одмор. (Envall and Eriksson, *Costs of Violence against Women*, Sweden, Декември 2006, стр. 5-6)

¹⁴⁹ Envall, E. and Eriksson, A., 2006, стр. 9

¹⁵⁰ Heiskanen, Markku and Minna Piispa, *The price of Violence: The costs of Men's Violence Against Women in Finland* (Statistic Finland and the Council for Equality, 2001). *The Costs of Men's Violence against Women in Finland* is a sequel to the first study: *Faith, Hope, Battering* (1998) examining men's violence against women.

статистики за клиенти и пациенти) заедно со истражувачки и аналитички извештаи базирани на овие информации; како и интервјуа со експерти од агенциите кои работат со СН. Проценките на експертите се користат за да се утврди застапеноста на овие трошоци, кои НВЖ ги предизвикува кај разните организации за третман и помош, но кои не се експлицитно евидентирани во категорија „насилство“.

Првенствено студијата ги проценува директните или непосредните ефекти. Некои аналитички индиректни трошоци се проценети, но истите се разгледуваат како нереални во смисла дека не е можно да се најде нивна вистинска монетарна или сметководствена вредност.

Според студијата, непосредните трошоци произлегуваат од секторот за здравствена заштита (неинституционална грижа, институционална грижа, лекови), социјалниот сектор (засолништа, услуги при криза, социјална работа, терапија за семејството и партнерите и други терапии), кривично правниот систем (полиција, судење, затвор) и други извори (пр. третмани за детоксикација, надоместоци од осигурување и од Државни Резерви за жртвите на криминал). Во 1998 година, непосредните социјални трошоци од НВЖ биле проценети на 48 милиони евра. Директните годишни трошоци во здравствениот сектор биле проценети на 6.7 милиони евра, оние во социјалниот сектор 14.8 милиони евра и трошоците за спроведување на законот и кривично-правниот сектор биле 26.6 милиони евра. Останатите трошоци биле проценети на 1.7 милиони евра на национално ниво. Сумата не вклучува многу елементи кои вообичаено спаѓаат во групата директни трошоци, како што е исплата на надоместок за жртвата при отсуство од работа поради болест и надоместок за работната онеспособеност или оштетување на имотна сопственост.

Студијата ги дефинира *индиректните* трошоци како трошоци кои реално не се направени, но како последица на смрт или повреда имале негативен ефект на вкупната национална теоретска работоспособност или на благосостојбата на популацијата, квалитетот на живот и истите често се сфатени како трошоци кои им припаѓаат на проценките на трошоци преку набљудување. *Индиректните* трошоци од НВЖ биле проценети на 61-111 милиони евра.

Студијата открива дека *други невидливи* трошоци произлегуваат од волонтирање. Ваков вид работа постои во многу приватни институции како што е *Финската служба за жртви на криминал* и во организирани неинституционални услуги од страна на засолништата од *Федерацијата на домови и засолништа за мајките и децата*.

Трошоци од насилство врз жените во Швајцарија

Швајцарската студија била спроведена од страна на Yodanis и Godenzi¹⁵¹, и тоа во три фази. Првата фаза вклучувала пресметка на државните трошоците на федерално, кантонско и локално ниво. Втората фаза ги истражува трошоците од СН врз бизнисот, додека третата се фокусира на трошоците на жртвите, семејството, пријателите, доброволците, обезбедувачите на услуги и даночните обврзници.

Во извештајот направен за првата фаза од проектот заклучено е дека СН ја чини Швајцарската влада 400 милиони швајцарски франци, или 290 милиони американски долари годишно, „базирано на најниските, разумни стапки на застапеност и трошоци за услуги.“¹⁵² Авторите во пресметките главно вклучуваат директни или материјални трошоци. Биле прибирани информации за трошоците од медицински постапки (лекарска грижа, лекување во болница и лекови); полиција и правда (полиција, судови и поправни установи); помош за жртвата (јавна и приватна помош); поддршка и советување (СОС линии и засолништа); и истражување. Тие дошле до заклучок дека највисоките трошоци

¹⁵¹ Yodanis, C. L. and Godenzi, A., 1999, *Report of the Economic Costs of Violence Against Women*, Fribourg, Switzerland: Department of Social Work and Social Policy, University of Fribourg

¹⁵² Yodanis and Godenzi, 1999, стр. 13

произлегуваат од категориите (по опаѓачки редослед): полиција, доктори, судови и јавна помош, а најниските од категориите: помош за жртвата, засолништа и истражување.¹⁵³

Студии за трошоци од НВЖ во Канада

Во Канада, Центарот за истражување на насилство врз жени и деца во Онтарио има спроведено бројни студии за економските трошоци од семејното насилство.

Tanis Day, 1995

Првата студија била спроведена од страна на Tanis Day во 1995 година¹⁵⁴, која ги испитала здравствените и вкупните трошоци од НВЖ поделувајќи ги истите на 2 групи – со непосреден и со долгорочен ефект.

Студијата проценила дека само мерливите трошоци за здравје и благосостојба изнесуваат повеќе од 1.5 милијарди канадски долари годишно. Истите, опфаќаат околу:

- 44.9 милиони канадски долари од непосредни ефекти - 7.6 милиони канадски долари медицински трошоци, 1.3 милиони канадски долари стоматолошки трошоци и 36 милиони канадски долари загубено производство при платен и неплатен труд;
- 1.494 милиони канадски долари од долгорочни ефекти – 255 милиони канадски долари за долгорочно користење на медицински услуги, 507 милиони канадски долари за психијатриски услуги, 539 милиони канадски долари за долгорочно изгубено производство, 164 милиони канадски долари за општествена поддршка (привремени сместувања и кризни центри) и 29 милиони канадски долари за програми за превенција и третман.¹⁵⁵

Како што вели авторот:

Ова е само врвот на сантата мраз. Доколку се додадат и другите трошоци, како што се сместување во болница, лекарски услуги и личните трошоци на самите жени, како и трошоците за полиција, правни и судски трошоци, вкупните трошоци со сигурност ќе бидат повеќекратно зголемени.¹⁵⁶

Greaves, Hankivsky и Kingston-Riechers, 1995

Втората студија, спроведена од Greaves, Hankivsky и Kingston-Riechers во 1995¹⁵⁷, ги проценила трошоците на три форми на СНВЖ: сексуален напад/силување, злоставување на интимните женски партнери и инцест/сексуален напад врз деца.

Економските трошоци за овие форми на насилство се проценети во четири области: здравство/медицина, полиција и судство, социјални услуги/образование и труд/вработување. Со комбинација на методи (кои не ги пресметуваат трошоците од болка и страдање), извештајот ги разграничува трошоците сносени од државата, поединецот и од трети лица. Истиот, ги проценува вкупните трошоци од НВЖ на 4.2 милијарди канадски долари годишно. Социјалните услуги и образованието се 2.4 милијарди канадски долари, а по нив следат трошоците за полиција и правосуден систем во висина од 872 милиони канадски долари, вработувањето на жените во висина од 577 милиони канадски долари и здравствени и медицински трошоци во висина од 408 милиони канадски долари. Оттука, социјалната помош претставува 55.8% од трошоците; здравствените и медицинските трошоци 9.3%; трошоците за полиција и правосуден

¹⁵³ Laing L. and Bobic N., 2002, стр. 34

¹⁵⁴ Day, T., 1995, *The Health Related Costs of Violence Against Women in Canada: The Tip of the Iceberg*

¹⁵⁵ Day, T., 1995, стр. 29-34

¹⁵⁶ Day, T., 1995, стр. 18

¹⁵⁷ Greaves, L., Hankivsky, O., and Kingston-Riechers, J., 1995, *Selected Estimates of the Costs of Violence against Women*. Ontario: Centre for Research on Violence Against Women and Children

систем 20.9%; и трошоците за работна сила и вработување 14%. Од сите овие трошоци на товар на државата биле 87.5%, на поединците 11.5% и 0.9% на трети лица.¹⁵⁸

Kerr и McLean, 1996

Во 1996 година, Kerr и McLean направиле истражување чија цел била проценка на економските трошоци од СН во Британска Колумбија, провинција со највисок степен на пријавени случаи на СНВЖ во Канада. Проектот пресметува монетарна вредност на директните трошоци и трошокот за изгубени работни часови како дел од индиректните трошоци, но не обезбедува монетарна вредност за некои трошоци, како на пример трошоците од психолошко страдање. Како што велат самите автори:

*Овој проект квантифицира некои (од овие) финансиски трошоци, но ни случајно не би можеле да ја процениме нанесената ужасна психичка и физичка штета врз жените и децата при овој вид на насилство.*¹⁵⁹

Настрана од квантитативните податоци, извештајот исто така прави и квалитативни пресметки за видот, природата и влијанието на насилството врз животот на жените. Од квантитативен аспект проценетите трошоци за полиција, поправни установи, надоместоци за повреди, програми за помош, советување на жените, програми за домородско население, грижа за ментално здравје и за зависници од дрога, парична помош, центри за згрижување, загуба на работни часови, програми за деца сведоци на насилство и програми за третман на насилниците, биле во висина од 385 милиони канадски долари. Најголем дел од овие трошоци се оние за парична помош – 161 милиони канадски долари годишно. Втори по големина се трошоците за загубени работни часови – 54 милиони канадски долари.¹⁶⁰ Главни извори на податоци за пресметка на трошоците биле Заводот за статистика и провинцијалните министерства на Канада.

Авторите истакнуваат дека проценетите трошоци се значително помали од реалните поради следниве причини:

- Насилството врз жените од страна на мажите не е секогаш пријавено од страна на жените, институциите и нивниот персонал;
- Проценките не ги вклучуваат негативните последици врз плодот за време на бременоста (повреди на жената или употреба на опојни супстанции поради насилство);
- Неможност прецизно да се проценат долгорочните последици од меѓу-генерациско „наследување“ на насилното однесување;
- Не се вклучени повеќето дополнителни лични трошоци на жените (пр. правни услуги, сместување, дополнителна грижа за децата);
- Останати невклучени трошоци се дополнителната изложеност на правни и судски трошоци, помош за децата обезбедена преку дел од даноците, повеќето од краткорочните и долгорочните здравствени трошоци и скриените трошоци на образовниот систем како последица на ефектите врз децата кои биле сведоци на СН, или чии мајки станале социјални случаи.¹⁶¹

Авторите велат дека:

Дури и овие прелиминарни и парцијални анализи ја демонстрираат големината на пресметливите трошоци кои се на товар на општеството и жените жртви на СН. Веруваме дека, доколку на вкупната сума ги додадеме трошоците кои недостасуваат

¹⁵⁸ Greaves, L., Hankivsky, O., and Kingston-Riechers, J., 1995, стр. 14

¹⁵⁹ Kerr, R. and McLean, J., 1996, *Paying for Violence: Some of the Costs of Violence Against Women in B.C.*, British Columbia: Ministry of Women's Equality

¹⁶⁰ Kerr, R. and McLean, J., 1996, стр. 2

¹⁶¹ Kerr & McLean, 1996, стр. 7

(медицинска грижа, детски услуги, сместување, правни и судски трошоци и меѓугенерациски ефекти), вкупните пресметливи трошоци кои се однесуваат само на Британска Колумбија најверојатно би достигнале бројка од 1 милион долари годишно. Ако се земат во предвид болката и страдањето, загубата на живот, изгубениот потенцијал, и штетата врз животот на жените жртви и нивното семејство, особено децата, вкупните „трошоци“ од СНВЖ се навистина загрижувачки.¹⁶²

Студии за трошоци од НВЖ во земјите во развој

Чиле и Никарагва

Во 1999 година Morrison и Orlando спровеле испитување со групи жени во Сантијаго (Чиле) и Манагва (Никарагва) за да го испитаат влијанието на СН врз учеството во работната сила и заработувањето, користењето на здравствени услуги и децата.¹⁶³ За студијата биле одбрани овие две Латино-Американски држави бидејќи се на различни нивоа на економски развој. На пример, авторите истакнуваат дека во 1996 година, доходот по глава на жител во Чиле е седум пати поголем од оној во Никарагва и дека стапката на застапеност на населението во средното образование е многу пониска во Никарагва отколку во Чиле.

Студијата открила дека:

*Трошоците за двете државни економии се огромни: сите типови семејно насилство ја намалуваат заработката на жените во Чиле за 1.56 милијарди (повеќе од 2% од БДП од 1996 година) и за 29.5 милиони за жените во Никарагва (околу 1.6% од БДП). Овие загуби се само ефекти на првата фаза, бидејќи секој долар загубен приход ќе води кон понатамошно опаѓање на БДП преку ефектот на мултипликација.*¹⁶⁴

Постојат разлики во наодите во двете држави во врска со влијанието на СН врз употребата на медицинска грижа и соодветните трошоци. Во Никарагва, било установено дека жените жртви ги користат здравствените услуги двојно повеќе од останатите жени, но во Чиле не се открила таква поврзаност на СН со користењето на здравствените услуги.

Студијата користи три мерки при обидот да го процени влијанието на СН врз децата: дали тие повторувале училишна година, академски проблеми и дисциплински проблеми. Последиците од СН врз процесот на образование на децата се смета дека влијаат на нивните идни животни можности, со што се прикажува меѓу-генерациското влијание на насилството. Во Чиле (но не и Никарагва), децата на злоставуваните жени биле почесто предмет на дисциплински мерки на училиште од останатите деца.¹⁶⁵

Nata Duvvury, Caren Grown, Jennifer Redner, 2004

Во трудот *Intimate Partner Violence Costs of Violence at the Household and Community Levels. An Operational Framework for Developing Countries*, авторите се обидуваат да развијат нацрт план за пресметка на трошоците од НИП, соодветен за примена во земјите во развој. Тие тврдат дека во таквите земји, фокусот на вниманието треба да биде на обезбедувањето на проценки на трошоците на општествено и на ниво на домаќинство, со цел да се поттикнат креаторите на политики, населението и заедниците да обрнат внимание на се поголемиот замав на НИП. Откако ќе биде изготвена рамка на политиката и ќе биде воспоставен јавен систем за одговор на насилството, вообичаената пракса ќе се

¹⁶² Kerr & McLean, 1996, стр. 3

¹⁶³ Morrison, A. R., and Orlando, M. B., 1999, *Social and Economic Costs of Domestic Violence: Chile and Nicaragua*, In A. R. Morrison and B. Loreto (Eds.), *Too close to home: domestic violence in the Americas* (pp. 51-80), Washington: Inter-American Development Bank

¹⁶⁴ Morrison and Orlando, 1999, стр. 66

¹⁶⁵ Laing L. and Bobic N., 2002, стр. 41

надополни со опфаќање на потребните ресурси за ефикасни јавни реакции и прикажување на рентабилноста на интервенциите.

Со цел да се изготви релевантен нацрт план за пресметка на трошоците во земјите во развој, треба да се даде одговор на повеќе прашања. Прво, која е целта на пресметката на трошоците? Второ, кои трошоци треба да се проценат? Дали фокусот треба да биде на актуелните или потенцијалните трошоци? Дали е неопходна поделбата на трошоците на директни и индиректни? Дали фокусот треба да биде на доставувањето на услуги, домашни трошоци, загуба на приход или загуба на аутпут?

Со оглед на тоа што во нискодоходните земји преовладуваат семејства со ниски семејни буџети, првенствено е значајно да се проценат економските трошоци за домаќинствата произлезени од НВЖ. Исто така, за да се подигне свеста на заедниците, битно е да се направат проценки за трошоците на ниво на заедница. Постојат два значајни вида на вакви трошоци: трошоци за обезбедување услуги и трошоци за бизнисите. И двата вида на трошоци се значајни за прикажување на одливот на ресурси, и со тоа, аргументирање на потребата од превенција. Проценката на ниво на заедница исто така ќе им обезбеди аргументи и на доставувачите на услуги при залагањето за добивање на потребните ресурси за задоволување на побарувачката од услуги.¹⁶⁶

Заклучоци

Прегледот на светското искуство во пресметка на трошоците од НВЖ ги истакнува следниве главни методолошки предизвици и недостатоци:

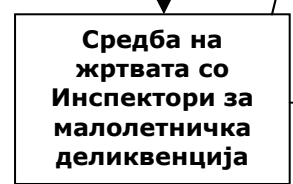
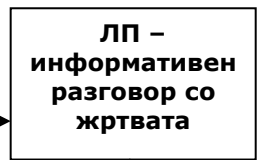
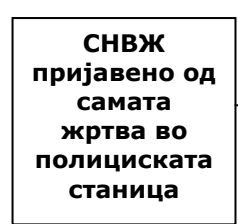
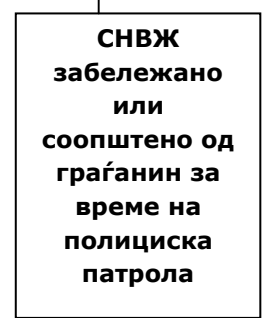
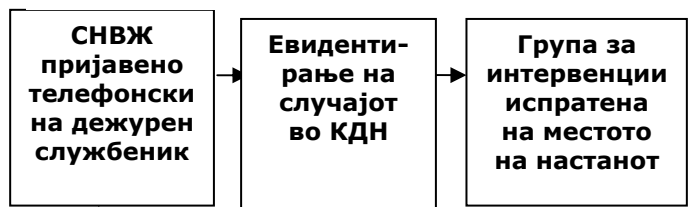
1. Некомплетни податоци – недостиг на податоци за многу директни трошоци (особено при медицинската грижа) и несигурност за коректноста на постоечките податоци;
2. Потешкотии при доделувањето на парична вредност на многу нематеријални трошоци како што се страв, болка, страдање, меѓугенерацискиот пренос на влијанието од СН, итн.;
3. Потешкотии при проценката на стапката на застапеност, а оттаму и при екстраполација на податоците преку целата засегната популација;
4. Немоžност за проценка на сите директни и индиректни трошоци произлезени од СН, па оттаму постојано потценување на реалните трошоци.

Без оглед на неизбежното потценување на трошоците, сепак корисни се обидите за нивна пресметка. При спроведување на студијата, истражувачите можат да ги идентификуваат не само недостигот на податоци, т.е. маните на официјалните статистики, туку исто така и проблемите со кои се соочува државата при справување со СН. Идентификувањето на проблемите овозможува нова потрага по соодветни решенија.

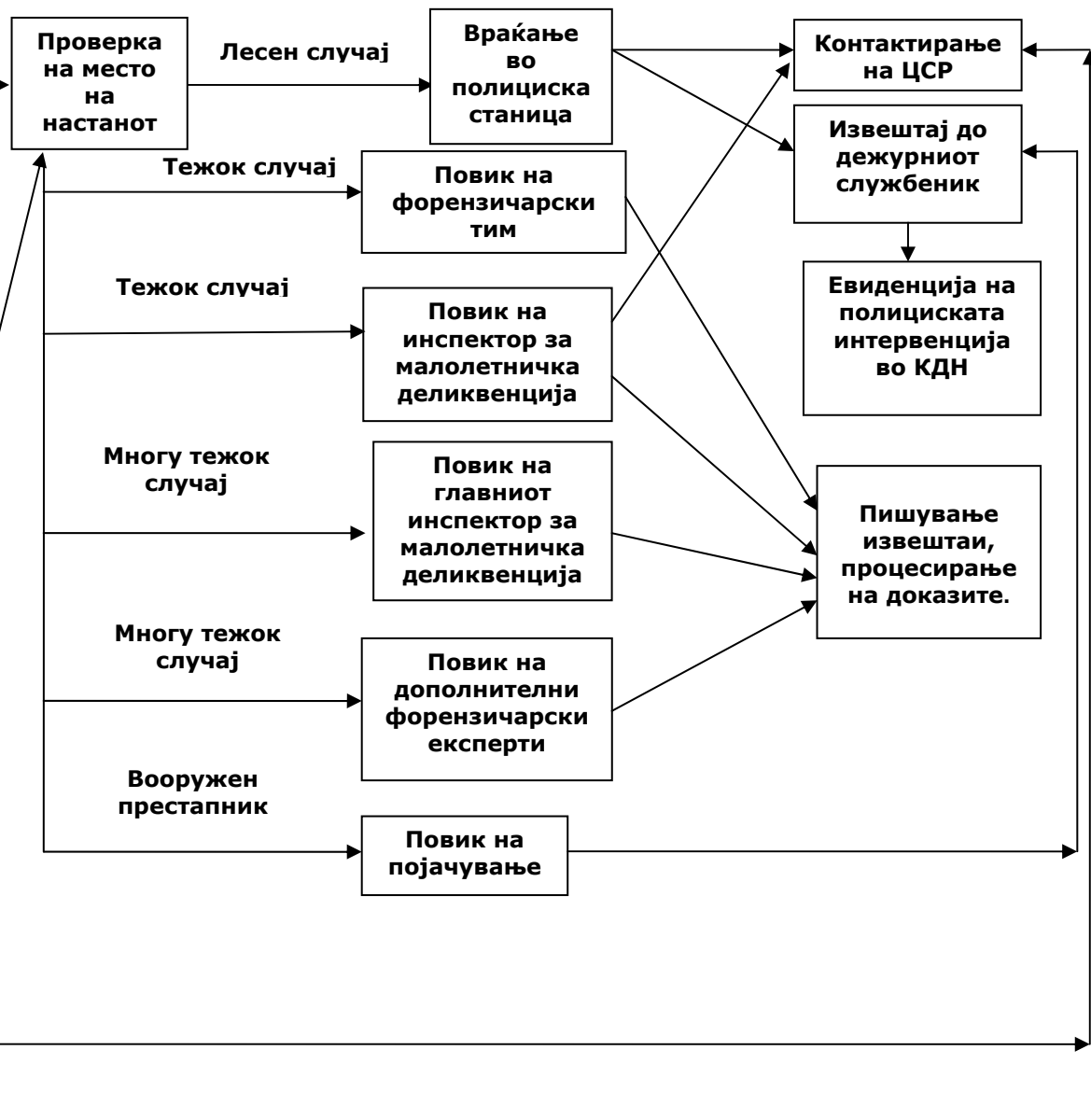
¹⁶⁶ *Intimate Partner Violence Costs of at the Household and Community Levels. An Operational Framework for Developing Countries*, International Center for Research on Women:

http://www.icrw.org/docs/2004_paper_costingviolence.pdf

Мапа 1

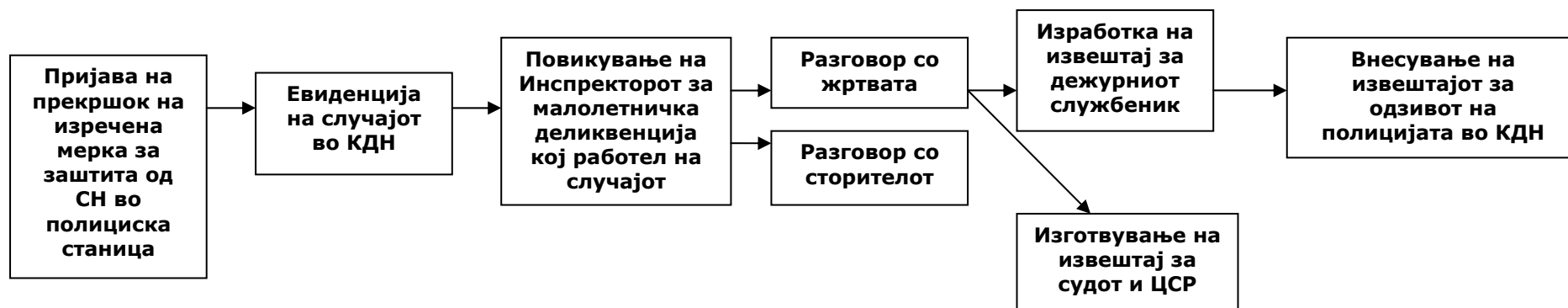
Институционален одзив - Полиција

Прилог бр.2

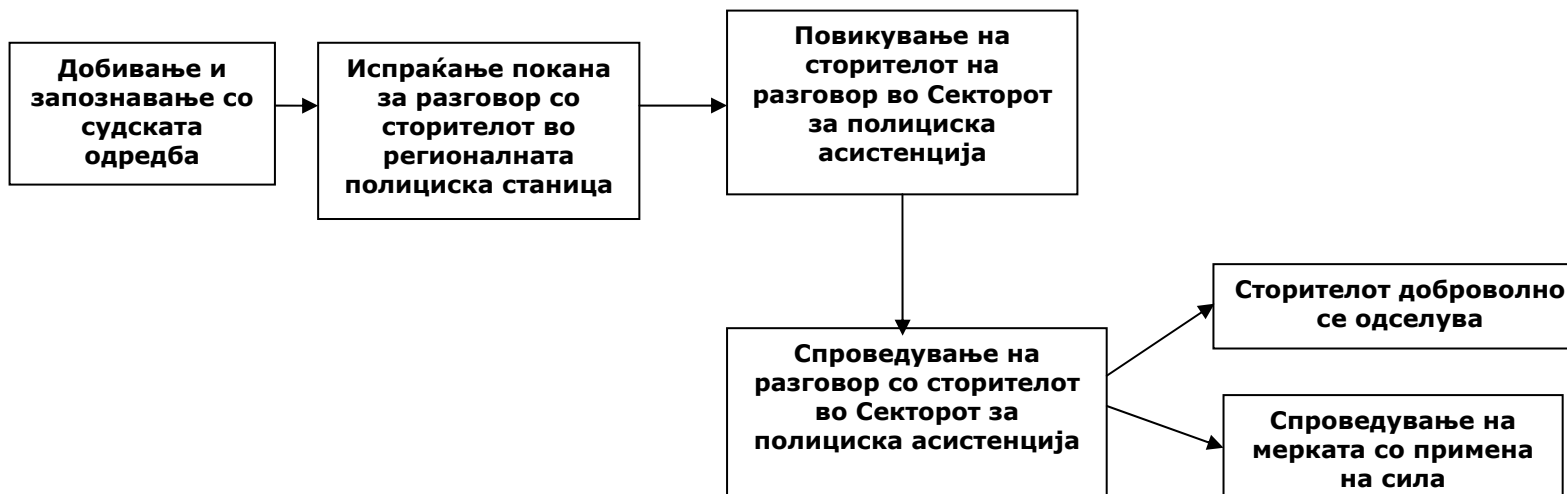
Мапа 2

Полициски одзив во случај на прекршок на изречена мерка за заштита од СН

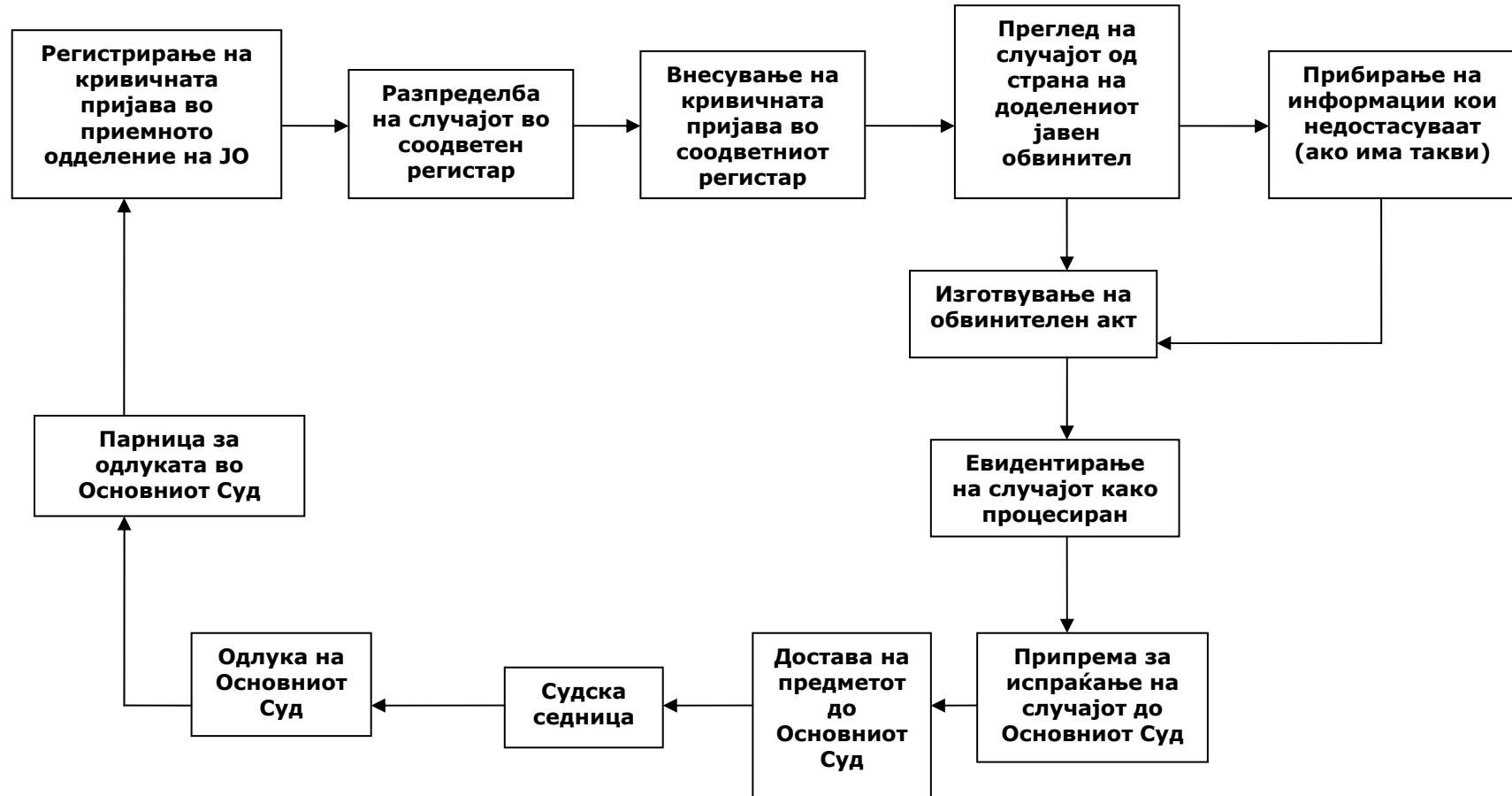
Мапа 3

Спроведување на мерка – изнесување на насилникот од домот

Институционален одзив – Јавно обвинителство

Мапа 4

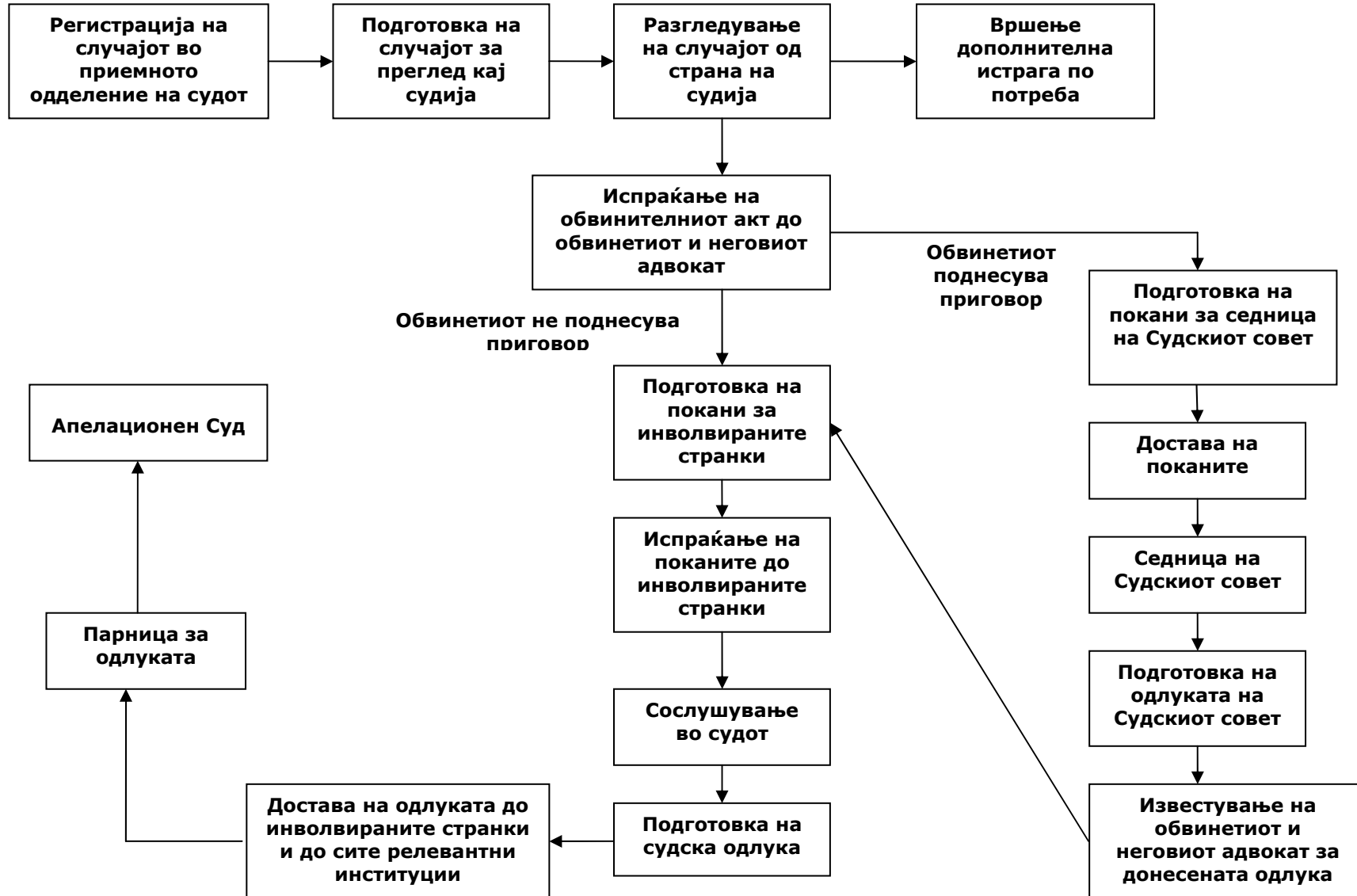
Мапа 5

Институционален одзив – Судски систем – граѓански случаи

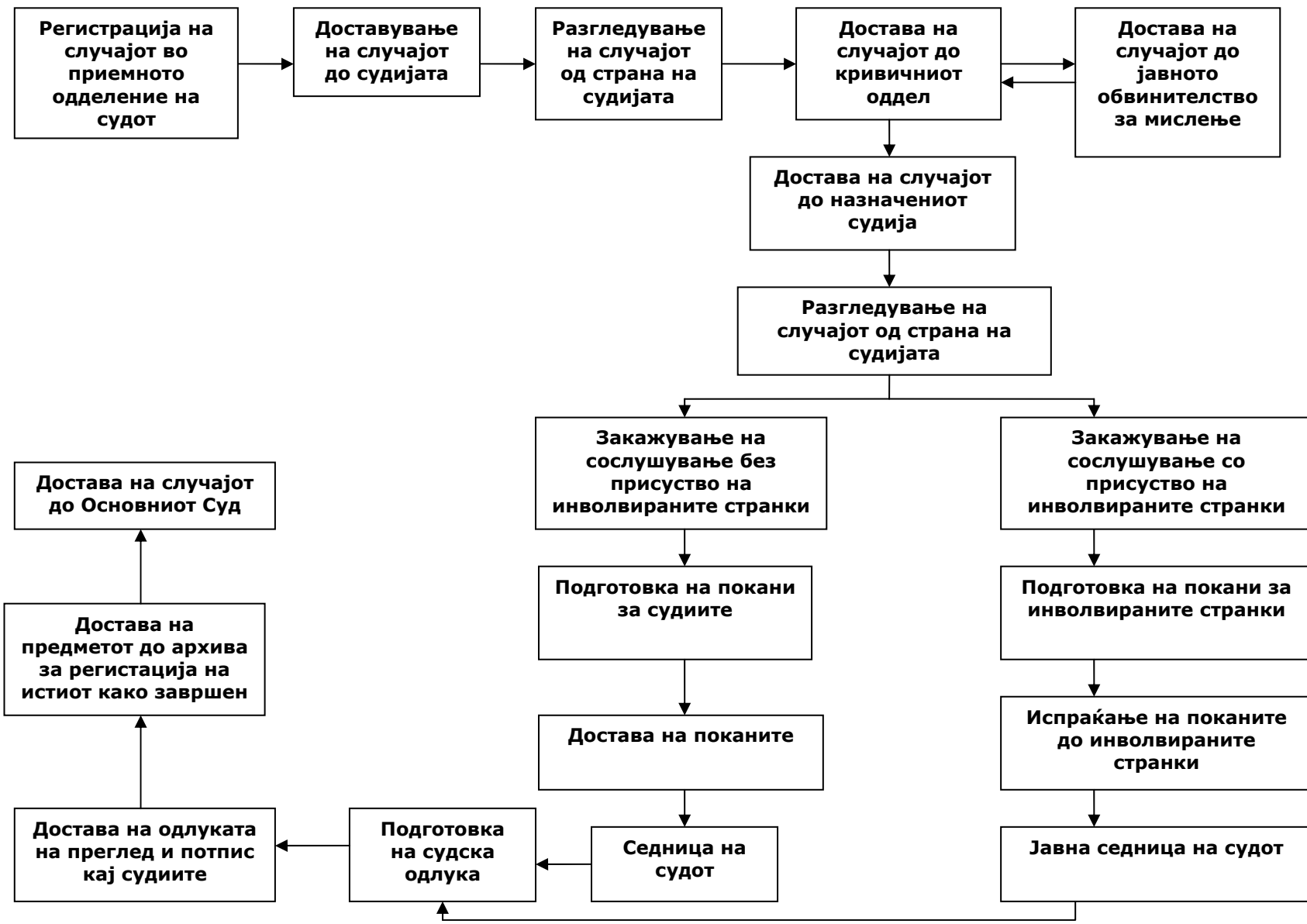
Мапа 6

Институционален одзив – судски систем – криминални случаи

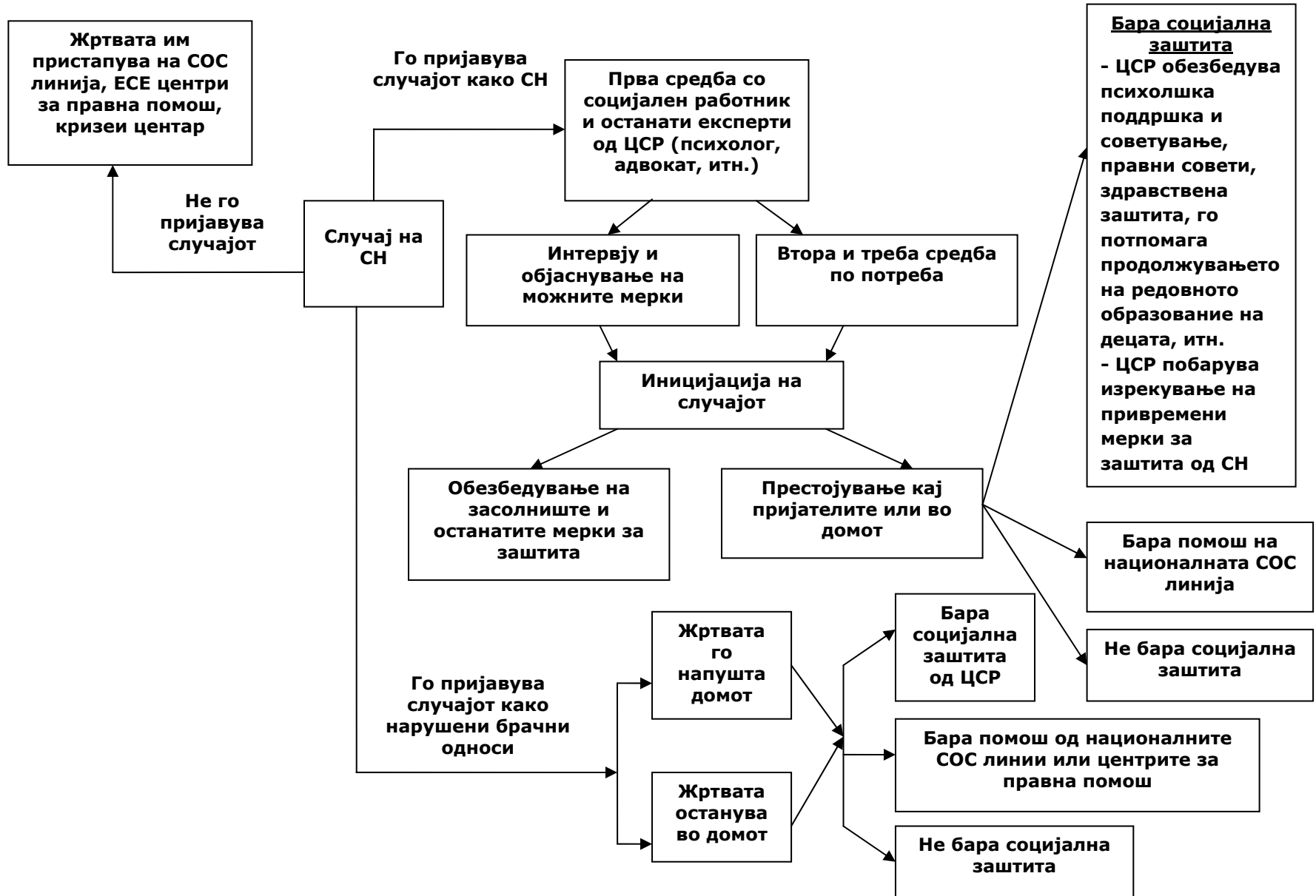
Мапа 7

Институционален одзив – судски систем – Апелационен Суд

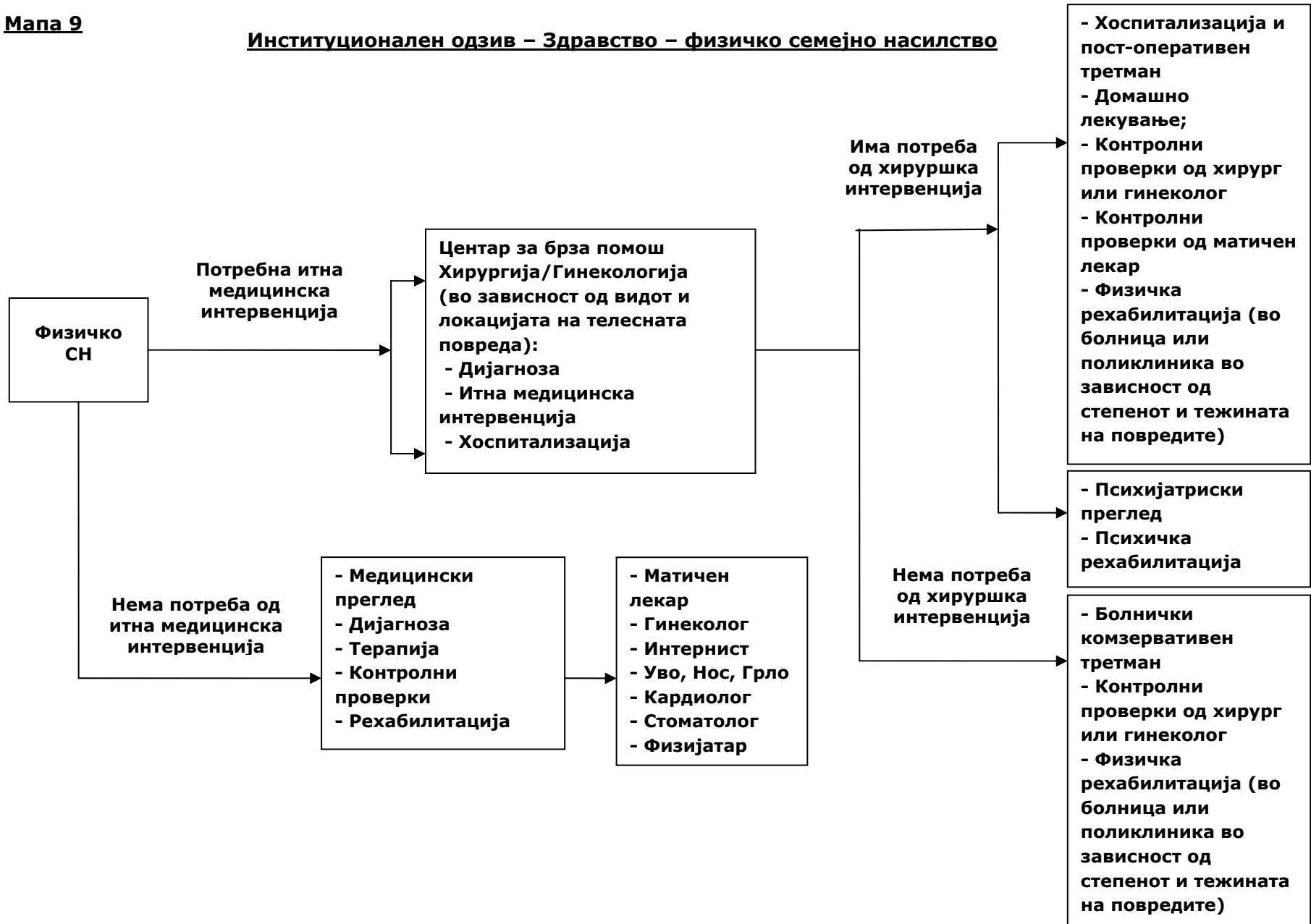
Мапа 8

Институционален одзив – центар за социјална заштита

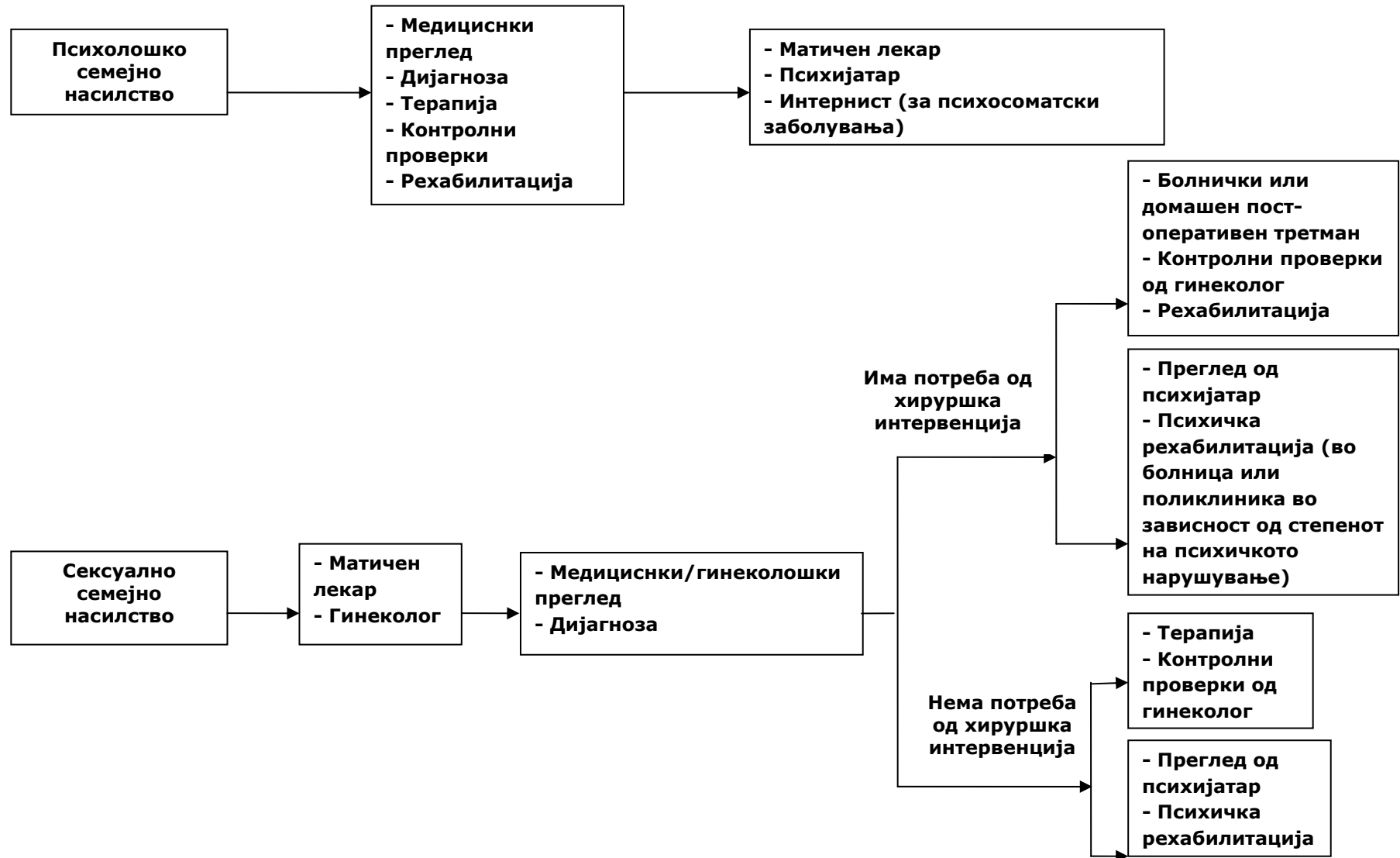
Мапа 9

Институционален одзив – Здравство – физичко семејно насилство

Мапа 10

Институционален одзив – Здравство – психолошко и сексуално семејно насилство

Трошоци за полицијата произлезени од СНВЖ за 2006 година

		Вкупен број на случаи	Број на случаи пријавени во полициска станица	Број на случаи пријавени телефонски	Трошоци за случаите пријавени во полициска станица	Трошочна проценка за случаи пријавени телефонски	Вкупни трошоци
1.	Поднесени поплаки	1,171	585	586	195,975–248,625	621,160–796,960	817,135 – 1,045,585
2.	Прекршоци	407	171	236	178,866–286,596	1,194,396–1,838,676	1,373,262–2,125,272
3.	Кривични дела	198		198		1,796,058–2,719,728	1,796,058–2,719,728
4.	Алко-тестови	806					515,840–677,040
5.	Засилување	409					331,290–1,104,300
6.	Спроведени мерки за заштита од семејно насилство	10					18,750–27,300
	Вкупно:						4,852,335–7,699,225

Трошоци од СНВЖ за Јавното обвинителство во 2006

		Број на предмети	Трошоци
1.	Вкупен број предмети заведени во Јавното обвинителство	198	14,850 – 29,700
2.	Број на предмети проследени до судот	170	108,800 – 158,100
3.	Број на случаи поминати низ судска постапка	80	105,600 – 264,000
4.	Број на случаи со некомплетна документација	34	24,480 – 30,600
	Вкупно:		253,730 – 482,400

Трошоци од граѓански предмети за СНВЖ во судскиот систем за 2006

		Број на предмети	Трошоци
1.	Број на мерки побарани од ЦСР со комплетна документација	305	1,223,050 – 1,720,200
2.	Број на предмети со некомплетна документација	76	334,400 – 458,280
	Вкупно:	381	1,557,450 – 2,178,480

Трошоци за кривични случаи на СНВЖ во судскиот систем за 2006

		Број на предмети	Трошоци
1.	Број на предмети заведени во судот со понатамошно спроведени постапки	80	492,000 - 1,266,000
2.	Број на предмети заведени во судот но без понатамошно спроведени постапки	90	8,100 - 12,150
3.	Број на приговори на Обвинителниот акт	64	104,640 - 119,040
	Вкупно:		604,740 – 1,397,190

Трошоци од СНВЖ во рамки на социјалниот систем за 2006

		Број на случаи	Трошоци
1.	Проценки на потребите на жртвата направени од целокупниот тим – социјален работник, психолог и правен советник	562	586,728 - 2,344,664
2.	Проценки направени од социјалниот работник и психолог	141	98,700 – 196,836
3.	Извештаи и планови за индивидуален третман	703	569,430 – 1,425,684
4.	Обезбедување сместување - комплетирање на документацијата и пренесување на жртвата до шелтер центар	60	31,200 – 40,140
5.	Мерки за заштита	387	981,045 – 1,283,679
6.	Психолошки интервенции и советување	703	244,644 – 366,966
7.	Надгледување на случајот и имплементацијата на мерките	703	1,600,028 – 2,005,659
8.	Трошоци на шелтрите за одржување		3,679,192 – 3,703,112
9.	Државно финансирање на националната СОС линија за жртви на семејно насилство		153,000
10.	Обука на персоналот од ЦСР	116	161,472
	Вкупно:		8,105,439 – 11,681,212

Трошоци од СНВЖ за НВО секторот за 2006

		Трошоци
1.	Акција Здруженска	2,282,700
2.	ЕСЕ	3,261,166
3.	Македонски центар за женски права – shelтер центар	4,880,000
4.	Кризен центар - Надеж	100,000
5.	Организација на жените на општина „Свети Николе“	52,360
6.	Национална СОС Линија	410,261
Вкупно:		10,986,487

Трошоци за комплетен институционален одзив – лесни случаи (главно психолошко насилство; интервенција на ЦСР, без полиција, истрага и судски процес)

		Трошоци	
1.	Интервенција на ЦСР без сместување и преземање судски мерки	4,220	7,493
Вкупно:		4,220	7,493

Трошоци за комплетен институционален одзив – умерен случај (лесни телесни повреди; интервенција на полицијата, ЦСР и граѓанскиот оддел на судот, без инволвирање на Јавното обвинителство)

		Трошоци	
1.	Полициска интервенција	1,871	2,711
2.	Интервенција на ЦСР	7,275	11,479
3.	Вклученост на граѓанскиот оддел на судот	4,400	6,030
4.	Сместување во shelтер за 4 седмици (трошоци поврзани со жртвата)	8,820	8,820
Вкупно:		22,366	29,040
5.	Сместување во shelтер за 4 седмици (трошоци направени од ЦСР за дневни проверки, советување, снабдување храна, итн.)	13,784	15,624

Трошоци за комплетен институционален одзив - тежок случај (тешки телесни повреди; инволвираност на полицијата, ЦСР, Јавното обвинителство и кривичниот оддел на судот)

		Трошоци	
1.	Полициска интервенција	9,071	13,736
2.	Интервенција на ЦСР	7,275	11,479
3.	12 месечно сместување во shelтер (трошоци поврзани со жртвата)	153,300	153,300
4.	Јавно обвинителство	2,755	5,280
5.	Инволвираност на кривичниот оддел на судот	7,785	17,685
Вкупно:		180,186	201,480
6.	12 месечно сместување во shelтер (трошоци направени од ЦСР за дневни проверки, советување, снабдување храна, итн.)	179,192	203,112

Трошоци за комплетен институционален одзив, кои би настанале доколку сите жени кои страдаат од семејно насилство побараат и добијат помош (земајќи го предвид фактот за ограниченоста на достапните податоци)

Полесни случаи:
56.4% психолошко насилство = 339,401 жени x 4,220 = 1,432,272,220
56.4% психолошко насилство = 339,401 жени x 7,493 = 2,543,131,693
Умерени случаи:
17.7% физичко насилство = 106,514 жени x 22,366 = 2,382,292,124 + 7 shelтри x 13,784 = 2,382,388,612
17.7% физичко насилство = 106,514 жени x 29,040 = 3,093,166,560 + 7 shelтри x 15,624 = 3,093,275,928
Потешки случаи:
10.6% сексуално насилство = 63,788 жени x 180,186 = 11,493,704,568 + 7 shelтри x 179,192 = 11,494,958,912
10.6% сексуално насилство = 63,788 жени x 201,480 = 12,852,006,240 + 7 shelтри x 203,112 = 12,853,428,024
Вкупно: помеѓу 15,309,619,744 и 18,489,835,645

CIP – Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

364.63-027.553-624 (497.7) „2006“

Трошоци од семејно насилство врз жените во Република Македонија: Обид за пресметка на трошоците за 2006 / членови на тимот и автори Јорданка Ганчева, Павлина Петрова, Христина Секулоска, Катерина Стојановиќ – Алексоска; уредник на содржината Јорданка Ганчева; превод од англиски Христина Секулоска, Бобан Талевски. – Скопје: Институт за истражување на економски политики, 2008. – 106 стр.: табели; 23 см.

Фусноти кон текстот

ISBN 978-9989-2876-0-2

1.Ганчева Јорданка (автор) (уредник)

а. Семејно насилство – Жени – Трошоци – Македонија – 2006

COBISS.MK-ID 72666378